

56 425/1927/9

ЕКОНОМИСТ

ОРГАН ДРУШТВА ЗА ЕКОНОМНУ И СОЦИЈАЛНУ
ПОЛИТИКУ

ГЛАВНИ УРЕДНИК
Д-р МИЛАН ТОДОРОВИЋ

ГОДИНА VII

БРОЈ 9

СЕПТЕМБАР 1927

БЕОГРАД
УРЕДНИШТВО И АДМИНИСТРАЦИЈА, КОЛАРЧЕВА УЛИЦА 1/II
1927

САДРЖАЈ:

— »ЕКОНОМИСТ« БРОЈ 9 СЕПТЕМБАР 1927 —

РАСПРАВЕ:

Д-р Ђорђе Тасић, Чл. 18. Устава 625

ЧЛАНЦИ:

А. Илић, Пољопривредне прилике Јуж. Србије 645

М. Тодоровић, Специјализација царинске тарифе као средство за изигравање највећег повлашћења 653

Д. Јеремић, О проблему емиграције и имиграције и о међународним споразумима за његово уређење 657

ПРИВРЕД. ХРОНИКА:

Д-р Д. Д., Из праксе Државног Савета по финансијским споровима 685

Дим. Никифоров, Неколико напомене о питању наше валутне реформе 690

VIII. Zagrebački Zbor, 28-VIII.—5-IX. 1927. Zaključni izvještaj 695

Стање Народне Банке 696

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ:

Д-р Инж. агр. Милан Грковић — Основи организације наше народне привреде 698

ПРЕГЛЕД ШТАМПЕ:

Привредна преса у јулу и августу 699

Нове Књиге 704

Уредништво и администрација »Економиста« налази се у Коларчевој улици број 1, II спрат (Индустријска Комора).

Претплата на »Економист« износи Дин. 200.— на годину или полугодишње Дин. 100.—. Поједини бројеви 20 динара. Редовни чланови Друштва за Економну и Социјалну Политику добивају лист у *пола цене*.

Редовни чланови плаћају Дин. 1.000.— једном за свагда. Утемељачи 5000, а добротвори друштва 10.000 динара и добијају лист бесплатно.

За иностранство Дин. 250.— годишње. — Излази једанпут месечно најмање у *пет* штампаних табака.

Претплату на »Економист« примају све поште у Краљевини на чековни рачун Број 53.017 Поштанске Штедионице у Београду

ЕКОНОМИСТ

ГОДИНА VII

СЕПТЕМБАР 1927

БРОЈ 9

РАСПРАВЕ

Д-р БОРЪЕ ТАСИЋ

Чл. 18. Устава

Уопште о одговорности државе

Код питања одговорности државе битна је ствар да се при резонувању еманципујемо идеје суверености државе или какве априористичке идеје о правном лицу (јер држава је по свом саставу једно правно лице). Такве идеје су замагљивале поглед да се види јасно ствар каква је и сугерирале идеју да држава не може да одговара. Јер, *држава-власт*, држава наоружана сувереношћу, регулатор социалног живота, творац правног поретка како би могла да греши или да одговара? Данас је постало јасно да одговорност државе не наилази ни на какве тешкоће у природи државе. Одговорност је искључена само за уставне законе, пошто се њима не могу чинити противправне радње. Могућа је међутим и за законе¹; могућа је за судска акта, у колико се и она могу ревидирати и најзад могућа је за све врсте административних аката где одговорност има и највише примене. Међу овим последњим актима још и данас има аката тзв. политичких (или аката владе) и аката дипломатских, над којима не постоји судска контрола, т. ј. која се не могу поништити, али увиђа се све више да држава за њих може новчано одговарати². Одговорност државе је дакле

¹ Roger Bonnard налази да је у начелу немогућа одговорност државе за законе, јер ту штета не добија специјалан, конкретан карактер, пошто је закон једна општа норма; одговорност је по њему могућа само за уговор, пошто се ту ради о успостављању уговорне ситуације. (*Précis élémentaire de droit public*, 1925, p. 262). — Ово је резонување нетачно, пошто ће се за закон одговарати сигурно онда кад се индивидуално примени. Али онда одговорност је са свим могућа, ако не постоје какви други разлози практичне или, како би Жез рекао, политичке нарави (што се на пр. неће допустити контрола над законодавцем или што се хоће оставити законодавцу пуна слобода и т. д.).

² В. Jèze, *Principes généraux de droit administratif. La technique juridique*, 1925. p. 411—413 p.

могућа све докле то допушта јерархија аката. Да ли ће бити и уведена и у колико, у једном позитивном праву, то зависи од начела правичности као и од извесних практичних момената.

Одговорност државе се у правној држави уводила постепено, постепено чак и у Француској и поред одн. и после Револуције. Развој ове институције је типичан, и задржимо за момент своју пажњу на њему. Тамо Револуција поред свег свог огромног значаја као почетка нове ере у животу државе није успела да изведе један радикалан обрт у овом погледу. Знамо да је у полицијској држави важио принцип неодговорности и неограничености државне власти. Монарх је био једини носилац »општег интереса« или државне власти, и његова моћ према поданицима није имала никаквих граница. »Што он хоће, обавезно је« или по формули легиста : *quid principi placuit, legis habet vigorem*, а по енглеској : *the king can not wrong*. Он увек, у свима својим актима, ма какви они били, врши суверену власт и у таквом својству ослобођен је кривичног и цивилног судства. Пошто чиновништво ради у име монарха и његове радње се сматрају као радње самог монарха, то ни чиновништво није одговорно према појединцима. Ако изађу из граница овлашћења, које су добили од монарха, они одговарају пред монархом, а не пред појединцима. На тај начин није постојала никаква одговорност државе, јер она претпоставља да претходно одговарају они који представљају или оличавају државу. Она није могла ни постојати, јер и грађани нису имали права према држави. Револуција прокламује својину за неприкосновену, за експроприацију одређује накнаду штете, чиме испуњава прву основну претпоставку за одговорност државе, али истовремено прокламује да је народ суверен, онако исто као што је раније био то монарх, и тиме оставља у важности и даље, начело неодговорности државе. »Она (сувереност) се од Револуције налази у народу, који се не може варати, имајући без сумње све знање самим тим што има свемоћ. Све што суверен наређује добро је. И увек кад држава буде радила као држава, она ће правно бити неодговорна«. Ова идеја о суверености влада духовима у току 19 в. и чини препреку за развој одговорности државе. Као што је теориска идеја фиска у Пруској прокрчила пут за права грађана и одговорност државе још у полицијској држави или, тачније, при прелазу од полицијске државе у правну¹ — тако је сада, у правној држави теориска идеја суверености успорила одговорност, и то баш идеја суверености народа. На њеној подлози у почетку одговорност се ограничава само на чисто *приватну* делатност државе, а доцније она се у неколико проширује и на њену јавну делатност, у колико се у оквиру ове (јавне делатности, јавне службе, *service public*) разликују акта власти (*actes de puissance*) од аката пословних (*actes de gestion*), па се сматра да за прва држава не може одговарати у опште.² Али такво

¹ В. моју расправу : Одговорност државе за противправне радње, Друштвени Живот, 1923.

² Акта пословна су акта аналогна онима која врше појединци : држава на пр. купује, продаје, и т. д., али приликом вршења једне јавне службе и по специалним прописима тако да то није њена *приватна* делатност. — Ово разликовање у историји француског административног

разликовање се није могло одржати, јер нема ништа позитивног за себе. Идеја законитости са свима својим последицама, са свима својим санкцијама не трпи никакво такво разликовање, као што смо напред то показали. А с друге стране у току 19 в. се нагло развила јавна администрација нарочито јавни радови, при којима су појединци могли бити и бивали оштећени — створени су основи за идеју одговорности државе. Место идеје власти и суверености ступа идеја јавне службе или вођења јавних послова која уме да срећно помири права појединаца са специјалним потребама државне функције. Од 1900 год. у Француској је дефинитивно утврђено да држава одговара за *све* административне акте, дакле и акте власти. Једанпут прокрчен пут, идеја одговорности се све више шири докле то допушта с једне стране природа аката или природа организације и с друге стране извесни практични моменти. У томе имају активну улогу и сами судови, из разлога што је одговорност везана за опште правне појмове и истовремено за основне идеје одговорности, што ће рећи правилности и равнотеже интереса. Али развој бива постепено, те и у овој области рационализирање не може да продре одмах и нагло. Не треба заборавити да њега убрзавају или успоравају и сами појединци, т. ј. да он зависи од ступња правне свести код народа.

Одговорност за противправне радње

Ова одговорност као одговорност за ризик

1. Одговорност државе састоји се пре свега у томе да она одговара за незаконите радње својих органа. Али она иде данас још и даље и простире се и на радње, које нису незаконите и за које органи не могу одговарати. На основу чега држава одговара у том случају, оставимо то на страну овде, и објаснимо на основу чега одговара држава у првом случају. Мени изгледа да је тачно оно објашњење, по коме држава одговара по начелу ризика. Пре свега држава је по својој структури једно правно лице, а свако правно лице одговара за противправне радње својих органа по начелу ризика. А, затим, држава, и ако се разликује од других правних лица као претставник општег интереса, као »власт«, ипак се на њу имају да примене општа начела одговорности правних лица. Једно и друго ћемо одмах доказати. Како у Србији питање одговорности државе није било изрично регулисано, то се онда јављало питање да ли држава може да одговара за незаконите радње својих органа. На тај начин у дискусији овога питања јавиће се начелно питање о одговорности државе по начелу

права је имало важности и на другим питањима. Данас је напуштено. — В. нашу расправу *Један покушај поделе државних функција*, 1926, Љубљана, ст. 25. Ту је дата и најважнија литература о том питању.

ризика, што нас оправдава да при излагању спојимо те две ствари једну за другу.

Са свим природно, у нашој литератури било је три разна мишљења, која престављају три могућа типична решења. По једном мишљењу држава принципиелно не одговара. По г. *Ж. Перићу* однос између државе и органа је однос пуномоћија, међутим пуномоћеник у принципу не одговара за радње опуномоћеника, већ само када то закон изрично одреди (§§ 810 и 811 Грађ. Зак.). Отуда држава одговара само у овим случајевима и у случајевима које је изрично навео г. д-р *Драгољуб Аранђеловић* (пошта за ствари и аманете по закону о поштама од 25. јануара 1866, државне жељезнице за штете које претрпе путници и пошиљке, царинарнице за нестанак и оштећење робе коју је царинарница примила на чување ради царинења). По другом мишљењу држава принципиелно одговара само као приватноправно лице, али не и као власт. То мишљење заступа г. д-р *Д. Аранђеловић* који, поред тога, не може да нађе никаквог основа ни у нашем позитивном законодавству за одговорност државе као власти. По њему ни један од прописа који би могли да се наведу у смислу одговорности у ствари не заснива одговорност државе већ само или одговорност чиновника или просто обезбеђује права појединаца. Најважнији аргуменат би могао бити § 66 зак. о чин. грађ. реда, али он заснива одговорност чиновника, а не државе.¹ По трећем мишљењу, држава принципиелно одговара и као власт. Такво мишљење заступа д-р *Л. Марковић*. Овакво мишљење је тачно, у колико се тиче одговорности државе (државе као власти), јер оно једино, као што смо видели, одговара начелу легалности. Гледиште г. *Аранђеловића* претставља само један ступањ у еманципацији легалности, и то је оно гледиште, које је једно време владало у Француској пракси и науци и које и данас јоште заступају извесни истакнути француски научници. — Али аргументација г. *Марковића*, што се тиче одговорности правног лица, почива на схоластичном појму правног лица. У том погледу г. *Ж. Перић* је *савршено тачно поставио проблем*, јер он је правно лице схватио као једну врсту правног односа. Питање је само у томе да ли се тај однос има да схвати као однос пуномоћија. Француска пракса и теорија, пошто у Француској одговорност државе и правног лица није била регулисана законским текстовима, стала је на гледиште да правно лице, и према томе држава, одговарају по принципу ризика.²

¹ Чл. 28 Устава од 1903 даје право појединцима да туже чиновнике суду директно и у опште не решава питање о одговорности државе; чл. 20—23 зак. о судијама од 19. јануара 1901. регулише одговорност само судија; §§ 116, 123 и 127, и у § 134 који одређује генерално правило говори само о одговорности чиновника, о чему сведочи и назив главе XI.

² В. Ж. Перић, *Задружно право*, део први, 1924, стр. 153, нарочито нап. 1, 2 и 3.

Др. Драгољуб Аранђеловић, *О одговорности државе и чиновника према трећим лицима за штету коју чиновник учини у вршењу званичне дужности*, 1912 нарочито стр. 42, пр. 23.

Др. Л. Марковић, *Грађанско право I*, стр. 143.

2. Нама тај однос изгледа овако.

Одговорност правног лица биће његова, али не у смислу да оно одговара за кривицу. Одговорност за кривицу може се примити само кад се стоји на гледишту да правно лице *по својој суштини* одговара за своје радње. Разуме се, ни ова одговорност неће очевидно бити одговорност за кривицу у буквалном смислу речи, већ одговорност за своје сопствене противправне радње : кривица за правно лице може бити само то (отуда Michoud, и узима да правно лице одговара по чл. 1382. Code civil). Одговорност правног лица биће сопствена у том смислу, што ће заједничка каса имати да одговара зато, што би позитивно право сматрало да треба да одговара (То би по нашем схватању правног лица значило да би одговарали појединци којима припада каса). Кад се тако постави питање, онда има ових могућности : правно лице одговара по прописима о пуномоћију ; правно лице одговара по прописима за другога ; и правно лице одговара по принципу ризика. Од свију ових решења нама изгледа *најбоље треће решење*. Истина, орган ради *у име* правног лица, као што ради један пуномоћник. Али правно лице је једна нарочито комплексна институција и са једном специалном организацијом тако, да је положај органа друкчији него што је положај једног пуномоћника : докле је код пуномоћника круг послова обично узак и строго одређен са једном ригурозном одговорношћу по њега, — овде је круг послова врло широк, одређен у принципу једним општим правилом о циљу (задатку) и послови су везани један за други у једну органску целину, као што су и лица јерархиски размештена, тако да није лако утврдити дужности и кривицу, и на кога оне падају. Пре би се могли употребити прописи о одговорности за другога. Правно лице не води надзора над органима : по природи саме ствари, надзор може водити један орган над другим и на крају се долази дотле да га над највишим органима не може водити нико (*quis custodias custodet?*). Али могло би се узети да *социално* то вреди исто толико као да је правно лице одговарало : правно лице је дужно да води, са социалног гледишта, рачуна о својим органима ; ако то оно не може због природе своје организације, оно треба то себи да упише. У толико пре, што у пракси постоји прелаз од одговорности за другог ка одговорности за ризик, чисто објективној одговорности. С друге стране међутим не постоји никаква нужност супротности између правног лица и одговорности :

она *не мора* постојати већ се јавља само евентуално, под извесним условима. Тако на пр. кад Michoud¹ наводи да правно лице одговара само за радње лица правно способног, један газда међутим одговара и за радње неспособног, — може се одговорити да је сасвим могуће и шта више правично да правно лице одговора и за радње правно неспособног лица само, ако се деси такав случај. Ствар је само у томе, што законодавац може забранити да правно лице узима за органе таква лица, али то није никако нужно ; ако се баш деси (да забрани), онда ће у толико пре одговарати. Код одговорности за другог пак то је нормални случај, једна категорија такве одговорности. Али то не чини никако разлику у суштини. Кад затим Michoud наводи да правно лице одговара за акта органа у границама функције, докле газда одговара и за злоупотребу — против тога се може одговорити да је баш у томе дискусија код правног лица и. т. д. Главни аргумент против тога је само тај да начин на који смо интерпретирали одговорност правног лица као одговорност за другог показује да је то у ствари само одговорност за ризик, т. ј. одговорност на основу извесних објективних елемената. У ствари правно лице одговара зато, што је немогуће, објективно немогуће, да једно правно лице врши контролу над својим органима или да, ако је то немогуће, нађе органе који не би у опште чинили противправне радње. Правно лице дакле одговара зато, што је *такво* по својој природи, да је немогуће избећи *ризик* противправних радњи органа. Међутим ту одговорност траже правилно и правично одмерени *интереси трећих лица*. Социално, таква одговорност у суштини неће вредити више него што вреди одговорност за друге: ми бисмо од правног лица тражили да предузме све мере предострожности за своје органе, који раде у његовом интересу. Али, правно, очевидно, пошто правно лице не може вршити такав надзор, ми имамо пред собом једну одговорност типично објективну, одговорност за ризик. Правно, одговорност правног лица може се сматрати као одговорност, *као да* је одговорност за другог, и то с обзиром на чињеницу да се иначе у пракси не налази одсечна граница између ове две врсте одговорности, и у опште одговорности за кривицу и објективне. У овом случају пак с обзиром на чињенице: (1) да би таква одговорност по-

¹ Za personne morale, t. I. стр. 227. Слично нешто констатује и Ferraris (Diritto amministrativo, 1921, стр. 459. Ипак закључује да у битној ствари ова одговорност одговара одговорности за ризик (стр. 460).

већала старање оних којима припада имање у погледу организације друштва и бирања људи; (2) да је тешко утврдити у којој је граници потребна пажљивост органа при њиховом раду (које су мере могли предузети); (3) да је тешко утврдити кривице због комплицираности организације (што нарочито бива код државе).

Али то све можемо узети у обзир само по нужди, када не бисмо нашли у једном законодавству никаквог другог ослонаца: ми се онда служимо прописима који се односе на одговорности које су најближе по практичним, социалним ефектима, овде, прописима одговорности за другога, пошто је она ближа него што је одговорност пуномоћника. Због тога је за нас од битног значаја да утврдимо да ли постоји у позитивном праву одговорност за ризик, а нарочито када није изрично утврђена. У овом погледу, нама се чини, да француска теорија и пракса нису довољно критично поставиле питање. На име, врло је теже наћи директно основу за одговорност по принципу ризика него за одговорност за другога. »Transformација« права¹ може само да нам укаже на то да фактично важи један правни пропис, али не и да га оправда с обзиром на законске текстове и у опште са нормативног гледишта.

Проф. *Ориу* налази да постоји разлика између опуномоћеника и органа у томе, што је опуномоћени *изван* правног лица, докле се орган налази *у* лицу као једна апроприсана ствар од стране једног субјекта. Та разлика се конкретно испољава, прво у томе, што органи имају аутономију, докле је опуномоћеници немају, друго у одговорности »јер морална личност одговара за штете проузроковане од његових органа механизмом погрешке службе која је одговорност човека због ствари чији је он сопственик«. Из ове разлике *Ориу* извлачи као последицу да не може бити кумулације између одговорности чиновника и одговорности правног лица. За нас је овде међутим важно да он из тога извлачи да правно лице има да примени пропис о чувању ствари.²

Оваква разлика не чини нам се никако оправдана, као ни закључак који се отуда извлачи. Та разлика је по њему у суштини, јер је орган *део* правног лица тако да се одговорност заснива искључиво на природи правног лица. Међутим она може бити само у ступњу. То може лако да се докаже на првој разлици: слобода једног органа није нешто апсолутно нужно и нешто безусловно везано за лице. Што се тиче друге разлике, она је једна чиста обмана, јер не постоји никакво *изнутра* и *споља* у његовом смислу (т. ј. да су с поља исто, а изнутра се разликују). Јер и споља и изнутра они су исто или нису исто. Цело питање је искључиво у томе да ли треба да се упишу правном лицу погрешке органа. Али то има да се реши на

¹ Њом оперише нарочито *Дигиу*.

² *Précis de droit administratif*, 1919, p. 133—143 и 530—535.

основу тога је ли он део или није, већ и на основу тога што орган ради за правно лице, али тако да нема никаквог субјекта пре њега. На основу тога факта као таквог (на име да једно лице ради за друго) *Ориу* је, као и сви који извлаче доказ из суштине правног лица, обрнуо ствари. Међутим кад је он узео да има да се орган посматра као једна ствар правног лица, он је тиме само извршио једну аналогију по практичној вредности факта да орган ради за другога у горњем смислу. Али то је чисто психолошка обмана. Увиђајући да не може да примени правило одговорности за другога, он узима супротно томе одговорност за ствари које су на чувању, и погрешка се састоји у томе, што је ствар рђаво чувана. У истини, то је одговорност за ризик, као што смо то видели. Као што се теорија *Мишу-а* тумачи у смислу теорије ризика, тако исто и ова. Основа одговорности по *Ориу* је *неужност* погрешака које се чине при послу од кога користи падају једној заједничкој каси.

За француску науку је типичан у овом нашем питању проф. *Флинио* (Fliniaux), код кога су идеје добиле врло прецизну форму. »Тешкоћа долази отуда, што изгледа немогуће такву одговорност засновати на идеји погрешке, било у форми одвојене погрешке, пошто није никако логично сматрати да је функција у погрешци зато што постоји, било у форми презумиране погрешке из чл. 1384 Code civile-а, пошто се овај члан, ми смо то видели, у колико он потврђује одговорност за погрешке њихових претпостављених, не може применити на односе администрације са њеним агентима«. Али његов основ или схватање ризика је нетачно. Он то резимише овако: »Дакле, пошто не припада појединцима право да се извуку из контакта са администрацијом, која, у главном, врши у њиховом погледу прави монопол, правично је да сама администрација подноси извесне изузетне ризике, којима их излаже овај принудан контакт. Међу ове ризике, против којих администрација има да осигура појединце, — ретко велик ризик вели осигурање, према правичној опсервацији г. декана *Ориу-а* — треба, како ми мислимо, да фигурира у првој линији евентуална штета која може да резултира, за појединце, од личних факата, извршених од агената у служби«. Ово, као што смо напред рекли, не може послужити никако као основ одговорности.¹

3. Оно што важи за правно лице у опште важи и за државу у принципу. У том погледу се не могу направити *никакве принципиелне разлике* између приватноправног лица и државе. То ће рећи никако се не може порицати априори, из простог разлога, јер је држава једна *власт*, да се на њу могу применити начела одговорности, т. ј. да и она може одговарати. Оно што је могуће то је да се та начела прилагоде њеној природи не само у процесном него и у материално-правном погледу, пошто се за државу може усвојити као практичнија евентуално једна друга комбинација (од могућих комбинација у границама истог принципа), него код приватноправних лица, као и да

¹ Fliniaux, Le cumul de la responsabilité de l'agent et de la responsabilité de la personne morale administrative. (Revue du droit public, 1921)

се код ње појаве нова начела која одговарају њеној јавноправној природи и оном специјалном односу који постоји између ње и појединца. Идеје одговорности су увек исте у свима областима, и зато принципијелно не може се узети да се на државу при њеним актима власти не могу применити прописи из грађанског законика. То је сасвим могуће, јер право је свуда *једно*. И ствар је само у томе да се утврди у колико су правне ситуације исте у једној и другој области. Ако се хоће да направи нека друга принципијелна разлика, то долази само од погрешног дуалистичког схватања правног које с једне стране зна за *власт* а с друге за обичне, смртне појединце.

Међутим чује се врло често и у француској и немачкој науци да се прописи цивилног права о одговорности не могу да примене на државу, т. ј. у области јавног права. Прописи одговорности су израз извесних идеја правичности и према томе могуће је да извесне идеје буду специјалне у том погледу због природе односа у једној области, али не и да *a priori* не постоје никакви заједнички принципи одговорности. Напротив, извесних заједничких идеја мора бити у једној и другој области. Такав је баш случај са одговорношћу правног лица за органе у цивилном праву. Ту је питање само у томе да ли се та идеја може применити на правно лице, али не да ли се може применити и на државу.

Кад је признато начело законитости, по коме се мора наћи једна санкција за повреде права појединаца, онда је тиме отворен пут и за одговорност државе када се једном призна идеја одговорности за ризик. У овом смислу се могу разумети речи Тесјера (*maître des requêtes* у Држ. Савету): »Чланови 1382 и следећи (*Code civil*-а) нису својеволјне одредбе писаног закона, које постоје само вољом законодавца; то су последице, директне и нужне, вишег принципа правичности који господари над целим правом, који је основа, може се рећи, целог организованог друштва и на основу кога свака проузрокована штета има да се поврати од њеног проузроковача. Основни принцип приватног права, који је, као што смо видели, продро подједнако у јавно модерно право не допушта да један грађанин подноси више него други од аката једне власти сматраних да су извршени у интересу свију«¹

¹ O Mayer, *Das deutsche Verwaltungsrecht* II- st. 517—524 G, Jéze, *Application des règles du droit privé dans le Droit public* (*Revue du droit public*, № 1, 1923). У *Archiv des öffentlichen Rechts*, 1927 изашао је један

Али ово су само *постулати* или *идеје* које треба да се остваре у позитивном праву, и то не треба побркати са позитивним правом и на основу тога закључити да у једној држави која је правна зато што је правна, без обзира на позитивноправне прописе, важи пропис да држава одговара. Појам правне државе је један научни појам, који се не садржи у правним прописима, и тај појам је дат као идеалан: полазећи од идеје да у правној држави појединац има права, закључује се да држава има да одговара, докле год то допушта природа аката, пошто је то једино рационално, ако индивидуа треба да има зацело права према држави. Отуда, и ако можемо с друге стране констатовати да се правна држава у томе смислу и развија, по једној иманентној тенденцији, ипак то не сме да нас спречи да директно, на основу уставних и законских текстова, изводимо закључак да ли држава одговара и када, под којим условима, одговара. *Међутим ипак горња идеја може имати обичне практичне примене код правника, који примењује законе.* Он ће, на име, моћи да примењује на државу *оне исте прописе који важе за друга правна лица*, т. ј. за исту правну ситуацију, прилагођавајући их на државу, а нарочито водећи рачуна о томе да ли одговорност допушта природа државних аката. И то неће бити од мале важности. Овакав захтев није никакав природноправни захтев већ он следује директно из природе права која захтева да се на исте ситуације примењује исти правни пропис. Ту чак није потребно да се позивамо на принцип једнакости грађана пред законом, нити то у ствари можемо, пошто се не ради о једнакости *грађана* и њиховим разликама ове или оне врсте, везаним за њих лично, већ о томе да се на истоветне ситуације примењују исти правни прописи, што ће имати важности у сваком правном систему. Ова идеја, универзална по својој природи, добија што се тиче одговорности државе своју практичну примену у правној држави. У полицијској држави грађани нису ни имали права према држави, и за то се није ни јављало питање одговорности државе, као што смо то показали. Законодавац може питање решити на овај или онај начин, али ми ћемо морати да констатујемо да он није испунио постулат правне државе, ако је начелно одбио одговорност државе за акта власти. И он је то одиста и чинио, на првом месту сугериран погрешном идејом *власти*, и затим извесним практичним разлозима, у колико као представник општег интереса носи специјалан карактер у односу према другим правним лицима — који разлози нису никако у стању да принципиелно уклоне одговорност државе.

Преглед позитивног права (енглеског, немачког и француског)

1. Институција одговорности државе и чиновника у *енглеском* праву почива на савршено другим принципима него на континенту. Ту држава *не* одговара већ чиновник лично, и то пред обичним судовима, што ће рећи да важи »Rule of Supremacie«. Али ако је ово несумњиво могло значити већу гаранцију индивидуалних права, то не мора значити данас.

чланак те врсте. — Напомињемо овде да су у науци више испитивали разлике приватног и јавног права него сличности (докле су раније до извесне границе изједначавали потпуно приватно и јавно права, а после те границе правили апсолутну разлику — што није тачно).

Јер пре свега круна има један привилегован положај као носилац свију права и дужности политичког удружења. *King can not wrong*. Из правила да је круна ослобођена важења свију закона који је изрично не-обавезују, следује да не постоји право тужбе против круне. Једини изузетак чини тзв. »*Petition of Right*« (1860), који не ствара никакву правну дужност за додељивање тзв. *Fiat* (одобрење за судско испитивање случаја) од стране круне. Крунин специјалан положај покрива све претставнице круне, пре свега министре (*Sekretary of Stat, in his Capacity as an agent for the Crown*). Чиновници одговарају круни лично за прекорачење своје надлежности, и то без обзира на то да ли су радили по наредби претпостављеног нити се могу позвати на заповест претпостављеног, и само не одговарају по изузетку за дискрециону власт и то кад су пропустили да нешто учине. Али начело да сваки чиновник одговара за »*positive wrongful acts and torts*« није спроведено у потпуности. Обим њихових овлашћења је од судова респектован у најширој мери и мотиви и начин вршења не припадају судској контроли. Али и од овога правила има изузетака, и то материјалних и формалних. Материјалних, у колико има један ред чиновника који је, према историском развоју, који овде не можемо саопштавати, ослобођен одговорности. То су пре свега чисто судски чиновници и мировне судије и то све судије *Court of Record*, чак кад би радили против сваке добре вере и пристојности (у почетку само за највише, и постепено за све). У погледу судија нижих судова који нису *Courts of Record* ово се не односи. У колико не прекораче границе своје судске надлежности и раде у доброј вери, покривене су и мировне судије (иначе одговарају по одредбама *Justices Protection Act 1848*). Осим судија ослобођени су одговорности и они несудски чиновници чије звање условљава улажење у туђу правну сферу, из практичних разлога, и то пре свега на пољу локалне управе, где по изузетку за акт чиновника *bona fide* одговара само локална власт (*Local authority*). Али поред овог чиновници у опште који раде *bona fide* а пре свега круна кад она потврди да има интереса на једној ствари заштићени су у чисто формалном процесном погледу (*Public authorities Protection act 1893*).¹

Како практично изгледа одговорност чиновника и тиме гаранција права појединаца, може да се види из следећег случаја. Отац једног детета, које је било прегажено коњима једних артиљерских муниционих кола, поднео је тужбу за накнаду штете против пука и командира истог, као заступника пука и као приватног лица. Он је заснивао свој захтев тврђењем да је командир крив за несрећни случај, што се он није старао да буду употребљени мирни коњи, да управљају колима поуздани возачи и да официр води надзор. Прва инстанца одбија тужбу против командира као заступника регименте а *priori* из разлога, што је имање регименте својина круне, а ова не одговара за штете, које би биле проузроковане неправилним вршењем дужности (*Wrongful act*) њених официра. Напротив, прва инстанца је оставила отворену могућност да се командир сматра дужан да да накнаду штете као приватно лице. Упркос томе, тужба је била закључно одбивена, без ближег испитивања

¹ В. интересантну примедбу *Ориуову. Précis*, 1919, стр. 113 нап. и такође стр. 74—77.

права на накнаду, са образложењем да је немарност била повреда дужности оптуженог у његовој јавној особини као командира једне регименте, за шта он као приватно лице не одговара.

Али кад хоће да се да дефинитиван суд, онда се морају узети у обзир и психолошки разлози. По *Дајсу* (Dicey) судије као и поротници симпатишу више са губитком (штетом) који је власника лађе, који је проузрокован самом лађом тј. кривицом његовом него чиновника који је своју дужност вршио по својој најбољој савести. Он показује како је рад административног одељења тзв. Board of Trade директно спутан пресудама High Court који пресуђује по Merchant Shipping actu 1894. Ово надлештво има права и дужности да не спречава лађе способне за пловидбу да је обављају. Чиновници лађе, који су имали дужност овог испитивања, оптуживани су често и осуђивани у пркос своје добре вере и вршења своје савесне дужности на накнаду штете. Основ за ову немилу појаву *Дајс* види у томе, што је питање, да ли је једна лађа са основом задржана, решавано (пресуђивано) од цивилног суда са поротом (Jury), који су симпатизирали више са појединцима.¹

Закључак, који се намеће на основу ових чињеница, очевидно је на штету енглеског права. Тако ми у њему можемо видети ону историску појаву да оно што је раније било напредно доцније постаје назадно.

Ова институција има свога основа у концепцији друштава која је владала у енглеско праву. Но овде није место да се она развија. Могамо се само задовољити да истакнемо опште особине енглеског права.

Енглеско право показује јасно индивидуалистички карактер. (1) Идеја trustee, барем по томе, што допушта одговорност само у оквиру компетенције, у суштини је индивидуалистичка. Практичан смисао ове институције је да правно лице не одговара, и, макако се објашњавало порекло и дубљи основи правног лица, остаје ова чињеница, која показује индивидуалистички карактер, неприкосновена. (2) Одговорност чиновника је лична и то таква, да чиновник одговара без обзира на то што би се он при томе покоравао наредби старијег чиновника. Чиновник одговара само за деликте, а не и за нехат и погрешке (Nachlässigkeit u. Versehen). (3) Али политички фактори или тачније претставници политичких организација (круна и више судије) не одговарају. Ово би у крајњој линији имало можда да се објасни као остатак апсолутизма, државе »власти«. И најзад (4) у пракси, при примени закона о одговорности, Енглези су наклоњени да бране по сваку цену индивидуална права, без обзира да ли је чиновник крив или није. — Такав индивидуалистички карактер пак тешко се може одржати под новим условима, који нужно воде једном солидаристичком назирању.

2. За *Немачку* је карактеристично гледиште, по коме држава одговара на место чиновника, а чиновник њој. Овакав један систем, у коме се појединац потпуно сакрива иза државе, у вези је вероватно са немачким схватањем државе као једног правног лица које добија чак облик једног органистичког схватања. Нема сумње пак да иначе и ту се такође остварују захтеви правне сигурности и легалитета.

¹ Verwaltungsrecht u. Verwaltungsrechtssprechung im modernen Englands. Dr. Otto Koellreutter, 1912, ст. 194—207.

Dicey, Introduction, ст. 392—393.

Пре устава од 1919 било је три типа држава. (1) У једнима (Баварској, Виртенбергу, Бадену и неким малим државама) држава је непосредно одговарала. (2) У другима (Хесену, Саксонској—Вајмар, Елзас—Лотрингији и др.) држава је одговарала као јемац и (3) у трећима је просто чиновник одговарао а не држава.¹

Развој Немачке од 1918, од Револуције, показује напредак у смислу правне државе («напреци су већи него назац», како ствар формулише у свом реферату Валтер *Јелинек*). Административно правосуђе је несумњиво напредовало тиме што је установљен савезни административни суд што је отворен пут ка редовном правном средству чиновника и експроприсаном, што је уведена одговорност државе и општине за кривице чиновника и оглашени за надлежне редовни судови — и при томе још члан устава, који то регулише, протумачен тако да има непосредну правну вредност.

Питање одговорности државе за противправне радње њезиних органа регулише чл. 131 Вајмарског Устава. По тумачењу савезног суда (*Reichsgericht*) у целој Немачкој данас, држава или каква самоуправна јединица одговара за незаконите радње својих чиновника и пресуда о овој одговорности се може изрећи, без претходне одлуке административног суда, од редовних судова. Одговорност чиновника је на тај начин постала, по речима Валтера *Јелинека*, правном *ultima ratio* у свима случајевима, у којима се непосредна правна заштита показује недовољном. «Повреди ли један чиновник у вршењу поверене му јавне власти службену дужност према трећем лицу, одговорност ће пасти начелно на државу или тело у чијој служби стоји чиновник». Ова одредба не значи ништа ново за Царство и извесне државе, јер су оне имале специалне законе о одговорности државе; али она је то значила за оне државе које нису имале такве законе. За њих би несумњиво то значило дужност да њихова законодавна тела донесу такве законе. И одиста неке су државе то и урадиле, као на пр. Бремен (закон од 19. марта 1921. год.) и Липе

¹ У Пруској, где држава није одговарала, немачко право је правило разлику између државе фискуса и државе власти. При фискусу је одговарала сама држава (фиск) на место органа по прописима грађанског законика; при актима власти одговарали су и споља сами органи. По *Ото Мајеру*, то се објашњава тиме, што се на тај начин може остварити «давно већ постављени и делимично већ и остварени захтев једне нарочите заштите за правилно вршење јавне управе». Такво објашњење је једнострано, јер не води рачуна о правима трећих лица, и, у осталом, не види се зашто би држава само као фиск давала гаранције, а не би и при функцијама власти, јер и ове функције су *њене*, и као такве захтевају правилност вршења. — Иначе, други писци су на ту одговорност државе, у колико су је признавали, давали «чудновата објашњења», како се изражава *О. Мајер*. Тако на пр. један писац то објашњава тиме да је то одговорност «*quasi ex contractu*», други да се чиновник ставио «изван сфере јавне власти» и т. д. — *V. O. Mayer, Deutsches Verwaltungsrecht*. I, 1914, s. 192, нарочито нап. 9. — Добар преглед законодавства нем. држава се може наћи код *Ferraris, Diritto amministrativo* 1921, у одељку који овори о одговорности државе, при крају књиге.

(Lippe) (закон од 28. нов. 1922.) Међутим цивилни сенат Савезног суда, последња инстанца при тумачењу, отишао је даље од тога, доневши одлуку од 29 априла 1921., по којој се чл. 131 Устава даје непосредна обавезна снага, и то гледиште, које се спори од неких правника, потврђено је од њега у образложењу решења од 20. фебруара 1923. Ово решење има још већу важност по томе, што је ставу: »Редовни правни лек не сме бити искључен« дата такође непосредна обавезна сила, не сматрајући да је он у супротности са извесним законима Пруске. И тако сада сваком стоји у целој Немачкој истовремено и отворен пут да тужи чиновника непосредно за новчану одговорност. И то је гледиште, као што ћемо видети, оправдано.

По тврђењу В. Јелинека Савезни Суд се показује веома либералним у овој материји. Он наводи као пример одлуку III цивилног сената од 31. јануара 1922. Један марински официр је био отпуштен као трајно неспособан, пошто по мишљењу маринских лекара пати од реуматизма у обадвема ногама. Отпуштени даје доказе да тако ствар не стоји и да марински лекари из нехатности нису тачно констатовали његову болест, и тражи разлику између његове садашњих и активних износа. Мада је овај официр тражио накнаду ради једног акта, који није подвргнут контроли овога суда јер је отпуштање чиновника један такав акт, — цивилни сенат је нашао да је његова тужба допуштена.

Чл. 131 Устава регулише, у оквиру основних права и дужности *Немаца*, само цивилноправну одговорност државе и јавних тела. Он не захтева спровођење одговорности према *странцу* и не односи се на кривичну *кажњивост* чиновника. У једном и другом случају потребна је претходна одлука (*Vorentscheidung*) административног суда. Што се тиче кривичне одговорности чиновника, изјављује се сумња да је то потребно за ситније деликте. На пр., ако један полицијски наредник удари једног студента лактима по лицу да му потече крв, мора се претходно тражити претходно одобрење административног суда. Каже се да ту лако може да пресуђује сам кривични судија. Међутим ићи пред административни суд буди у народу сумњу као да криви чиновник хоће да се извуче од свога законитог судије.¹

*

Даље карактеристике немачког права које заслужују да буду поменуте у овом погледу су следеће.

За правилну (правнопуноважну) радњу државних органа, држава одговара само тада када то закон изрично наређује (у Француској и без тога).

Државна одговорност се »обично« појављује на основу субјективне кривице чиновника. (У Француској се разликује лични факт од факта службе).

Фискус одговара по нормама приватног права, т. ј. грађ. зак. II ту долазе у обзир прописи као што су §§ 823,2; 831, 836 и 839. (У Фран-

¹ Леп преглед нем. послератног права: Dr. Walter Jellinek, Der Schutz des öffentlichen Rechts durch ordentliche und durch Verwaltungsgerichte. (Verhandlungen der Tagung der Deutschen Staatsrechtslehrer zu Leipzig am 10. und 11. März 1925) S. 70—73. u. Schluss.

цуској то бива по јавноправним прописима, и нарочито се никако и не узима у обзир чл. 1382. С. с.). Тамо фискус исчезава у јавној функцији).

Суде редовни судови, од чега је по мишљењу *Хачековом* и дошло да одговорност има ужи обим него у Француској. Ото *Мајер* проширава одговорност начелима правичности, и тврди да се и пракса њима служи.

Једна од битних карактеристика немачког права, али у којој се, по мишљењу и самих немачких писаца, на пр. *Хачека*, испољава заосталост немачког права, јесте то да у Немачкој јоште влада стари систем *регалија*. Само сада не држе регалије ранији кнезови већ се сада зову полиција и јустиција »у разноврсној међусобној борби«. Држава ту одговара само у извесним својим квалитетима. Она нарочито не може да одговара у квалитету полицијске власти (*Polizeihoheit*). Тако на пр. тужба неће бити примљена, ако ју је појединац засновао на томе, да је он оштећен мерама полиције вода (*Wasserbaupolizei*). Али она ће бити сигурно примљена, ако ју је појединац засновао на томе, да је он оштећен мерама администрације вода (*Strombauverwaltung*). По излагањима *Хачековим*, у истини, пошто се ту ради о одговорности државе, индиферентно је који ће од органа бити одговоран — у једном и другом случају се добија исти ефект по појединце, т. ј. учињена је противправност. По његовим објашњењима немачко схватање би било такво као да држава није увек иста при разним својим функцијама и због тога ваља тужити ону и онакву државу, која је одиста скривила. — Ото *Мајер* напротив сматра да је немачка пракса то савладала. Али *Хачек* ту није никако оптимиста. Он не верује да се тај »кукољ« може искоренити лако из немачког административног права.¹ »Ist er doch nur Verwaltungsrechtliches Spiegelbild des deutschen Föderalismus!«)

Најзад у вези с тим наведимо како се у Немачкој фискус разуме, Докле је у Француској појам фискуса сведен на минимум сталним растењем јавне службе (*service public*), дотле у Немачкој има он једно велико простирање. Докле у Француској за државу важи правило да је она као фискус потчињена само редовним судовима, ако је изрично стављена под цивилно право, дотле у Немачкој фискус је увек ту, и држава остаје потчињена грађанском законнику, ако није у конкретном случају ангажована њена власт заповедања (*Hoheitsqualität*), и тиме учињен изузетак од норма грађ. законика.² Из конкретних примера ће се то јасно видети.

Неки поручник нареди да се опробају неки упаљачи и неки од њих буду бачени. Деца, која су се ту играла, покупе их за игру, кад један експлодира и повреди их. Суд је стао на гледиште да поручник при издавању горње наредбе не врши функцију власти, већ да је тиме само изводио једно војно фискално наређење. Или кад се коњ задржи на царинарници због сумње у шверц и буде враћен, пошто се доказало да је био сасвим правилно царинен, — суд је пресудио да му судски царински фискус дугује накнаду по прописима грађанског законика. — Овакав један фискус у ствари је шири него што је то приватноправна личност у логичком рационалном смислу. Све државне функције директно новчане, фискалне чине фиск. И није чудо, кад се зна да је појам фискуса имао

¹ Julius Hatschek, Einleitung in das öffentliche Recht, 1926, S. 93.

² Hatschek, op. cit., S. 121.

важну улогу у развоју немачких држава у смислу еманципације индивидуалних права и остваривања идеје правне државе. Све оно што је имало новчане вредности било је фискус, а све што је фискус стајало је под судску контролу.¹

3. Питање одговорности државе у *Француској* није било решено законом, већ као и многа исто тако важна и основна питања решено је од јуриспруденције. Боље речено, и без закона о одговорности државе (ослањајући се само на један закон о одговорности чиновника, у колико је то у опште везано са одговорношћу), судови су увели одговорност државе. Специфичност одговорности, коју је засновала француска јуриспруденција, састоји се у томе да се до извесне границе узима одговорност државе, а од те границе одговорност чиновника, и држава и чиновник одговарају за себе и никако не гарантују један за другог. Али како треба ближе разумети где и како има да се повуче граница између ових двеју одговорности — то је ствар о којој се води једна веома жива дискусија и мишљења су противречна чак и у томе каква је у ствари пркаса у Француској. Ту има два гледишта: објективистичко, по коме се и одговорност и државе и чиновника заснива на начелу ризика, т. ј. где су одговорности одељене по овоме начелу, и субјективистичко, по коме се одговорност чиновника заснива на кривици, али се одговорност државе заснива такође на објективном начелу ризика.

По првом објективистичком гледишту граница између одговорности државе и одговорности чиновника, одређена начелом ризика изгледа овако. Држава одговара докле је погрешка била везана за само вршење функције, докле се може сматрати да је проузрокована функционисањем јавне службе, докле је »у линији« јавне службе; а лична кад погрешка у истини нема никакве унутрашње везе са самом функцијом, са самим њеним вршењем. »Ако је потребно да има погрешке чиновника, вели *Дигиу*, да би био одговоран, свака погрешка не повлачи његову одговорност. Треба да је то једна лична погрешка; ако је погрешка функције, онда може бити одговорна администрација, а не чиновник. Виде се лако разлози овога решења. Кад има само погрешке функције, личност чиновника је на неки начин апсорбована јавном службом. Може се рећи врло тачно да то није чиновник који је радио него да је то јавна служба која је радила.«²

По овом гледишту лична погрешка се може према погрешки функције налазити у двоструком одношају.³ Лична погрешка може бити таква, да она нема никакве везе са функцијом. Тако на пр. један учитељ учи децу да читају и да пишу, предаје им историју и општи морал — то је административна функција; али учитељ на пр. држи говоре револуционарне, управљене против религије (он каже на пр. »Немци су добро урадили 1870 када су убијали децу у колевкама; добри Бог је један портмоне добро напуњен«) — то је *лични* акт, изван службе. Но погрешка може бити такође таква, да се налази у границама функције. Што се тиче објекта, акт је донет »изван случајева, које му је законодавац из-

¹ О фискусу в. О. Mayer, op. cit I, S. 121; Hatschek, op. cit, S. 74.

² Traité de droit constitutionnel, III p. 278.

³ Op. cit. p. 280—285.

рично ставио у надлешност«. Или, ако је акт по објекту законит, он је одређен једним циљем који није административан«.

За ово друго одлуке судске о питању личне кривице су многобројне. Тако на пр. председник општине има права да нареди да звоне звона. Наређујући да звоне звона, председник чини један акт који, по свом објекту, спада у његове функције. Али наређујући да звоне звона ради укопавања грађана, он ради у циљу страном функцији, јер он ту у ствари тиме хоће да кињи католике и свештеника, и зато је то погрешка лична.¹ У првом случају (кад је акт изван службе) држава у опште не одговара из простог разлога, јер акт нема везе са службом, али у другом случају она може одговарати, јер акт има везе са функцијом. Само да би држава одговарала потребно је да настуне супротни случајеви онима, који су предвиђени за личну одговорност. Она би дакле одговарала у погледу објекта само у колико орган није прекорачио компетенцију, изрично му одређену, или у колико се циљ јоште може сматрати административним.

Што се тиче другог *субјективистичког* гледишта, *Жез*, прецизирајући и конкретизирајући формулу *Лафаријерову* према судској пракси, утврђује² да чиновник може да одговара само ако учини погрешку, и то кад ради из зле намере (*Intention mauvaise*) или учини грубу погрешку било што се чиновник грубо преварио при оцењивању факата који су мотивисали његово понашање, било кад се чиновник грубо преварио у погледу простирања својих законских овлашћења, било најзад кад је чиновник повредио кривични закон«. Међутим, као што је речено, и са овог гледишта је одговорност саме државе заснована на начелу ризика. То се одмах може видети из формуле *Лафаријерове* : »Ако је акт који је нанео штете безличан, ако он открије администратора више или мање потчињеног заблуди, а не човека са његовим слабостима, његовим страстима, његовим лудостима, акт остаје административан и не може повући личну одговорност чиновника«. Јер, такав акт је у истини у смислу ове реформе био *нужан* при вршењу функције.

Јасно је да се за државу може и мора усвојити одговорност, када се пође од начела ризика. Ово начело може добити више облика, почев од једне апстрактне форме начела узрочности, па преко једне формалне формуле какву даје *Ориу* (акт је »*détachable*« од функције или није), или француска јуриспруденција, како је формулишу неки писци (на пр. *Бонар*), па до формуле *Дигиуеве* која води рачуна о објекту и циљу и начину повреде. Међутим питање је да ли тај исти објективни критериум, заснован на начелу ризика, овако или онако схваћен, важи такође и за одговорност чиновника.

Објективистичко гледиште несумњиво наилази на извесне тешкоће. По том гледишту, које спроводи на један доследан и прецизан начин начело ризика, у границама докле се простире државна функција у опште докле акт има у опште везе са државном функцијом, има до једне тачке да одговара само чиновник, а од те тачке само држава. *Дигиу* сам раније је стајао на том гледишту.³ Али данас ми видимо да *Дигиу* ипак утвр-

¹ Duguit, op. cit, p. 283.

² U Revue du droit public 1909, p. 277.

³ Traité, 1911, I, p. 549.

ђује могућност истовремене одговорности чиновника и државе.¹ Је ли тачно? Је ли то могуће? По нашем мишљењу то је могуће само на тај начин, што ће неки недостатак у функцији, неки акт који је везан за саму функцију, бити *услов* да би наступила једна последица услед акта, који се има несумњиво сматрати као акт *личне* одговорности. Тако на пр. кад један чиновник затвори поштанска врата пре времена, и један човек буде принуђен да прође кроз собу служитеља. Овај га због тога избаци из собе на такав начин, да човек сломије ногу. Први акт се рачуна као акт саме службе — јер погрешка још није таква, да се има урачунати самом чиновнику, нити је пак изгубио сваку везу са функцијом; други акт се пак рачуна као лични, пошто такав акт се ни најмање не може уписати функцији. Главни узрок је овај други акт; али он је наступио услед тога, што су врата затворена, услед једног акта службе. По мом мишљењу да ли ће бити одговорности није то ствар тако нужна нити очевидна — то је ствар правичности. Одговорност је дакле *могућа*. Али ако се она прими, онда ту има две одговорности за исту последицу, но за *два различита факта*. По нашем мишљењу друга могућност одговорности је у *опште* искључена. *Дигиу* пак иде даље, и узима да држава може одговарати и у оном случају, кад је акт личне одговорности, али акт је јоште акт у границама државне функције. »Што се тиче једне погрешке у границама функције, ту се налазимо пред једним функционалним актом, администрација треба да одговара према појединцу, а њој остаје да то утврди према чиновнику који је изашао из службе и који треба дакле да подноси дефинитивно накнаду штете.«² Ако се изврши анализа, онда се не може доћи ни до каквог закључка него до тога, да је ту основ за одговорност државе у истину *државни*. Ако је и ту одговорност за ризик, како узима то *Дигиу*, онда тај принцип значи нешто *друго* него у првом случају. У овом другом случају држава не одговара зато, јер је акт такав да је правично да *она само* има да одговара, већ зато, јер она гарантира за чиновника, од кога има да се накнадно наплати (регресивно), пошто је он прави кривац.³

¹ Op. cit, 1923, III § 84.

² Op. cit. III, p. 491.

³ Да објективистичко гледиште наилази одиста на тешкоће, види се и по томе, што писци, који се одликују изванредном критичношћу и прецизношћу, пишући уџбеник (дакле једну врсту научне радње, где треба да буду дати научни резултати на најсигурнији начин), као што је то случај с проф. R. Vonnard-ом, формулишу личну погрешку у смислу горњег гледишта на један такав апстрактан начин да он једва што казује. По његовој формули, личне погрешке има кад није потребно да се оцењује административан акт у својој законитости и опортунитету. Ово је пак могуће код аката који су изван службе у опште, али не и аката у служби, каква би требала да буду акта личне погрешке, о којима је реч. Не види се иначе како се може мимоићи испитивање законитости административног акта. Да би се утврдила лична кривица председника општине у горе наведеном случају од Дигиу-а (случају који се тиче звона), мора се констатовати да је акт незаконит. Ако се хоће рећи да акт није сам по себи циљ овде, или да то није јавна функција — то је само по себи јасно, и не казује нам за наш проблем ништа. (R. Vonnard, op. cit. p. 268).

Овакво решење, које смо ми чисто логички извели, одиста се потврђује на наше задовољство од праксе.¹ По једној од најсигурнијих формула (проф. R. Bonnard-a) ова дупла одговорност се своди на то, да се држава, јавни патримониум, налази као јемац за дуг оштете чиновника. (Случај историски значајан, Lemonnier, 26. јула 1918). По *Бонару* ова одговорност државе, овај дакле стицај личне и државне одговорности израз је опште тенденције да се осигура накнада штете, тенденције која је, по њему, водила томе да се развије пре одговорност јавног патримониума и да се остави по страни одговорност чиновника, пошто, заиста, врло често, овај није био у стању да осигура плаћање оштете. Али, даље он не наставља објашњење, па се то завршило тиме, да су разумели како је сувише занемарена одговорност чиновника. Због тога се дошло до једног решења да појединац може тужити и чиновника и државу да би му се на тај начин осигурао сигуран платац (држава).

Свако друго решење би било контрадикторно и имало би недостатак да једном истом појму приписује два различита значења. Питање је, у осталом, у колико је та комбинација, иначе, сама по себи оправдана кад се и даље лична одговорност заснива на ризику. — Одговорност државе је могућа само у оном случају, ако се узме да чиновник одговара по начелу кривице, јер онда је могуће да се сматра да држава узима на себе одговорност на место чиновника².

По нашем мишљењу пак зацело, независно од ових последица у *Дигиуевој* теорији, могућа је одговорност само по принципу *кривице*. Лична одговорност се може заснивати и на ризику, али разлози су сасвим друге врсте. Ни у ком се случају не може сматрати да према држави или трећим лицима чиновник има да гарантира за ово или оно. Дубља анализа ће нам открити да се крије и иза објективне одговорности у ствари субјективна одговорност, т. ј. на име то да чиновник ради за *себе*, а не за државу. Питање је пак шта то значи, шта значи овај случај. Ништа друго него ли *једна врста случајева погрешака*. У сваком случају мора бити дата једна *морална* идеја одговорности као основа личне одговорности.

Што се тиче објективне одговорности, она има још и тај недостатак, да није довољно одређена, и не види се кад је, нарочито када је по објекту лична и кад државна. Сам Дигиу који даје ову дефиницију вели: »Принцип није сумњив. Он је примљен од целог света, у доктрини и јуриспруденцији; али примена претставља тешких погрешака и дала је места новим контроверзама у детаљима у које није места овде улазити«. У својој дискусији, *Дигиу* пребацује *Жезовој* теорији да она води томе, да држава има да одговара, и када акт престаје имати везе са јавном службом уопште. У истини пак, то не мора никако бити, пошто начело ризика води томе да држава одговара, докле се акт може у опште сматрати као њен. Ако код Дигиу-а тај момент (одн. питање докле је један акт државни) излази на површину, то долази отуда, што је *Дигиу-у* потребно у његовој аргументацији да супротна теорија не одговара еле

¹ Duguit, op. cit. p. 491.

² Дедукцију смо извели, пре но што смо знали за горње тумачење француске јуриспруденције.

ментарним захтевима законитости, т. ј. да има аката који изилазе из граница државних функција у опште или, можда, што он сам пада нужно на то да овај принцип схвати на овај начин да би његова тенденција била, да држава одговара за *сваки* акт који се јоште може сматрати као државни.

Што се тиче субјективистичког гледишта онако, како је оно обично дато у формули модерне литературе, има извесних тешкоћа одн. компликација у разграничавању личне од државне одговорности. Тако на пр. изгледа нужно да се ту јави двострукост погрешака, истовремено и државна и чиновничка. Ако неко поправи грубу погрешку, одговараће лично ; али по начелу ризика сасвим је могуће да и држава одговара за исти случај зато што би акт био у смислу, »у линији« функције, рецимо и по намерама и ефекту акта. Свакако није нужно да одговорност државе буде ограничена само на оне нужне погрешке на које циља напред наведена дефиниција Лафаријерова. На свима тим тачкама се не можемо овде задржавати него ћемо само констатовати да је природна тенденција овога гледишта и да је у његовој логици да одговорност државе распростре на све акте докле се они могу сматрати да су јоште у границама државне функције у опште. »Ако држава осигурава штету, како то вели Жез,¹ која произилази од погрешака службе, а fortiori треба да подноси ону, која произилази из личне погрешке, која је, ма какво мишљење се створило о њој, увек много тежа погрешка«. (Дигиу, који је противан теорији кривице у погледу личне одговорности, развија ову његову мисао, па вели од прилике : ако држава треба да осигура појединце за личне погрешке, ако се доспело до општег појма осигурања од стране државе за социалан ризик, ма какав он био, долазећи од неправилности или чак и правилности функционисања државних служби, треба примити одговорност државе кад је служба рђаво функционисала због личне кривице).

Додајмо јоште при крају да је одговорност државе нашла највише примене при јавним радовима, где се прави разлика између случајних и сталних оштећења и где се у другом случају одговорност заснива искључиво на ризику и шира је.

Додајмо јоште да су за одговорност државе у Француској надлежни административни судови. Раније они су били по специјалним законским овлашћењима (*determination de la loi*) ; данас по општем начелу поделе административних и судских власти, како је ово тамо схваћено традиционално. У првој фази (кад су у погледу државне одговорности административни судови били надлежни по специјалним законским одредбама), на општине и друге самоуправне јединице су примењивани прописи цивилног права. Јер надлежност административних судова за одговорност државе била је изузетна, специјално одређена законом. У другој фази где се из начела поделе власти извлачи надлежност административних судова, природно је да се извуче и њихова надлежност у погледу самоуправних јединица, јер и оне су јавне, ако не и државне. — Специјални прописи постоје за одговорност општина у случају побуне. — За одговорност чиновника не постоји никакво претходно одо-

¹ Напред цитирано.

брење административне власти. Надлежни су цивилни судови, али у процедури лако се јавља интервенција суда конфликта, чији је циљ и смисао у крајњој линији да одреди компетенцију судова, али који у том циљу мора да утврди је ли погрешка лична или државна (да би, према томе, био надлежан цивилни или управни суд).¹

(Наставиће се).

ЧЛАНЦИ

Пољопривредне прилике Јужне Србије

Свесни смо да данас сви сносимо последице ратом утрошене људске енергије и стеченог блага ; да ћемо и даље сносити овај терет за дуг низ година, јер се за кратко време не може све надокнадити ; али зато морамо истаћи чињеницу да смо се врло мало постарали да нађемо ефикасан модус да се брже окрепимо и задовољимо економске потребе друштвене целине ; да се што пре извучемо из финансијске кризе и неповољне економске ситуације, која данас нарочито гуши нашег пољопривредника, зато што многе своје производе не може повољно уновчити.

Ратне су последице укочиле интензиван рад и производњу код већине држава што су учествовале у рату, па следствено и код нас. Али многе су земље успеле да се поврате и данас се нагло опорављају у привредном погледу. У овом правцу и код нас је учињен један корак напредка, али с' обзиром на савремене прилике и потребе друштвених класа, може се рећи, да Јужна Србија достиже врхунац своје непродуктивности. Важно је назначити да је производња Старе Србије и Маћедоније у ратарском погледу достигла врхунац свога минимума с'обзиром на принос према засејаној површини земље.

Наша привредна моћ, будућност наше младе индустрије и напредак друштвених класа у економском погледу лежи

¹ О одговорности државе у Француској даје најлакша и најпрецизнија овабештења : Roger Bonnard, Précis élémentaire de droit public, 1925, Chap. V, p. 259—269.

Наскоро објављујемо опширан чланак ми сами о томе са дискусијама.

само у пољопривреди, која је првенствено достојна наше пажње у Јужној Србији, где је пољопривредник, апсорбован петвековном политичком борбом, био и ову једину своју грану занемарио и нерационално изводио.

Зато је нужно овде дати импулса целој грани, дати јој правац рада и прећи из досадашњег експанзивног и патријархалног стања у интензивно стање, саобразно савременим потребама, односно, закону понуде и потражње производа не само на домаћим, већ и страним пијацама.

Примена савремене (модерне) експлоатације земље у стању је да задовољи потребе своје популације и да подмири потребе са стране; она јача наш извоз и богаство, даје иницијативу домаћој индустрији и диктира јој да се подешава према локалним потребама и пољопривредним производима, које као прерађене по бољој цени можемо извозити, повољно их уновчити. Овим се подстиче пољопривредник на бољи рад, који ће уродити бољим плодом, јер прерађени производи у земљи, биће, посредством индустрије, достојно плаћени на страним тржиштима. На овај начин и код нас би се реализовала не само квантитативна већ и квалитативна продаја.

Јужна Србија за сада је чисто пољопривредно-сточарског карактера. Она крије у дубини своје земље јаку резервну храну, која остаје недовољно искоришћена. Незадовољавајући приноси не долазе због слабости земље у опште нити због нерада нашег тежака; на против, пољопривредник Јужне Србије вредан је и радан; али неумешност у примени правих принципа модерне пољопривреде, која се састоји у наизменичном искоришћењу хранећих материја (хемијских састојака) земље, нерационална примена плодореда и осуство пољопривредне технике главни су фактори, који га чине слабо продуктивним.

Јужна Србија, као земља ратарско-сточарског типа представља широко поље рада, јер биљна је продукција тек у развоју. Ови крајеви представљају врло повољне услове за подизање ових грана. Климатске су прилике Јужне Србије специјалне. Благодаречи утицају средоземно-морске климе, која овде влада, продирући долином Вардара, Јужна Србија има жарка и сува лета, топле јесење сезоне, у извесним реонима благу зимску сезону, кишовита пролећа и махом топла. У правом смислу речи утицај ове климе чини овај крај типичним како у педолошком тако у пољопривредном погледу.

Према оваквом стању климе и педологије пољопривреда Јужних Крајева до сада је била оличена у двава важним грамама : сточарству и ратарству.

Сточарство

Сточарство је остало и данас примитивно и дегенерисано, премда у извесним запатима нађе се по које грло одличних индивидуалних способности. Бројно стање радне и приплодне крупне стоке стоји несразмерно према квалитету. Крупна стока представља ипак одличну подлогу за побољшање постојећих и стварање типичних раса са бољим особинама ранозрелости, млечности и атрактивне снаге. Бољим начином исхране, културом пићних биљака и окопавина на ограниченим површинама ; а уз то укрштањем са бољим племенитим пасминама, дошло би се до спајања постојећих добрих особина македонског говечета оличеним у чврстоћи и издржљивости са особинама млечности и скорозрелости уведених раса. Формирањем бољих раса радне и приплодне крупне стоке и рационалном исхраном и негом исте, наш ће пољопривредник добити савршенију машину за прераду својих производа — сировина, — створиће веће количине ђубрета и уједно повећати свој капитал у стоци.

Према статистичким подацима Јужна Србија, са површином од 45.717 кв. км. и становништвом од 1.474.560 становника, располаже са 748.785 грла крупне стоке. Када се има у виду да су ови подаци из времена великог извоза 1924-25 год., који је до данас опадао, када се овоме дода још неповољна околност да су статистички подаци нетачни, јер народ вазира да даде право бројно стање своје стоке услед неоправдане бојазности према намету, порези и другом, те увек пријављује мање ; онда излази да Јужна Србија располаже са преко милион грла крупне стоке. Завидна цифра — нарочито када се има у виду да је само у 1925 год. извезено од овог броја око 38.000 грла само преко Битоља и Ђевђелије.

У пркос т. зв. »сточарској кризи«, која стварно не постоји, сточарство ових крајева стоји бројно добро. Његово побољшање повећаће његову вредност како у погледу производње веће енергије, тако у приносу сировина — сточарских производа. За постизање овог циља потребно је имати што већи број сточарских станица.

Са напредним сточарством, Јужна Србија унапредиће ратарство, јер стока је права машина прерађевина. Она представља анимални машинизам, који нам даје дуплу корист и који се може искористити и онда када физички буде исцрпљен до максимума.

Са унапређењем сточарства стварајући специјализиране расе према месним (реонским) погодбама, развијаће се упоредно и употреба *техничког машинизма*, који представља главни недостатак пољопривреде Јужне Србије, која оскудева у најпотребнијим пољопривредним справама и машинама. Ова оскудица доводи произвођача до немогућности да рационално негује биљну производњу. Применом минималног броја пољопривредних справа, последњих година, постигнут је извесан успех; али је далеко од тога да се потреба задовољи. Употребом техничког машинизма пољопривредник ће успети да задовољи у свом раду један од најбитнијих услова за искоришћење физичко-хемијских особина земље. Машинама и справама практичне примене тежак ће успети да смањи радну снагу, да се снабде добрим и чистим семеном, да преради с оје сировине и да принос подигне на већи ниво.

Организације кооперативног начина куповине пољопривредних справа, као и помоћ државе у смислу потпомагања и додељивања пољопривредног кредита, дало би тежаку материјалне могућности и ослободило би га плаћања велике каматне стопе. У овом погледу снабдевања техничким машинизмом постоји једна отежавајућа околност, која нас омета у пропагирању ове идеје. На пр. недостатак домаће индустрије пољопривредних справа и машина онемогућава или боље рећи отежава већу примену компликованих машина; јер недостатак спремних механичара и мајстора доводи пољопривредника до брже изупотребе својих справа и до нерационалног искоришћења. Стога нашој је пољопривреди потребна национална индустрија пољопривредног машинизма. Овим би имали машине према локалним погодбама (за месне прилике), а корист овакве организације увидео би и приватни капитал, који би се за ово заинтересовао, јер је будућност техничког пољопривредног машинизма више него сигурна.

У опште узев рентабилитет пољопривреде у зависности је од употребе пољопривредних справа и машина. Принос је сразмеран бројном стању употребљаваних машина. Стварајући квалитет приноса, машинизам ствара већу потражњу произ-

вода и повољније уновчење. Са овим упоредно отклања привредну кризу.

Ратарство

Ратарски усеви захватају највеће просторије Јужне Србије, па према томе сачињавају главно занимање пољопривредника. Традиционално васпитан овдашњи пољопривредник највише се бави гајењем житараца. Кукурузом, окоповинама и пићним биљкама бави се у мањој мери и то искључиво у реонима где постоји вештачко наводњавање речном водом. Ово је најбољи доказ да клима Јужне Србије није за јачу производњу окоповина и пићних биљака; јер летње су кише у овим крајевима права реткост.

Практикујући узастопце културу истих усева, без културног плодореда, експлоатишући земљу примитивним начином обраде, наш пољопривредник долази постепено из године у годину до слабијих приноса како у квантитативном тако у квалитативном погледу, у пркос, за житарице, доста повољних климатских услова и педолошких особина земље, која није толико исцрпљена, колико јој недостаје влаге и благотворан род бактерија.

Напретком културе у опште и потребе нашег сељака постају веће, а принос, који је раније био задовољавајући за произвођача према ондашњим потребама, данас је недовољан. Пијачни пад цена, специјално житарица, назван под именом »привредне кризе«, не би тако осетно тангирао произвођача када би његова производња била обилнија, када би квалитет производа био такве природе да може издржати конкуренцију страних производа.

Да би се избегла конкуренција, потребно је знатно повећати производњу, применити интензивнију културу, поправити земљу редовном употребом стојског ђубрета и додатком вештачких гнојива, употребљавати што више практичније пољопривредне справе и машине. Али пре свега првенствено је потребно подешавати културу усева према квалитету и природи земље и климатским погодбама, јер свака биљка изискује своје услове. Потребно је вршити пробирање (селекцију) семења, које је у многим местима Јужне Србије дегенерисано и слабо. За ову сврху потребно је организовати селекционе станице на територији Јужне Србије и организовати борбу противу криптогамских болести и биљних штеточина противу којих наш пољопривредник не уме да се брани.

Применом сличних мера пољопривредник ће добити веће приносе, него данас, квантитативно и квалитативно. Посредством овога успеће да избегне или бар ублажи економску кризу ; јер вишак у приносу и каквоћи надокнадиће губитак створен падом пијачних цена.

Али поред свега доведе наведеног Јужна Србија налази се у једном нарочито фаворизираном положају, у односу према осталим крајевима не само наше државе већ целе Европе.

Под утицајем средоземно-морске климе Јужна Србија, природно обдарена, представља колевку нарочите културе индустријских биљака. Благодарјећи оваквој клими у њој успевају *rag exelence* : памук, мак за опијум, дуван, пиринач, сезам, наут, арашид, рицинус, конопља, *kanabis indica*, лан и др. Средоземно-морска клима даје овој области специјалан изглед биљне вегетације, чија је култура знатно рентабилнија од културе житарица. Рентабилитет ових индустријских биљака у толико је већи што је скопчан са већом потражњом и благовременим уновчењем производа. За ове се производе пријави више купаца, што је знак да не трпе од конкуренције страних производа, услед чега се радо виде на страним пијацама плаћени завидним ценама.

Неоспорно је, да је и производња ових биљака у зависности од културног нивоа произвођача и од природних и климатских особина ; али при упоређењу ове врсте биљне продукције са културом житарица, долази се до закључка, да се под данашњим економским условима тежаку не исплати култура житарица са приносом од 10—15 тавара по хектару место интензивног приноса, који у другим крајевима достиже 40 тавара и према приносу индустријских биљака. Ову би разлику у приносу наш пољопривредник најбоље увидео, када би умео калкулисати утрошену радну снагу у току једне пољопривредне године ; а то је оно што он не практикује, те тиме омогућава приговоре како је његов принос увек »повољан,« само ако је успео себе прехранити. Ако би се овај приговор одобрио и од стручњака, дошло би се до закључка, да је пољопривредник осуђен на најтежи 16 часовни рад само за скромну исхрану. Ово је већ прва негација савремене пољопривреде, јер тежаков је циљ да произведе што више и повећа свој покретни и непокретни капитал, како би лакше могао поднети евентуалне елементарне непогоде.

Рентабилитет житарица, чији принос у извесним местима не достиже ни 7—8 товара од 1 ha, био би осигуран, само у случају када би један ha давао 30—40 товара. Али овакав је напредак скопчан са временом, јер нелогичне скокове не трпе ни биљне продукције; скопчан је са развитком машинске технике Јужне Србије, са традицијама и стањем културног нивоа произвођача. За спровођење интензивног плана културе житарица потребно је више времена, јер претходно треба створити све услове, који недостају како у материјалном тако и у инструктивном погледу. Без овога ће Косово Поље, Овче Поље, кумановски крај и Повардарје остати и даље житарски предели са задовољавајућим квалитетом пшенице у лепку, али са малим приносом.

Отуда преимућство културе индустријских биљака, на знатном делу територије Јужне Србије, над житарицама.

Продукција индустријских биљака Јужне Србије пласирана је на своје најприродније место. И за њу се може рећи да је још у току развоја, али са сигурношћу да ће се успешније развијати и да неће трпети конкуренцију, коју трпе житарице.

Ова врста биљака и данас представља најважнији трговински биланс Јужних Крајева, а интензивнијом производњом допринеће се развијању домаће индустрије којом ће прерађени производи класичног Југа добити реноме светског гласа.

Колика је благодет специјалне климе Јужне Србије у вези са педолошким особинама земље најбоље ће потврдити само један пример културе ових биљака.

Мак за опијум (*papaver somniferum candidum ili album*) познат још из 1850 г. узео је знатне размере по Јужној Србији, он данас представља најскупоценију биљку Југа, а квалитетом својим, садржајем скупоценог »морфина«¹ ужива светски глас. Као јесењи и пролетњи он се гаји по површини од око 10.000 ha у околини Кавадара, Кочана, Струмице, Скопља, Штипа, Велеса, Куманова. Садржина морфина варира према појединим центрима од 8—14%, што представља знатно преимућство над процентом нерсијског и мало-азијског мака, који просечно садржи до 8%.

Мак за опијум у Јужној Србији у најповољнијим приликама на добром земљишту може дати до 20 кг. опијума од 1. ha; што значи да у најбољим климатским приликама

Јужна Србија може произвести око 200.000 кгр. опијума, чија вредност, ценећи према данашњим пијачним ценама 1000 дин. од 1 кгр., достиже цифру од 200.000.000 дин. Ова је цифра довољна констатација о важности ове скупоцене биљке, која Јужној Србији може да оствари 200.000.000 дин. годишње.

Колики је пак рентабилитет за произвођача, биће довољно назначити да принос семена мака од 500—600 кгр. по хектару, рачунајући га према данашњим ценама 5—6 дин. од кграма, исплати трошкове обраде земље; што значи да би и у неповољнијим приликама, када би принос опијума био елементарним непогодама сведен на 8—10 кгр. од ха, био ипак знатан према приносу житарица.

Када се данас, у интересу спровођења интензивније културе, ради у извесним местима на увођењу нових биљака, зашто овде ову грану не развити до максимума. Мак је биљка специјално Јужне Србије, он је овде на свом тлу, његова је вредност у толико већа што се опијум извози преко Солуна на светске пијаце и тиме регулише биланс увоза и извоза. Унапређењу ове биљке треба посветити више пажње, без обзира на међународне одлуке о производњи опијума, јер ће овај артикал бити увек потребан Европи.

И ако доста рационално негован, ипак овде има извесних недостатака (потреба) које треба задовољити:

а) Потребна је селекција семена ове биљке, јер се сеје махом помешан белим и љубичастим цветовима, а утврђено је да семе белих цветова даје бољи и већи принос опијума.

б) Потребно је организовати борбу противу криптогамских болести, од којих га највише штети бастра (пламењача *peronospora arborescens*). Противу ове болести треба наћи позитивније препарате за прскање него што је бордовска чорба.

в) Треба радити на пропагирању ђубрења терена за мак првенствено стајским ђубретом, па затим додатком чилске шалитре, која са 100—150 кгр. по хектару знатно повећава принос у опијуму. Ово долази отуда што мак има потребу за азотом. Досадашњи огледи са употребом чилске шалитре дали су на свима парцелама врло повољне резултате. Наш произвођач мака за опијум треба да покаже више интересовања према овој ччињеници.

г) Потребно је спровести рационализацију трговине овог скупоценог производа и не дозволити да се његовом трговином богате страни трговци продајући га под својом фирмом.

Култура мака у Ј. Србији корисна је и својим споредним производима. Уље, које се добије од цеђења семена познато под именом »шарлаган«, радо се употребљава за зачин и домаћу потребу, а дрождине исцеђеног семена служе за справљање погачица, које се корисно даду употребити за исхрану млечне стоке. Маково семе при цеђењу примитивним справама по »шарлаганџицама« даје 35—45% уља; а цеђењем у двама модерним фабрикама у Велесу и једној у Скопљу добије се 10—15% зејтина више.

Према приносу последњих година мак је ове године подбацио у приносу опијума услед нанете штете од пламењаче, те ће овогодишња берба изнети око 35.000 кграма према приносу од 100.000 кгр. из 1924-25 год. и 70.000 кгр. из 1925-26.

Из ових разлога нарочито овој култури треба дати што јачи педстрек, кад је већ самом природом и Богом дано да мак буде краљица биљака Јужне Србије.

Не мању пажњу заслужују остале индустријске биљке Јужне Србије о којима ће бити речи другом приликом; јер интензивном културом на јачању продукције ових скупоцених биљака спроводимо принцип модерне пољопривреде, стварамо удобнији живот нашег произвођача, јачамо га економски и регулишемо наш биланс увоза и извоза и тиме отклањамо привредну кризу од које се данас тако много зазира услед тога што се јавља као последица стране конкуренције и слабе производње у земљи.

А. Илић.

Специјализација царинске тарифе као средство за изигравање највећег повлашћења

После рата највеће повлашћење добија, у практичној примени, много ужи обим но што га је имало пре рата.

Пре рата по највећем повлашћењу могле су се рекламирати све врсте повластица, изузев оних које су произилазиле из царинске уније и из уговора о пограничном промету. После рата број изузетака, т. ј. повластица које се не могу рекламирати по највећем повлашћењу, повећава се. Поред горње две врсте повластица почињу се изузимати из највећег повлашћења и многе друге, као на пр.: повластице из компензаци-

оних и контингентних уговора, царински контингенти, дозволе увоза и извоза по специјалним (индивидуалним) дозволама, и т. д.

У низу ових нових после рата заведених изузетака, нарочито место заузимају, по свом значају и по могућности проширавања, изузеци, који се заснивају на нарочитој специјализацији царинске тарифе.

Нагласићемо одмах, да је специјализација царинске тарифе употребљивана и пре рата као мера (средство) за изигравање највећег повлашћења, или, да се тачније изразимо, као мера, да се, путем трговинског уговора, даду повластице, којима се не могу користити све, већ само једна одн. само мали број држава. Тако на пр. ако се један тарифни број подели на неколико позиција, — према разним квалитетима за робу једне исте врсте, — онда ће повластице по појединим позицијама моћи искористити само она (одн. само оне) држава, која производи дотичну робу у томе квалитету.

Али, мада је и при овој предратној специјализацији царинске тарифе намера за сужавање једне концесије у њеној практичној примени играла несумњиво врло видну улогу, она се ипак није могла квалификовати као повреда (изигравање) највећег повлашћења, јер се та специјализација заснивала на неједнаким квалитетима робе, а за неједнаке квалитете даје се увек правдати и неједнако царинење, т. ј. да се роба бољег (финијег) квалитета царини већом стопом но роба исте врсте али лошијег квалитета. Тако на пр. не сме се учинити никакав приговор, ако се памучна предива до № 12 царине једном, од 12—24 другом (већом), од 24—40 трећом, и т. д. царинском стопом.

Друге је природе специјализација царинске тарифе која се врши после рата, и која нема свога разлога у жељи, да се роба финијег квалитета оцарини јаче но иста врста робе лошијег квалитета, — већ једино и искључиво у намери, да се даду повластице једној држави, којом се треће државе не могу користити, т. ј. да се изигра највећа повлашћење.

Послератни трговински уговори богати су примерима ове врсте; и ми ћемо овде навести два-три примера.

У трговинском уговору између Аустрије и Италије Аустрија је дала ставове за саламу :

за веронеску саламу	80.—
за остале саламе	120.—

У трговинском уговору између Немачке и Швајцарске налази се један став за говеда у опште, и други, знатно нижи, за говеда »која су напасана на висини од 800 м. и више«.

У трговинском уговору између Француске и Чехословачке налазимо два царинска става за вино : један *нижи* за »вина која уживају назив порекла«, а други *виши*, за вина које тај назив не уживају.

У уговору између наше Краљевине и Белгије налази се два става за суве шљиве : један, *нижи*, за ситне, и други, *виши*, за крупне суве шљиве.

Ако проучимо постанак (генезу) специјализирања у свима горе цитираним уговорима, доћи ћемо врло брзо до сазнања, да овде није по среди жеља : да се неједнаки квалитети оптерете неједнаким царинама, већ једино и искључиво намера : да се једна концесија ограничи само на једну државу, дакле, да се изигра највеће повлашћење које је признато другим државама.

Не постоје, на име, никакав оправдан разлог, да се веронеска салама царини ниже од т. зв. мађарске саламе ; да се говеда напасана на висини од 800 метара (да не говоримо о немогућности оваквих констатација) царине ниже од оних која су пасла по долинама ; да се вина која уживају назив порекла — која су по правилу бољег квалитета — царине ниже од осталих вина ; да се ситне суве шљиве царине ниже него крупне; и т. д. Не постоји никакав оправдан разлог за то, јер овде нису у питању неједнаки квалитети, већ иста врста и исти квалитет робе, али разнога порекла : веронеска салама производи се поглавито у Италији ; у Швајцарској говеда пасу и на висини од преко 800 м. ; назив порекла уживају за сада само Француска вина ; ситне суве шљиве не лиферује калифорнија ; и т. д. Према томе, јасно је, да специјализација царинске тарифе по овоме основу има за циљ : да ограничи дате повластице само на једну државу или, у најмању руку, да искључи многе државе из права највећег повлашћења.

Да споменемо, на завршетку, да понеке државе, (које су иначе присталице уговора са највећим повлашћењем) доводе овакве и овима сличне мере тако рећи несвесно, т. ј. не увиђајући тачно домашај тих мера, не увиђајући да се тиме напушта систем уговора са највећим повлашћењем и фаворизира систем диференцијалних уговора. Такав је, у горњим примерима, и наш и немачки случај.

Када је Немачка преговарала са Швајцарском свој трговински уговор, она није ниједног момента помишљала на то, да напусти принцип највећег повлашћења; она на то није могла помишљати, јер би то било за њу врло штетно. У току преговора пак немачка делегација нашла се у једном тешком положају: Швајцарци су тражили повластице за извоз својих говеда, док су немачки аграрци били одлучно против спуштања царине на говеди. И као експедијан дошао је снижен став на »говеда која су напасана на висини од 800 и више метара«. За Швајцарце је ово било доста, јер се тиме обезбеђује извоз њихових говеда у Немачку; немачки аграрци могли су принети ову жртву, јер се њоме дозвољава увоз само говеди из Швајцарске, а тај увоз није тако велики. Немачка делегација није била у том моменту свесна, да се тиме крњи уговорно право највећег повлашћења свих трећих држава; она је то увидела тек кад су почели протести, — а увидеће то још боље, и сигурно је да ће ту меру напустити, кад треће државе буду реагирале на ту меру.

Наш случај пружа још лепши пример, како се може несвесно и без намере повредити принцип највећег повлашћења. Кад су, на име, вођени трговински преговори с Белгијом, наша је делегација тражила спуштање царинског става на суве шљиве. Белгија се одупирала да нам да ову концесију, јер није хтела да је да и Калифорнији за њену суву шљиву, — и пронађен је експедијан, да се спусти царински став само на ситне суве шљиве, »јер њих извозимо ми а не и Калифорнија«. Овде је Белгија — а не наша Држава — повредила највеће повлашћење, али и ми можемо бити погођени последицама те повреде — јер ако би Белгија сутра имала да тражи неке повластице од Калифорније, и ако би те повластице платила ниским ставом (нижим но што је нама дала) на крупне суве шљиве, Калифорнија би била према нама повлашћена не белгијској пијаци, али ми не бисмо имали право да се на тај поступак жалимо, јер смо га већ раније благословили.

* * *

Нагласили смо, да изигравање највећег повлашћења на овај начин, т. ј. путем специјализирања царинске тарифе може узети врло велике размере. Довољно је, примера ради, да се пољопривредни тарифни ставови поделе на позиције према заштитној марки и пореклу, па да се цео принцип највећег

повлашћења сведе на нулу. И с обзиром на такве последице важно је питање: на који ће начин реагирати државе, чије уговорно право највећег повлашћења је оваким мерама погођено.

Врста и начин реакције зависи поглавито од тога, да ли је једна држава одлучена да остане верна систему уговора по највећем повлашћењу, или је можда и сама наклоњена да прави диференцијалне уговоре.

У овом другом случају проблем је релативно лак: *на повреду највећег повлашћења путем специјализирања царинске тарифе одговара се равном мером.*

Било би свакако коректније, кад би такве државе пришле отворено систему диференцијалних уговора, као што је то било пре 80 година, јер би на тај начин отпали сви спорови о томе, да ли је у једноме даноме случају повређено или не највеће повлашћење. Али, додајемо одмах, ово маскирање диференцијалних уговора има и једну добру страну, на име, оставља дотичним државама резерву, да сваког момента и без великих компликација приђу понова систему уговора са највећим повлашћењем: у том циљу довољно је анулирати неумесну специјализацију царинске тарифе, па да се сви диференцијални уговори претворе у уговоре са највећим повлашћењем.

Нешто је компликованији начин и врста реагирања, које морају употребити државе које остају при систему уговора са највећим повлашћењем.

Ове ће морати, по сили прилика, правити две врсте трговинских уговора: са највећим повлашћењем са државама које су још остале верне томе систему; диференцијалне уговоре са оним државама, које су, отворено или са разним недозвољеним мерама, завеле диференцијало (преференцијално) царинење, — при чему се, на жалост, не сме искључити овда онда и употреба реторзионих мера.

М. Тодоровић.

О проблему емиграције и имиграције

И

о међународним споразумима за његово уређење

Међу многим послератним проблемима, који су се појавили у политичком, економском и финансиском погледу, а који захтевају за своје уређење не само националну већ и интернационалну акцију, јесте и проблем емиграције и имиграције од-

носно проблем исељавања и усељавања. Овај проблем интересује, ако не све земље, а оно бар један повећи број земаља, како у Европи тако и ван Европе, и то не само у политичком погледу већ и економском и финансиском, тако да је готово свака од њих принуђена да предузима извесне мере у циљу његовог уређења.

Емигрант, за земљу из које се сели, а имигрант (са малим изузетком) за земљу у коју се сели, постојао је и пре светскога рата. Карактер његов остао је, може се рећи, исти. То јест побуде које су изазивале грађанина једне земље да напусти своју земљу и одлази у другу земљу могле су бити или политичког карактера, у циљу да избегне извесне репресалије, или економског карактера, у циљу да осигура себи и својима што бољу егзистенцију за живот. С обзиром на земљу у коју се ово исељавање до сада вршило разликује се у главном исељавање: *прекоокеанско и континентално*. Карактер преко-океанског исељавања је што је оно махом *стално*, то јест за дужи период времена, док је ово континентално у претежности *привремено* — *сезонско*. Другим речима, ово преко-океанско исељавање врши се обично морем, док ово друго готово увек сувим. С друге стране, и једно и друго исељавање може да буде *индивидуално* и *колективно*. Сезонско или привремено исељавање добија свога маха нарочито после светскога рата, када услед великих рестриктивних мера преко-океанских земаља, особито СЈЕДИЊЕНИХ АМЕРИЧКИХ ДРЖАВА, исељавање на једном континенту из једне државе у другу постаје све чешће и јаче.

Пре рата, скоро кроз цео 19 век, миграционо кретање било је уопште слободно, и сваки емигрант одлучивао је о своме одласку, као и о своме доласку и повратку како му се свидело и годило. Готово све земље биле су отворене за улазак и излазак; Сједињене Државе поглавито, где су милиони емиграната одлазили и били примани благонаклоно и без икаквих нарочитих сметњи. У 1914 год. рат је учинио да су државе које су се налазиле у зараћеном стању, било из политичких или економских разлога, обуставиле наједанпут ова кретања, сем неколико великих индустрија које су биле национализоване, и које су могле, да би накнадиле радну снагу која им је била однета мобилизацијом, да апелује на страну па чак и урођеничку радну снагу.

После рата и из бојазни да ово кретање не узме већег маха и не доведе у опасност националну будућност, емиграционе земље нарочито почеле су да прибегавају ограничењима по кадшто врло строгим.

Стара концепција о слободи емигранта да напушта своју земљу кад хоће и иде куда хоће, замењена је сада концепцијом ограничења ове слободе. И један емигрант данас подвргнут је једном врло строгом уређењу, не само при поласку као и при доласку, на броду којим се вози као и на границама, већ и у току самога пута. Но са све већом увиђавношћу послератних поремећаја у економском смислу, ово питање добија све већег значаја, и није могуће а да му се не посвети нарочита пажња готово од стране сваке државе, па чак и појединих приватних организација и међународних институција.

Најзад то је лако и разумети.

Интернационална циркулација јесте просто један закон за модерно друштво. Тако се ова циркулација манифестује не само у циркулацији људи, већ и ствари и идеја. Док је раније концепција једне »затворене државе« могла и да опстоји, данас — то јест са развитком машинизма, развићем индустријализма и демократизма, као и нових концепција о држави и друштвеној заједници, ова концепција постаје илузорна и немогућа. Један народ, управо једна нација не може свој развитак да замисли без других, она дакле не може да буде довољна самој себи. Још мање може бити држава које би могле да се похвале или да вежу за увек на својој територији све оне који су на њој рођени, као и да забрани онима који су рођени ван ње да свој живот настане у њој ако желе. Једно кретање, једно одлажење и долажање људских бића постоји силом ствари и преко граница, па ма како оне суревњиво биле брањене. То су у осталом социјална факта која најјаче карактеришу модерно доба.

Али ова социјална факта добијају своју нарочиту важност после великога светског катаклизма, када је равнотежа потпуно поремећена стварањем нових државних формација, и проширењем или смањивањем дотле постојећих. И мора се признати, да емиграција доприноси ефикасно, да се поправе последице промена граница, уништења многих индустрија, преноса имовине, и поремећаја многих традиционалних веза. И да би се избегла незапосленост, да би се одклонила глад и други периодични бичеви који доводе до рђаве поделе популације, да би се јавио мир код духова, једна стална и све већа пажња треба да буде посвећена појавама емиграције.

До рата и у току прошлога века број емиграната који су путовали готово увек за једну далеку земљу растао је стално и брзо. Из Европе само по статистици Швеђанина г. Sundbärg-a

отишло је преко мора у 1830 год. — 50.000 лица ; 1840. год. 100.000 лица ; 1850 год. 400.000 лица ; 1880 год. 600.000 лица ; 1890 год. 800.000 лица ; 1910 год. 1,500.000 лица ; а 1913 год. по италијанској статистици близу 2,000.000 лица. Велика већина их је одлазила у Сједињене Америчке Државе. Око 40.000 исељеника из Европе и Америке ушли су у ову земљу у години 1840; 400.000 у 1870 год.; 800.000 у 1905 год. и 1, 200.000 у 1913 год. Новим уређењима овај број емиграната свео се знатно. За последњих 6 година од 1920 до 1925 год. из Европе је отишло у преко-океанске земље око 700.000 лица просечно годишње, који би број према појединим земљама изгледао овако :

Преко океанска емиграција

	1920	1921	1922	1923	1924	укупно
Немачка	8457	22681.	36.470	115.088	58.328	241.024
Аустрија	5.200	51.76	10.579	15.497	2.650	39.102
Белгија	4.751	2.018	2.041	1.885	1.928	12.623
Данска	6.300	5.309	4.094	7.601	6.319	29.623
Шпанија	150.566	62.527	64.119	93.246	86.920	457.378
Естонија	—	—	—	—	661	661
Финска	5.595	3.557	5.715	13.835	5.114	33.816
Француска	4.010	1.760	1.380	1.650	1.600	10.400
Велика Британија и Сев. Ирска ...	285.102	199.477	174.096	256.284	155.374	1,070.333
Малта	—	—	1.823	1.664	1.782	5.269
Грчка	—	—	—	—	—	—
Маџарска	1.000	6.004	5.544	5.087	1.710	19.345
Слоб. Држ. Ирска	—	—	—	13.396	19.077	32.473
Италија	211.227	198.891	128.529	186.192	137.517	862.356
Норвешка	5.581	4.627	6.456	18.287	8.492	43.443
Холандија	5.978	3.286	2.158	5.648	3.137	20.207
Пољска	74.121	87.334	38.516	55.401	22.511	277.883
Португалија	46.410	17.915	29.037	30.792	22.279	146.433
Румунија	10.000	2.058	16.812	12.719	3.105	44.694
Краљевина С. Х. С.	5.988	12.965	6.086	9.370	17.238	51.647
Шведска	7.098	5.881	8.895	26.559	8.401	56.919
Швајцарска	7.988	6.102	4.924	7.121	3.454	29.589
Чехословачка	—	—	14.343	18.343	6.626	39.312
укупно	845.767	647.568	561.707	895.665	574.223	3,524.530

Разгледајући детаљније ове статистичке податке констатује се, да је почев од 1890 год. до светскога рата италијанска емиграција у земљама преко мора превазишла емиграцију свих других нација (361517 просечно од 1901 до 1910 год. и 408550 од 1911 до 1913 год.), док од тада она показује тенденцију једног осетног падања. У 1925 год. број њених исељеника у пре-

коморске земље износио је 114301, а од јануара до маја 1926 г. 39140. Ми ћемо видети даље, да је на супрот томе порасла њена континентална емиграција. После Италије долази Шпанија, чија је емиграција износила 109090 просечно за време од 1901 до 1910. и 161709 од 1911 до 1913 год., који је број знатно опао по завршетку рата. У 1925 год. овај број износио је 55.544, а од јануара до јула 1926 год. 20.255. Немачка, која је у времену од 1880 до 1890 била тучена само од Енглеске, у годинама од 1901 до 1910 имала је просечно годишње 27.965, а од 1911 до 1913 само 22.359. У периоду после рата, и супротно ономе што се догодило код осталих држава Европе, њена емиграција почела је да достиже далеко веће пропорције него што је била пре рата. Но то је трајало само до 1923 год., а од тога времена она показује тенденцију ка новом падању (у 1925 број њених емиграната износио је 62.536, а од јануара до јула 1926 33.396.)

С обзиром на професионалност емиграната у прекоокеанске земље, а за поданике 12 Европских држава (Немачке, Аустрије, Белгије, Данске, Шпаније, Велике Британије и Северне Ирске, Слободне Државе Ирске, Норвешке, Пољске, Краљевине С. Х. С., Шведске, и Швајцарске) стање је следеће:¹

год.	Пољопривреда	Индустрија и рударство	Саобраћај и трговина	Домаћа послуга и обични радници	Слободне професије и наместници	Остали и без професије
1922.	48.236	55.573	30.418	61.424	14.869	117.442
1923.	62.165	114.728	43.536	67.938	15.331	118.373
1924.	46.451	38.688	23.708	33.503	9.292	84.781
укупно	156.852	208.989	97.662	162.865	39.492	320.596

Овде је интересантно приметити да је италијанска емиграција поглавито пољопривредна. У 1922 год. она је представљала 51,3%, у 1923 — 44,2%, и у 1924 — 43%, (рачунајући овде и чланове породице). Код нас пољопривредна емиграција са члановима породица чини трећину целокупне емиграције.

Али док је пре рата половина прекоокеанских емиграната Европе одлазила у Сједињене Државе, у 1922 и 1923 год. овај је број спао на 2/5, а 1924 на једну петину. У 1922 год. било је 227325; 1923—370315, а у 1924 — 128.692. Што се тиче осталих земаља, у Аргентини је било 1922 год. 108745; у 1923 г. — 161.391, а у 1924 г. — 131.812. На британским територијама Северне Америке у 1922 год. било је 53.972, у 1923 г. — 113.358 1924 г. — 93.854; у Бразилији 1922 г. — 48.083, 1923 г. —

¹ Conférence Economique Internationale Genève 1927 — Emigration dans ses différentes formes — Documentation, стр. 9,

67.812, 1924 г. — 67117; у Океанији 1922 г. — 55433, 1923 г. — 51.268, 1924 г. — 58.442. У 1924 год. већина емиграната из Средње Европе кретала се ка Енглеским Доминијама, тако Мађари 64%, Чехословаци 42,7%, док су се у ово исто време Шпанолци за 46,9%, Италијани 50,4%, Пољаци 24,8%, и Југословени 22,4%, кретали у Аргентину. Што се тиче Бразилије — у овој је земљи било Португалаца 88,2%, Немаца 36%, Југословена 39,8%, и од 1925 Аустријанаца 56,4%.

Односно континенталне емиграције, она узима јаче мере после рата готово на свим континентима: у Америци, Азији, Африци као и у Европи. Неке нарочите статистике за ову емиграцију нема, сем од 1920 за неколико земаља у Европи, и то: за Белгију, Италију, Пољску, Шведску и Чехословачку. Цифре за Белгију и Шведску обухватају само лица која емигрирају за дуже од годину дана, док нема ништа за сезонске раднике који емигрирају у намери да се врате после извесног периода времена.

Континентална емиграција за ове земље показује следеће стање:

	1920	1921	1922	1923	1924	1925
Белгија	28.422	26.260	24.677	33.912	40.256	46.777
Шпанија	53.306	28.310	45.392	36.497	38.960	19.005
Италија	153.717	88.295	170.155	229.854	271.089	207.617
Пољска	26.846	12.129	31.373	72.058	26.138	42.769
Португалија	6.741	1.041	8.749	12.043	14.218	6.008
Шведска	3.149	3.069	2.812	2.679	2.270	—
Чехословачка	16.000	16.000	31.558	24.334	29.371	14.509
Укупно	320.316	143.190	336.715	430.346	439.442	—

Из ових података види се, да је континентална емиграција у тесној вези са флукуацијама радне пијаце. Тако економска криза из 1921 проузроковала је врло осетно опадање, док је велика потреба за радном снагом нарочито у Француској у 1922 до 1924 год. изазвала знатно појачавање. Развитак и карактеристика ове емиграције види се јасно кад се испитају цифре италијанске емиграције, чији број континенталних емиграната износи више од половине укупног броја европских емиграната (за време од 1920 до 1924 г. — 930.000 италијанских на укупан број од 1,720.000). — Овде се констатује, да док је пре рата у Италији било 400.000 емиграната прекоокеанских и 270.000 континенталних (40% континенталних), у 1923 год. овај се број попео на 55%; 1924 на 66%, а у 1925 на 64%. Интересантно је да је готово сва ова емиграција била управљена ка Француској (190.589 у 1923 г., 231.040 1924 г.; 174.445 у 1925 — што

представља 83% од укупног броја). Континентална италијанска емиграција у Француској премашала је у многоне целокупну италијанску прекоокеанску емиграцију.

Што се тиче усељавања најинтересантнији су подаци које нам пружа Француска, а за време од 1 јануара 1920 до 31. децембра 1925 год.

	Радника доведених од 1. 1920 до 31. XII. 1925. Репатрираних				
	Индустрије.	Пољоприв.	Укупно	%	
Белгијанаца	105.300	95.114	200.314	17%	17.914
Шпањолаца	43.562	117.919	221.481	18.8%	74.059
Португалаца	27.678	6.018	33.696	2.8%	28.271
Грка	1.805	—	1.805	0.1%	1.179
Италијана	360.842	59.404	420.247	35.7%	156.562
Пољака	124.632	66.197	190.829	16.2%	9.006
Руса	11.652	1.029	12.681	1.0%	8
Чехословака	10.273	12.317	22.590	2.0%	1.629
Разно	64.085	10.188	74.273	6.4%	1.464
Укупно	749.930	428.186	1,178.186	100.0%	287.092

Сем тога много страних радника, нарочито Белгијанаца за које је укинута обавеза да имају пасош, долазе и напуштају ову земљу и не легетимишући се на граници.

По једној пак статистици¹ коју је публиковало Француско Министарство Унутрашњих Дела, било је у Француској на дан 1. јануара 1925 год. укупно странаца око 2,845,214, који би број отпадао на поједине националности по следећем :

Немаца	64.597	Луксембуржана	36.798
Американ. са Севера ...	49.414	Турака	20.108
Американ. са Југа	11.394	Пољака	310.265
Аустријанаца.....	5.384	Португалаца	35.268
Белгијанаца	460.352	Румуна	24.381
Британаца	84.116	Руса	91.461
Бугара	2.847	Скандинаваца	11.908
Шпањолаца	467.156	С. Х. С.	20.555
Грка	25.073	Швајцараца ...	146.273
Холанђана	14.727	Чехословака...	39.591
Маџара	13.577	Разних	102.165
Италијана.....	807.659		

Услед кризе рада пак, сем Француске, многе су земље готово забраниле досељавање страних радника. Нарочито Немачка, која је пре рата имала потребу за око милион радника, завела је сада систем дозвола и карте идентитета. Аустрија, Мађарска, Чехословачка, Пољска, Југославија, Румунија, Белгија, Луксембург и друге завеле су такође систем дозвола, до-

¹ Marcel Paon — Immigration en France, Payot, Paris 1926, стр. 210

пуштајући усељавање једино радницима оних професија, у којима се осећа недостатак радне снаге на радној пијаци.

Што се тиче других континената, а нарочито Америке, услед нове политике Сједињених Држава, знатно је досељавање у ову земљу из Канаде и Мексика. За њих је једини услов да су рођени у једној од ових двеју земаља.

По званичним статистикама, из ових двеју земаља доселило се у 1920 — 136.333; 1921 — 69.144; 1922 — 99.816; 1923 — 263.993; 1924 — 219.449; 1925 — 118.896; и у 1926 — од месеца јануара до месеца јула — 87.163.

Од овога броја рапартирано је у Канаду за време фискалне године од априла 1924 до марта 1925 — 43775, а идуће године 47.221.

За Мексико овај број износи у 1924 — 109.786, на укупан број од 150.507 емиграната ове земље.

Карактеристично је, да је до рата пољопривредни елеменат чинио претежан део у европској континенталној емиграцији, док после рата доминирају индустриски радници. У 1924. учешће индустриског елемента у континенталној емиграцији било је: у Италији 54,2%, а у Чехословачкој 41,2%, док је пољопривредни елеменат износио тек 14,8% и 23,9% за ово исто време и за ове две земље. За Пољску овај број износи 29,2% пољопривредних радника, и 22,2% индустријских радника.

У Француској почев од 1920 до 1925 емигрирају нарочито индустриски радници (749.930 индустријских и 428.186 пољопривредних), док је пре рата било обратно.

Пољопривредни радници доминирају међу Шпањолцима и Чехословацима, док индустријски међу Италијанима, Пољацима и Португалцима.

У Немачкој, досељеници су скоро сви пољопривредни радници (у 1924 — 29.118; у 1925. — 47.577; а за првих шест месеци 1926 од прилике 47.637), док је изгледа индустрија затворена страном радној снази.

Број страних радника у Немачкој у 1925 био је у пољопривреди 107.000, а у индустрији 100.000, док је у 1914 г. овај број износио респективно 383.000 и 517.000.¹

Према податцима које је прикупио Међународни Биро Рада за 74 земље, а за период од последњих пет година, види се, да је број исељеника износио укупно 10,040.471 (прекоокеан-

¹ Conférence Economique Internationale — idem.

ских и континенталних), и 12,168.131 досељеника (прекоокеанских и континенталних). На поједине године овај број одпада овако: 1920 — 2,166.681 исељеника и 2,686.516 досељеника; 1921 — 1,918.698 исељеника и 2,335.420 досељеника; 1922 — 1,656.169 исељеника 2,081.152 досељеника; 1923 — 2,301.491 исељеника и 2,766.764 досељеника; 1924 — 1,997.432 исељеника и 2,298.279 досељеника.¹

*

Тачне статистике нема о емиграцији нашега живља пре рата. Према званичној америчкој статистици, целокупна емиграција из Аустро-Угарске износила је: од 1 јанура 1861 до 30 јуна 1870 свега 7800 лица; од 1871 до 1880 — 72.969; 1881 до 1890 — 353.719 лица; и од 1891 до 31 децембра 1900 — 597.047 исељеника; 1901 — 114.847; 1902 — 171.989; 1903 — 206.011; 1905 — 207.693; 1906 — 265.138; 1907 — 338.452; 1908 — 168.509; 1909 — 170.191; 1910 — 258.735.²

Из ових података не може тачно да се види колико је емиграната било чисто нашег живља. Међутим зна се да је наших било у Америци још у 18 веку.

За време пак од 1900 до 1908 год. иселило се у Америку са територије Аустроугарске монархије:

1900	Хрвата	17815;	Срба	717
1901	»	30223;	»	1014
1902	»	32892;	»	1723
1903	»	21105;	»	2023
1904	»	34932;	»	2252
1905	»	41157;	»	4424
1906	»	47125;	»	7263
1907	»	19712;	»	7444
1908	»	19473;	»	3628 ³ .

По једној пак статистици⁴ миграција Срба, Хрвата и Словенаца у Сједињене Америчке Државе стајала је овако:

¹ Conférence Internationale du Travail — idem.

² Љуб. Ст. Касијер — Економско-социјални проблеми Југословенске Емиграције, стр. 24.

³ Idem, стр. 28.

⁴ Idem, стр. 36.

	Уселило се				Вратило се			
	Хрвата и Словенаца	Срба и Црногораца	Далмат. Бос. и Херцег.	Укупно	Хрвата и Словенаца	Срба и Црногораца	Далмат. Бос. и Херцег.	Укупно
1907	47826	4076	7393	59295	—	—	—	—
1908	20472	2736	3747	26955	28589	894	1046	30529
1910	39462	2269	4911	46742	7133	408	432	7973
1911	20385	1638	4577	26600	17473	1305	1513	20291
1913	42499	1363	4520	48382	10200	2028	849	13086

Од Уједињења па до краја 1925, видели смо напред, број наших емиграната износио је 66.943 у прекоокеанске земље ; а вратило се за ово време 51.633.

Сматра се, да целокупан број наших емиграната у прекоокеанске земље износи око 743.000.¹ Од овога је броја око 600.000 или 82.7% у Сједињеним Државама ; 35.200 или 4.74% у Британском Царству (30.000 у Канади ; 400 у Африци ; 3.000 у Аустралији ; 1300 у Новој Зеландији и 500 у другим деловима Царства) ; 58.100 или 7.75% у Латинској Америци (30.000 у Аргентини ; 15.000 у Бразилији ; 6.000 у Чиле ; 5000 у другим земљама Јужне Америке и 1.500 у Средњој Америци) ; и 150.000 или 4.80% у осталим земљама, нарочито у Малој Азији. Од овога би броја било : Срба 33.794 или 18% ; Хрвата 445.980 или 60% ; и Словенаца 160.526 или 22%.

По професији било би — у Сједињеним Државама : 42% у индустрији и рудницима гвожђа ; 12% у рудницима угља ; 6.5% у дрвеној индустрији ; 6% у одгојивању стоке ; 5% у индустрији поврћа ; 4% у хемиској индустрији ; 4% на железницама ; 4% у електричној индустрији ; 3% у пољопривреди ; 3% у рудницима олова ; 2% у индустрији рибарства ; 2% у индустрији аутомобила ; 1.5% у бродоградилштима ; 1% у трговини ; 0.5% у индустрији шкољки ; 3.5% у слободним професијама.

У Канади се наши исељеници баве махом земљорадњом. У Јужној Африци махом су зидари и каменоресци, а изузетно запослени су и у рудницима злата и дијаманата. У Аустралији су махом земљорадници, а изузетно раде у рудницима злата. Један омањи број бави се трговином и рибарством. У Новој Зеландији много је наших радника запослено у руд-

¹ *La Migration Serbo-Croato-Slovène.* — Résumé publié par la Délégation Gouvernementale du Royaume des Serbes, Croates et Slovènes à l'occasion de la VIII. Conférence Internationale du Travail — Genève 1926.

ницима фосилне гуме, а остатак у пољопривреди. У Бразилији су махом на великим плантажама кафе. Према податцима Исељеничког Комесаријата уштеде наших прекоморских исељеника, које сваке године пристижу у нашу земљу, износе просечно око 24,000.000 долара годишње.

Што се тиче континенталне емиграције за њу немамо скоро никаквих података.

По податцима Централне Немачке Агенције Рада око 6.000 наших поданика било је запослено у немачкој индустрији у 1924 год. Међутим, сматра се да данас има у Немачкој најмање 20.000 наших радника, док их је крајем рата било само у вестфалским рудницима око 60.000 — махом Словенаца и Личана. Један извесан део ових рапатриран је у земљу, а један опет прешао је у Француску и Белгију.

У Француској, где је континентално селење узело маха после рата, нарочито у 1924-5 год., број наших радника по подацима које смо успели да прикупимо износи у мају 1927 око 20.000.

Они су у већини насељени у Па-д-Кале и у Мозелу, Горњој и Доњој Рајни, као и у Сарском Басену. По професији су махом пољопривредни и рударски радници, а има их и у другим професијама. Интересантно је навести, да је у 1926 год. испослато од ових наших исељеника, а од њихових уштеда, око 3,000.000 фр., док је за прва три месеца 1927 год. ова сума износила око 800.000 фр.

Сем ових двеју земаља, наших исељеника, увек као сезонских радника, има још и у Румунији, Аустрији, Турској, Белгији Луксембургу, Холандији као и у осталим околним земљама. Но о њима неке приближне статистике нема ниуколико. С друге стране, према опет тако нетачним статистичким подацима, сматра се, да у нашој земљи има око 15—20.000 страних радника, који су махом из професија за које ми не можемо наћи расположиве стручне радне снаге код нас. Требало би на овоме месту подвући неопходну потребу наше статистике за сва страна лица у нашој земљи, коју није тешко имати, при само мало већој заузимљивости наших званичних органа. Међутим, за данас на састављању ове статистике не помишља нико од позваних.¹

¹ Детаљније о нашој прекоокеанској емиграцији видети у напред цитираном делу г. Косијера, као и чланке г. Артур Бенка-Бајничког — »Које би смјернице требало дати нашој емиграционој политици« — у »Социалном Препорођају« — св. за фебруар и даље из 1925. год.

* *

Али шта је емигрант или исељеник, а шта имигрант или усељеник односно досељеник? — Једно с другим су у тесној вези мада је међутим тешко дати једну тачну дефиницију.

Национална законодавства разликују се у овоме погледу у многоме, и као главни елементи за дефиницију емигранта могу се узети ови :

1 Путовање у иностранство треба да има за циљ стално настањивање ;

2. Путовање у иностранство треба да има за циљ зараду ;

3. Путовање у иностранство треба да се обави под извесним транспортним условима (нарочиту класу коју треба заузети, и цену коју треба платити за намеравано путовање) ;

4. Путовање у иностранство треба да је обављено у правцу извесних земаља, искључујући друге покрајине (н. пр. прекоморске земље) ;

5. Путовање у иностранство треба да буде предмет специјалног уговора (уговора о транспорту или уговора о раду).

Један пројекат међународне дефиниције емигранта—имигранта покушала је да да Међународна Конференција за Емиграцију и Имиграцију, која је одржана у Риму 1924 год.

У смислу ове дефиниције »као емигрант сматра се сваки онај, који напусти своју земљу у циљу тражења рада, или који прати, или који одлази код свога супруга, својих предака или потомака, било код браће и сестара, ујака (стричева) или тетке (стрина), својих нећака или њихових супруга који су се већ иселили у истом циљу ; или онај, који се враћа под истим околностима у земљу у коју се већ био уселио.«

»Конференција разуме под емигрантом лице напред споменуто почев од оног момента када се спремило за одлазак до момента док не доспе у земљу где је наумио«.

Он дакле подлеже законима, уредбама и конвенцијама ове земље, и одговара следећим дефиницијама :

а) сматра се као имигрантом сваки онај странац који долази у једну земљу да тражи рада, а са израженом намером или са предпоставком, да ће се тамо стално настанити ;

б) сматра се као обичан — приватан радник сваки странац који долази у једну земљу у једином циљу да у њој привремено ради.«

По нашем § 7. Закона о Исељавању — »Према овом Закону сматра се за исељеника онај држављанин Краљевине С. Х. С. који се сели у прекоокеанске земље ради зараде телесним радом, или који се сели својим рођацима који су се раније иселили под истим условима.«

Да се грађанин једне земље сели из своје земље то је његово право (право исељавања), које произилази из принципа индивидуалне слободе.

Овај је принцип примењен у извесним законодавствима, али се може рећи, да га ни једно законодавство не прима у апсолутном смислу.

Тако, по § 6 нашег Закона о исељавању — »Исељавање је слободно у оквиру овога Закона, али га Министар Социјалне Политике може ограничити за извесно време и у извесну земљу, ако то тражи корист земље или корист исељеника.«

Национална законодавства предвиђају обично категорије лица којима је емиграција забрањена, као и мотиве због којих то чине; и они се могу груписати на следећи начин:

1. војна служба;
2. судска осуда;
3. малолетност;
4. специјалне одредбе за жену;
5. старост и стална неспособност;
6. болест и немоћност;
7. случај кад постоји вероватноћа да ће земља у коју одлази један исељеник одбити истога;
8. немање исправних докумената;
9. неиспуњење извесних обавеза;
10. професија радника који се исељавају;
11. немање средстава при доласку и на поласку;
12. колективна емиграција;
13. аконтација путних трошкова;
14. обавеза да се укрца у извесна пристаништа;
15. исељеници већ рапатрирани о трошку државе;
16. разлози опште природе.

Али да би се боље уочила сва ова ограничења заједно са олакшицама које се дају исељеницима и досељеницима, како у емиграционим тако и у имиграционим, и у пролазним земљама, ми ћемо да разгледамо прво уређење у емиграционим земљама; а затим уређење у имиграционим земљама; и најзад уређење у пролазним земљама.¹

I. Уређење у емиграционим земљама.

a) Ограничења емиграције.

Слобода емигрирања, као што смо видели, није апсолутна, и извесан број земаља принуђава своје исељенике да траже индивидуалне дозволе, тако Хаити, Јапан и Кореја, као и за

¹ Conférence Economique Internationale — Genève 1927 — „Emigration dans ses différentes formes” — Documentation, стр. 9.

урођенике — Аустралија, Белгиско Конго, Камерун, Јамајка и др.

1. *Полициске мере.* Пре свега исељавање је подвргнуто контроли власти самим системом пасоша. Издавање пасоша уз обавезу у многим земљама и визе за одлазак, пружа влади могућност да уреди доста самостално исељавање својих грађана и без законских прописа. Јер поред одбијања издавање пасоша, она захтева да се испуне и разне формалности, које чине довољне тешкоће, тако да извесна лица и одустану од своје првобитне намере.

2. *Економски разлози.* На првом месту што се тиче колективне емиграције, која је у стању да расели читав један крај, или да доведе у опасност једну индустрију, подчињена је специјалној дозволи. Тако на пример у Италији, у Румунији, код нас (§ 103 Закона о Заштити Радника). У Немачкој једним скорашњим декретом предвиђа се одузимање дозволе за врбовање радника који припадају извесном занату; а Чехословачки Закон о Исељавању забрањује у опште емиграцију пољопривредних радника без нарочите дозволе.

Извесна законодавства, као маџарско, швајцарско и чехословачко противна су емиграцији оних лица која се укрцавају несмотрено, т. ј. без потребних средстава за путовање. Понеке државе траже чак и полагање кауције за ово, као Белгиски Конго, Западна Индија, Сирија и Ливан.

Из ових економских разлога и захтевају поједине државе да се склапа уговор о раду којим би се осигуравала потребна егзистенција у земљи где се одлази, и клаузуле ових уговора често су парафиране од стране власти. Кина и Хаити захтевају ове уговоре за све врсте емиграције; али се они траже специјално за континенталну емиграцију (Италија, Португалија, Чехословачка, Пољска, Југославија).

3. *Ограничење старатељског карактера.* Многа се законодавства противе емигрирању оних лица која могу бити изложена разним специјалним опасностима; нарочито усамљено емигрирање малолетних, специјално девојака; или траже одобрење родитеља татора или старатеља (Немачка, Јужна Африка, Аустралија, Белгиски Конго, Кина, Костарика, Шпанија, Грчка, Хаити, Маџарска, Индија, Италија, Никарагуа, Пољска, Португалија, Румунија, Краљевина С. Х. С., Швајцарска, Чехословачка и велики број британских колонија). Па и саме жене су подвргнуте одобрењу мужева или специ-

алној контроли (Шпанија, Француска, Грчка, Маџарска, Индија, Никарагуа, Португалија, Краљевина С. Х. С., Чехословачка, Нова Гвинеја и Тангањика). Тако исто и стари и изнемогли, који су неспособни да зарађују, не могу често да се иселе, сем ако немају, или им нису осигурана средства за живот (Кина, Данска, Шпанија, Италија, Португалија, Румунија, Швајцарска, Чехословачка).

Румунски закон забрањује исељавање свакој оној жени која оставља за собом децу; а друга опет законодавства приморавају родитеље који остављају децу да се постарају за потребна средства и за њихово издржавање (Белгија, Костарика, Француска, Маџарска, Никарагуа, Норвешка, Румунија, Португалија, Швајцарска, Шведска, и Чехословачка).

4. *Разлози националног карактера* изазивају такође ограничења у погледу оних лица која нису одговорила својим обавезама према земљи. Тако н. пр. за она лица која нису одговорила својој војној обавези (Шпанија, Грчка, Маџарска, Италија, Норвешка, Португалија, Румунија, Шведска, Швајцарска, Чехословачка, Југославија); или обавези о раду (као Бугарска по закону о обавезном раду). Португалија пак допушта изузетак уз полагање извесне кауције.

Сем предњег, и издржавање судске осуде разлог је спречавању исељавања (Немачка, Грчка, Белгијски Конго, Кина, Шпанија, Маџарска, Јапан, Мексико, Португалија, Румунија, Чехословачка, Југославија); као и неизвршења пореских обавеза (Норвешка, Румунија, Југославија). Често је сметња исељавању и забрана изношења капитала у извесним земљама финансиске кризе.

5. *Разна друга ограничења.* Маџарско, италијанско, румунско, швајцарско, чехословачко, и југословенско законодавство захтевају од исељеника који тражи пасош да одговара законским условима земље у коју се сели, а у циљу да не би био одбијен и имао тешкоћа при повратку.

Често пути је прокламована и забрана за извесну земљу. У Британској Индији неквалификовани радници могу се селити само у крајеве које владазначи. Многа законодавства дају извршној власти право да обустави исељавање у извесне земље, као и извесних категорија лица, када општи интерес или заштита исељеника то тражи (Немачка, Белгијски Конго, Шпанија, Грчка, Маџарска, Јапан, Литванија, Португалија, Румунија, Југославија, Чехословачка).

б). *Мере којима је циљ да се спречи исељавање.* Овде спадају све оне мере којима се иде на то, да се развије унутарња колонизација и скрене један део исељавања ка националним крајевима мање насељеним. Тако Шпанија од 1924 год. дозвољава Исељеничком Фонду да субвенционира колонизацијону службу и унутарњи размештај. То исто чине Италија и Јапан у крајевима где се земљиште рђаво експлоатише. И сама Чехословачка чинила је сличне покушаје. У Пољској, једна од функција Одсека за Исељавање и Усељавање јесте и указивање потребне помоћи повратницима у циљу њиховог пољопривредног запослења.

Организација запослења стварањем бесплатних званичних бироа такође је једна од мера овога карактера.

Као индиректно ограничење исељавања јесте и често ограничење запослења страних радника, како би се домаћа радна пијаца сачувала за домаће раднике. Најзад у ширем смислу овде спадају и све мере које се предузимају у циљу повећања домаће производње.

в) *Мере за заштиту емиграната.*

1. На првом месту стварањем у емиграционим земљама *специјалних институција*, које имају за задатак да координирају сву администрацију која се тиче исељавања, на који начин се омогућава јединствена владина акција у овоме правцу.

2. *Прикупљање и публиковање свих обавештења* о националним законодавствима којима треба да се подчини исељеник по свом доласку, као и обавештења о раду кога једна земља пружа.

3. *Припремање исељеника у професионалном погледу*, као и за живот кога исељеник има да води у земљи где се сели. Оно је нарочито развијено у Италији и Великој Британији.

4. *Заштита емиграната пре поласка.* Лица и компаније које се баве регрутовањем принуђена су да имају концесију за дуже времена, но која може да се повуче. У разним местима пак подижу се и нарочити исељенички хотели (коначишта), као што је то случај у Белгији, Италији, Пољској, Југославији.

5. *Заштита за време путовања.* Готови сви закони о исељавању предвиђају у уговорима о превозу разне клаузуле у погледу хигијене и удобности на бродовима, као и инспекције од стране специјалних чиновника. Тако исто осигурање свих исељеника или шефа породице предвиђено је за време путовања, и то на разне начине од стране законодавства Бел-

гије, Шпаније, Маџарске, Литваније, Румуније, Југославије, Швајцарске и Чехословачке.

6. *Заштита исељеника у иностранство.* То је једно од најважнијих питања, јер док емиграциона земља тежи да сачува за увек везе са својим исељеницима, и да се њен утицај осети и на страниј територији, дотле усељеничка земља тражи да их што пре асимилира.

Но под извесним околностима по некада се допушта да једна исељеничка земља организује заштиту и помоћ својим исељеницима. Већина земаља одређује и делегира и нарочите чиновнике који ће се наћи на помоћ својим исељеницима. Кина има своје исељеничке заштитнике; Италија своје исељеничке консуле које помажу консуларни савети; Индија своје чиновнике инспекторе; Швајцарска своје исељеничке комесаре; Пољска и Југославија своје исељеничке изасланике. Шпанија, Италија, Пољска, Швајцарска и друге државе подстичу и помажу добровољно синдикате, друштва за узајамно помагање, кооперативе, школе и разне установе за помоћ, свуда где их има.

7. *Репатрирање.* Оно је организовано од стране разних исељеничких земаља не само у погледу одбијених исељеника, које је обично на терет превозних компанија, него и оних који желе да се врате. Путни трошкови за повратак урођеника обично су на терет државе. Компаније су често пута дужне да осигурају бесплатно, или у пола цене извесан пут повратницима (Шпанија, Грчка, Италија, Португалија, Чехословачка и Југославија). С друге стране опет послодавац је дужан често пута да репатрира исељеника по истеку његовог уговора о раду (Кина, Индија, Хаити, Мексико, Никарагуа, Танганика, и у извесним случајевима Јапан и Чехословачка).

8. Најзад једна се акција нарочита осећа и у погледу организовања начина слања исељеничких уштеда (установљавање пољских и италијанских банака у центрима усељавања),

г) *Потпомагање исељавања.*

То се врши већином путем административних мера.

1. *Помоћ за путовање.* Авансирање трошкова за путовање. Аустриска влада давала је у више махова ову помоћ, и недавно за насељавање земље коју јој је уступила Совјетска Русија. Швајцарска помагала је 1923. год. одлазак извесних пољопривредника за Канаду; Јапан за колонизирање својих исељеника у Бразилију и Перу. Ово се исто практикује и у Холан-

дији, као и у Великој Британији, па и у Пољској за њене исељенике 1926. год. у Канаду.

Белгија даје 50% попушта на својим железницама за оне исељенике који се укрцавају у пристаниште Анверс. Исто даје и Румунија као и друге земље. Пољска, Италија, и Југославија дају попушта на железницама и својим континенталним исељеницима.

2. *Помоћ приликом смештаја.* »Национални Кредитни Институт за Италијански Рад у Иностранству« има за циљ да делимично или потпуно финансира индустриска предузећа или она за колонизирање која запослују у иностранству италијанску радну снагу; или пак даје потребне авансе кооперативним друштвима италијанских радника, па чак и приватнима — колонистима, или малим италијанским предузимачима, који се настањују у иностранству. Овај институт прикупља такође и уштеде Италијана.

II. Уређење у имиграционим земљама.

а) *Квантитативна ограничења.*

Законима о квоти или квотним законима фиксиран је у Сједињеним Државама максималан број досељеника сваке националности који има годишње да се прими. Први од ових Закона *Percentum limit Act* из 1921 год. ограничава број настаивања у Сједињеним Државама поданика сваке стране земље на три од сто од броја лица дотичне националности рођена у иностранству, а која су се налазила у Сједињеним Државама за време пописа 1910 год. Овај је проценат сведен од три на два законом о усељавању из 1924 год. и узима за базу рачунања попис из 1890 год.

Ово бројно ограничавање врши се и на један простији начин, а на име одбијањем виза за улазак. Овај начин употребљава систематски Аустралија, која пошто обавести заинтересовану владу, даје месечно ограничен број виза поданицима једне земље. Разуме се да она ово чини с обзиром на стање њене радне пијаце.

б) *Одабирање.*

Скоро све земље усељавања теже да обезбеде себи што бољи избор досељеника. Но услед сукоба између националних суверенитета развој овага није још добио једну прецизну форму.

в) *Квалитативна ограничења.*

1. *Као полициске мере.* Готово све земље захтевају потребна документа о доказу личности, и са малим изузетком (Куба, Уругвај и Венецуела) и пасош, често снабдевен консуларном визом. Немање ових уредних докумената довољан је разлог да један досељеник буде одбијен.

2. *Из економских обзира.* Већина земаља одбија да прими лица неспособна за рад, и сва она која могу само да падну на терет дотичне земље.

Усамљена деца не примају се у Аргентини, Мексику, и Венецуели; у извесним француским колонијама она не могу да путују са транспортом радника који су регрутовани по групама (Мадагаскар, насеобине Океаније). Старија лица (60 год. па и мање) не примају се у Аргентини, Бразилији, Гватемали, Хондурасу, Парагвају, Перу, Уругвају, Венецуели. Жене саме са децом испод 15 год. не примају се у Аргентини. Немоћни, слаби телом или духом, неспособни да осигурају свој живот такође су предмет искључења у Јужној Африци, Аргентини, Аустралији, Боливији, Бразилији, Канади, Чиле, Колумбији, Белгиском Конгу, Костарики, Куби, Сједињеним Државама, Великој Британији, Грчкој, Мексику, Новој Зеландији, Панами, Парагвају, Уругвају, Перу, и у многим британским колонијама. Изузеци су за оне који имају средства за издржавање или које издржавају породице. Неписмени или извесне категорије неписмених не примају се у Јужној Африци, у Аустралији, у Белгиском Конгу, у Канади, у Сједињеним Државама, у Гватемали, у Мексику, у Новој Зеландији.

Лица која немају средстава или запослења, не примају уопште земље усељавања. У овоме погледу постоји неколико начина: одбацивање сиромашних или просјака у Аргентини, Аустралији, Бразилији, Канади, Белгиском Конгу, Куби, Сједињеним Државама, Панами, Парагвају, Перу, Уругвају, Венецуели, и у великом броју британских колонија.

Одбацивање оних који немају извесну суму новаца, која варира различито с погледом на национално законодавство (Јужна Африка, Колумбија — кад је у питању један колонист, Костарика, Мексико, Гватемала, Панама). У извесним случајевима постојање уговора о раду може да ослободи од ове обавезе (Алжир, Јужна Африка, Колумбија, Гватемала); или пак обећана помоћ какве имућне породице (Панама). У Сједињеним Државама, афидавит, оних који су се већ уселили служи као кауција.

Извесне државе захтевају да се депонује извесна сума новаца за рапатрирање досељеника, или његово издржавање у случају болести (Западна Француска Африка, португалске колоније, Нова Зеландија, Панама — за раднике снабдевене уговором, и извесне британске колоније).

Сједињене Државе не примају оне који могу да падну на терет јавне помоћи, и неодређеност ове забране нарочито је страшна за оне који долазе.

Сједињене Државе траже да се положи и извесна главарина за досељенички фонд.

Канада и Сједињене Државе одбијају да приме оне који долазе захваљујући каквој страниј субвенцији, па било од послодаваца било од каквог добротворног друштва.

Боливија, Чиле, Парагвај и Венецуела одбијају оне који су без професије.

Док извесне земље захтевају уговор о раду као доказ будућих средстава за егзистенцију, Сједињене Државе и извесне земље одбијају напротив лица са оваквим уговорима, јер налазе да су исти закључени под притиском, и да могу да шкоде националним радницима. Изузетак од овога је за глумце, професоре и студенте. Куба је усвојила исту меру, сем за уговоре закључене посредством повлашћених компанија.

Најзад, по некада су предузете мере и у циљу да се спречи запославање досељеника у професијама за које има довољно домаћих радника. Тако скорашњи закони у Чиле, Гватемали, Мексику, Салвадору, Уругвају, обавезују трговачка или индустријска предузећа да у извесном проценту (50—90%) запо-слују домаће раднике.

3. *Из националних и разних разлога.* У Сједињеним Државама искључење раса које не могу добити американску националност нарочито је истакнуто. Узимањем за базу срачуњавања квота попис из 1890 год. на место ранијег пописа из 1910 год., државе северо-западне Европе, које су релативно фаворизоване првим законом на штету других то су сада у још већој мери. Систем рачунања усвојен да ступи на снагу 1. јула 1927 год. а који базира на пореклу становника Сједињених Држава у 1920 год. донеће зацело нове измене у данашњем стању.

Искључење разних раса или националности постоји такође и у Аргентини, Јужној Африци, Аустралији, Канади, Костарики, Екватору, Гватемали, Хаити, Новој Зеландији, Панами, Уругвају, и Венецуели.

4. *Из обзира националне или социалне одбране.* Лица осуђена или прогоњена за злочин искључена су готово из свију земаља, захтева се уверење судских власти. Извесне земље (Венуела) примају злочинце по издржаној казни, док извесне захтевају да протекне време од 5 година (Аргентина, Боливија).

Жене које се одају проституцији, лица која је обављају или помажу, или обављају један нечастан занат не примају се по закону у Јужној Африци, Аустралији, Бразилији, Канади, Белгиском Конгу, Чиле, Костарики, Сједињеним Државама, Гватемали, Хондурасу, Мексику, Парагвају, Перу, Венецуели, и у великом броју британских колонија.

Са овога разлога обавља се специална контрола над женама које се саме досељавају, чији се улазак толерира само под извесним условима у Куби, Државама Детроита, Савезним Државама Малеским, и у Мексику.

Анархисте, и у опште они који ремете политички или социални ред, често су такође искључени (Аргентина, Аустралија, Канада, Чиле, Колумбија, Костарика, Сједињене Државе, Хондурас, Мексико, Панама, Парагвај, Румунија, Венецуела).

Најзад, болесни од заразних болести, или од опасних болести, не примају се уопште. У овом последњем случају захтева се извесан рок за лечење, као и преглед пре пријема (случај предвиђен у Канади).

Ноторни алкохоличари такође се не примају у Канади, Сједињеним Државама, и Парагвају.

г) *Фаворизирање имиграције.*

То фаворизирање може бити на разне начине. Тако :

1. *новчаном помоћи за путовање као што ради Бразилија.* Извесне земље обећавају помоћ ове врсте, но она није редовна (Куба, Гватемала, Уругвај, Венецуела).

2. *помоћи при доласку.* — Становање и бесплатно издржавање за прво време ; ослобођење од царине пртљага и алата; разна обавештења, услуга тумача, запослење преко званичних установа, кат-кад бесплатан подвоз од пристаништа при доласку до места настањивања, или снижење превозне тарифе (Аргентина, Боливија, Бразилија, Колумбија, Гватемала, Парагвај, Уругвај).

3. *бесплатним уступањем земљишта* — под условом да се обрађују за извесно одређено време. Она се још увек дају од земљишта још неискрченог у Колумбији, Екватору, Гватемали, Парагвају, Перу, Венецуели, и Боливији). У Колум-

бији ова се земљишта уступају само онима који имају потребан капитал за експлоатацију. То је исто и у Боливији.

4. *Разним олакшицама за куповину земљишта и пољопривредно настањивање*, посредством хипотекарних зајмова или дугорочних исплата (Аргентина, Бразилија, Холандија, Гујана, Парагвај, Уругвај). Овде треба навести и Аустралију са политиком од 1890 год., да влада одкупљује принудно или добровољно необрађена земљишта и продаје их под повољним условима досељеницима. У овом истом смислу раде и Британске Доминије са колонистима. Канада пак олакшава такође настањивање северно-европским досељеницима, и то особито домаће послуге и пољопривредних радника.

5. *Ослобођењем од разних војних и фискалних терета* којима су изложени домороци.

6. *Помоћи за рапатрирање*. Савезна влада Бразилије и извесне локалне владе (Бахија, Сен-Пол) рапатрирају о свом трошку, у извесним случајевима, удовице и сирочад досељеника који је умро у Бразилији, као и лица која су физички постала неспособна да жнве од рада.

Белгијски Конго, Панама и извесне француске колоније принуђавају послодавца да поднесе трошкове за рапатрирање досељеника кога је ангажовао.

Многе пак државе приморавају превозне компаније да осигурају бесплатан повратак.

д) *Асимилација досељеника*.

Она може бити на разне начине :

1. брзо прибављање натурализације и националности. Ово нарочито пада у очи у Латинској Америци, где је време бављења које се тражи за натурализовање врло кратко. Овде, деца рођена на националном земљишту од страних родитеља, сматрају се као национална.

2. једнакост у поступању као и са националнима (нарочито типичан Аргентински Устав).

ђ) *Континентално досељавање*.

Услови су за ово досељавање пре свега економски. Слобода за исто варира према земљама, и управља се према потребама и стању радне пијаце.

Карактеристично је, да су многе земље, особито после 1922 год. донеле повише закона и уредби за заштиту својих домаћих радника.

У овоме погледу разликујемо :

1. потпуну забрану уласка и запослења страних радника, са изузетцима за неопходне специјалисте или неке нарочите категорије радника (Албанија, Аустрија).

2. потреба дозволе Министарства Рада или каквог другог органа за улазак или запослење страних радника (Немачка, Данска, Финска, Француска, Велика Британија, Грчка, Маџарска, Слободна Држава Ирска, Италија, Луксембург, Холандија, Пољска, Румунија, Југославија, Шведска, Чехословачка). Ову дозволу треба да има или лично радник (Чехословачка), или послодавац (н. пр. Луксембург и Југославија).

Дозвола се даје само у случају, кад се на радној пијаци не налази радна снага дотичне врсте, и то по саслушању професионалних организација (Немачка и Југославија).

Дозвола се даје или за одређени посао, или за одређено време. Често је пута послодавац дужан да плати и извесну таксу, као и да страног радника плаћа исто као и домаћег.

3) одбијање дозволе за боравак услед пренатрпаности у извесним професијама (Мађарска, Шведска, Швајцарска).

4) Специјалне формалности у погледу страних радника — потреба карте идентитета за доцнија запослења, и забрана мењања професије за извесно време (Француска). У Немачкој прелаз из пољопривредног запослења у индустриско може се обавити тек после нарочитог одобрења.

5. таксе за странце — са редукцијом за раднике који су дошли на основу уговора (Француска — за раднике 20 франака, за остале 100 фр).

б) фаворизирање доласка стране радне снаге.

1) Разним одредбама у уговору о раду ;

2) олакшицама у погледу запослења, путем заједничких бироа или специјалних бироа при доласку (Француска);

3) попустима на железницама (Француска, Белгија).

III. Уређење у пролазним земљама.

Ове су земље заинтересоване у разном погледу : неке самом трговином ове врсте, неке опет незгодама које јој ови пролази причињавају (опасност од заразе и другог), или што се боје да ова лица не остану на њиховој територији ; неке опет што се боје да повластице дате овим лицима не искористе и обични пролазници.

а) У рестриктивне мере долазе :

1) обавезе наметнуте пролазницима, да одговарају условима земаља куда иду (Мексико) ;

2) време задржавања стриктно ограничено (Гватемала, Мексико, Пољска, Панама);

3) санитарска контрола, искључујући заразне болеснике (Канада, Чехословачка).

4) Накнада трошкова проузрокованих од стране пролазника који је искористио бенефиције које се дају досељеницима (Аргентина, Гватемала, Парагвај).

б.) Користи које се дају пролазницима.

1) Право пролаза често дато лицима којима се не одобрава задржавање. Понекад се захтева и кауција која се враћа при изласку, ако време за пролаз није прошло (Гватемала за лица других раса). У Великој Британији ову кауцију полажу превозне компаније.

2) Заштита иста као и за домаће исељенике (Белгија, Италија, Југославија), како у унутрашњости тако и у пристаништу, и на лађама.

3) Попуст на железницама (Белгија).

4) Враћање при изласку главарине и кауције које се траже при уласку од стране неких земаља ;

5) упрошћење полициских мера.

Трошкови за визу су често мањи од оних за визу за улазак (Белгија, Мађарска, Италија за Русе са пасошима Др. Нанзена). Често једна превозна карта служи уместо осталих докумената (Белгија, Француска, и Велика Британија).

Пролазну визу пак не траже Холандија, и Шведска ; док Данска, Велика Британија и Луксенбург не траже ни пасош.

* * *

Али питање емиграције и имиграције није изазвало само потребу да буде уређивано путем националног законодавства. Као нарочито важно и од општег светског интереса оно је скренуло на себе пажњу и саме Конференције за Мир, која је у Уговору о Миру а међу принципима који јој изгледају да треба да осигурају општи мир на бази социалне правде, унела и *заштиту интереса радника запослених у иностранству, као и ангажовање радне снаге.*

И у смислу ових принципа, прва Међународна Конференција Рада одржана у Вашингтону 1919 год., налазећи да уређење емиграције служи као средство за сузбијање незапослености

радника, усвојила је једну резолуцију којом је позвала Управни Одбор Међународног Бироа Рада, да образује једну Међународну Исељеничку Комисију, која би, поштујући у потпуности право сваке државе, имала за дужност да поднесе извештај о мерама које треба усвојити у циљу уређења исељавања и усељавања радника ван земље њиховог порекла, као и заштите најамних радника, који се налазе у земљама ван своје отаџбине.

Ова комисија, састављена од представника влада, послодаваца и радника из 18 главних исељеничких и усељеничких земаља, обавила је свој рад од 2. до 11. августа 1921 год. у Женеви, и у виду повећег броја резолуција, које представљају читав један програм од 29 чланова, поднела извештај Међународној Конференцији Рада 1921 год. Мере које је она предложила односе се поглавито : на контролисање предузећа и агенција за превоз и исељавање, на колективно ангажовање исељеника и радника за иностранство, на преглед исељеника пре њиховог укрцавања, на хигијену на бродовима и у исељеничким возовима, на осигурање исељеника за време путовања, на запослење исељеника по доласку у место које је изабрао, на законску заштиту зараде, на установе за обезбеђење и осигурање, на специалне таксе које би биле наметнуте на исељеничке раднике, на образовање, као и на остале мере којима се иде за тим да се страним радницима без разлике расе осигура правично економско поступање, и то ако је могуће, као и са домаћим радницима.

У смислу ових резолуција Међународна Организација Рада стараће се да се донесу извесни пројекти конвенција и препорука у циљу заштите исељеника и досељеника, и уређења уопште овога питања, на чему су извесне Међународне Конференције Рада као н. пр. из 1922 год., 1924 год., 1925, 1926 и 1927 год. делом већ и радиле, доносећи препоруку о сакупљању статистике о исељавању и усељавању ; конвенције и препоруке о упропашћавању инспекционе службе исељеника на бродовима; конвенције и препоруке о обештећењу несрећних случајева при раду, и конвенције о осигурању у болести. Па и сама конференција у Вашингтону 1919 г. довела је до препорука и до пројекта конвенције о организовању бесплатних јавних бироа за упослење, о ангажовању радника у иностранству и о једнаком поступању исељеника и домаћих радника.

С друге стране опет треба споменути и Исељеничку Конференцију одржану у Риму 1924 год. на позив Италијанске

Владе, која је донела масу резолуција и жеља у погледу интернационалног поступања са исељеницима, које истина немају неке обавезне снаге али су донете на једној конференцији на којој је узело учешћа око 60 исељеничких и усељеничких земаља.

Друга конференција ове врсте одржаће се у Хавани 1928 год., за коју се чине већ увелико припреме.

Треба нарочито подвући све већу акцију приватних организација у погледу проучавања овога проблема у интернационалној форми.

Велико Међународно Удружење за Социјални Прогрес бави се проучавањем »легалног статута страног радника«. — Удружења за националну и интернационалну политику, Удружење за Друштво Народа и Интерпарламентарна Унија имају такође на своме сталном дневном реду исељеничка питања као и одређене секције за проучавање ових питања.

Међународни Савез Удружења за Друштво Народа усвојио је на конгресу у јуну-јулу 1926 год. интересантне резолуције о емиграцији у вези са незапосленошћу, о условима рада, и о једнаком поступању са странцима.

У времену пак од 22—25 јуна 1926 год. одржан је у Лондону Светски Исељенички Конгрес, кога је сазвала Међународна Синдикална Федерација и Радничка Социјалистичка Интернационала. Овај конгрес је донео врло интересантне закључке. Он изражава своје уверење, да је дужност сваке владе да потражи решење миграционог проблема, а у интересу интернационалног мира и доброг споразума, као и заштите интереса исељеника и националних радника имиграционе земље. У својим резолуцијама пак он тражи: образовање у Међународном Бироу Рада Међународног Исељеничког и Усељеничког Одсека са представником и радника, који би одсек радио на изради међународних конвенција и препорука о емиграцији и имиграцији; као и стриктну забрану сваке пропаганде за исељавање од стране превозних компанија, и укидање приватних исељеничких агенција. Док се ово не постигне, Конгрес захтева стварање државне исељеничке службе, која би пружила савете и моралну помоћ исељеницима, осигуравала лекарски преглед пре поласка исељеника, водила рачуна о добрим условима за време путовања, примала исељенике у земље где одлазе, и упућивала их у места где ће да живе и раде.

Законодавства свију земаља треба да им гарантују како мушкима тако и женским једнако поступање у погледу надница и услова рада као и националним радницима.

Најзад конгрес тражи бесплатне визе и пасоше које су потребне за одлазак, прелаз и долазак.

Међународна Конференција за Трговину која треба да се одржи у Рио има такође на своме дневном реду исељеничко питање.

Са своје стране пак Поморски Међународни Комитет проучава пројекат обавезног осигурања свију путника, исељеника и обичних, и састанак у августу 1927 год. у Амстердаму имаће да донесе конкретније предлоге.

Па и сама акција Друштва Народа у овоме погледу врло је важна и велика. Да споменемо нарочито рад Саветодавне Комисије за сузбијање трговине белим робљем, која је спремила разне конвенције о заштити жена и деце од предузећа за вођење ове трговине, а за време њиховог пресељавања.

Ова је заштитна мисија поверена сада комисији за заштиту деце и младежи, која међу интересантним питањима дискутује и : заштиту деце која мигрирају ; релативирање напуштене деце; плаћање дугова за исхрану деце одвојене од свога шефа породице који ради у иностранству ; и заштиту напуштене деце на Блиском Истоку.

Такозваном акцијом Др. Нансена оно је успело да релативира 427.000 ратних заробљеника од 26 разних нација, а за тим је преко свога Високог Комесара за Руске и Јерменске Избеглице указало помоћ и нашло рада огромном броју ових избеглица. Специјална комисија проучава питање судске помоћи странцима, и Скупштини Друштва Народа као и разним владама упућени су разни предлози за правну заштиту ових лица. Тако исто и Конференција за Пасоше у октобру 1920 год. и у мају 1926 год. створила је једнолики тип пасоша, побољшала услове за њихово издавање, и у доста случајева укинула визу. Саобраћајна Конференција из Барцелоне 1921 год. донела је такође читаву серију жеља о превозу и саобраћају, које интересује много и исељенике.

Најзад и сама Међународна Економска Конференција, која је одржана у мају 1927 год. у Женеви, третира је између осталих питања такође и питање исељевања, и усвојила врло важне закључке. Тако ова Конференција препоручује:

„1) да се — у очекивању да се донесе једна међународна конвенција, склапају двострани споразуми, који ће се инспирисати већ обављеним радовима Економског Комитета Друштва Народа и Међународне Трговачке Коморе, и који треба да

одреде најбољи начин како да се утврди статут странаца, како у економском, тако и у правном и финансијском погледу ;

2) да се у истом смислу и у истом циљу припреми од стране Савета Друштва Народа сазив једне дипломатске конференције која ће имати за циљ да изради ову међународну конвенцију;

3) да се приликом склапања ових споразума, као и у текстовима који ће се поднети овој конференцији, обрати поглавито пажња на следеће, које се наводи као пример, а никако као лимитативно навођење:

а) на једнако поступање у погледу услова бављења, наставивања, пресељавања и кретања странаца примљених у једној држави, онако исто као што се то ради и са сопственим држављанима;

б) на услове обављања трговине, индустрије и сваке друге активности од стране лица и страних предузећа;

в) на правни статус истих лица, физичких и моралних;

г) на фискални статус истих лица, физичких и моралних.“

Проблем, дакле, емиграције и имиграције, као што видимо, излази из оног уског оквира интереса у који су га бациле ситуација и предратне концепције. И својом важношћу, као год и акцијом, која се у погледу не само његовог уређења већ и његовог решења почиње да манифестује и у интернационалном смислу, постаје један од актуелних проблема, коме треба да се обрати нарочита пажња, како од стране појединих држава, тако и од стране привредних корпорација, као и међународних институција — којима је стало до завођења општег мира и организације што боље производње. А ово све на бази принципа социјалне правде, која је тако јасно истакнута као неопходан услов од стране свих Мировних Уговора као и самим пактом о Друштву Народа.

(Наставиће се)

Душан М. Јермић

ПРИВРЕДНА ХРОНИКА

Из праксе државног Савета по финансијским споровима

I. A. T. и J. O., поднели су жалбу Државном Савету противу решења Министра Финансија (Ген. Дир. Царина) од 5. августа 1925. год. Ц. Бр. 22443, којим је оснажено решење царинарнице у Мурској Суботи о казни из чл. 145. цар. зак., па су молили да се исто решење поништи као противно закону. То решење гласи: »А. Т. и J. O. жале се на решење царинарнице у Мурској Суботи бр. 1245 којим су кажњени за дело из чл. 145. цар. зак. Навели су да је решење неправилно, јер је записник састављен после три месеца од извршења дела; што хватачи нису саслушани а исто тако ни граничари, иако је Државни Савет одлуком својом то наредио, и што у овом случају нема робе, а по чл. 159. цар. закона кад нема робе не може бити ни кријумчарења. Расмотрио сам акта овога предмета и оценио, како истрагом прибављене доказе тако и жалбене наводе, па сам нашао да је жалба благовремено поднета, њени наводи неумесни а царинарничино решење правилно и на закону основано са разлога: што се исказом заклетих сведока Матијасом и Калманом Сотићем, кафецијом, постојање дела потпуно утврђује, који сведок наводи и то Матијас, да је кола која су на његово име упућена из Граца, како тврди и извештај жељезничке станице у Радгони, на радгонској станици примио и према уговору са окривљеним до границе дотерао, а Калман, да су окривљени кола из његовог дворишта одвукли. На основу наведенога и чл. 199. цар. закона с погледом на закон о таксама а по саслушању царинског савета решавам: да се решење царинарнице у Мурској Суботи бр. 1245 од 21. V. 1925. године, означи као правилно и на закону основано, а жалба одбаца као неумесна.«

Жалбени су наводи следећи: »Решење не може остати у снази, јер дело није утврђено доказима у смислу царинско-кривичног поступка. Тако сходно чл. 25 и 26. царинско-кривичног поступка нису на записнику под бр. 577 и 578 потписана два грађанина. Исто тако, потказ жандармеријске станице Тишина од 7. марта 1922. године каже, да је било кријумчарење учињено 23. фебруара 1922. године, а први записник састављен је 11 маја 1922. године. Записник за кријумчарење мора да се сходно чл. 26. цар. крив. поступка састави одмах на месту ако је то могућно, иначе у најближој финансијској стражари. Тако записници нису састављени по одредбама царинско-кривичног поступка и због тога не могу да буду потпун доказ о кривици и због тога нема кривице. По тврђењу жандармеријске станице Тишина извршено је кријумчарење 22. фебруара 1922. године, а записник је састављен након три месеца. Сходно чл. 29. цар. крив.

пост. у овом случају нису саслушани хватачи. Сем тога, непотпун је и поступак ислеђења, јер нису саслушани граничари како је то одредио Државни Савет својим решењем бр. 1062 од 8. октобра 1924. године. Даље су сведоци заклети само на оне исказе које су дали о начину кријумчарења, а нису заклети на своје исказе о кријумчарима. Сведоци су били заклети 6. фебруара 1925. године, а на тај исказ нису заклети, што би се морало извршити сходно чл. 48. крив. пост. Ово су разлози формалнога права са којих мора да се поништи решење главне царинарнице. Има и разлога материјалнога права, са којих следи да је решење погрешно. Чл. 159. цар. закона каже, ако се кријумчарена роба извиђајем не може да пронађе, онда не може бити осуде за кријумчарење. Нема доказа у овом случају, да има и кријумчарене робе, јер ни један сведок није изјавио да су жалиоци у поседу кријумчарених луксузних кола. Нашла су се код осуђених двоја луксузна кола, али нема доказа да су та иста кола мимо царинарнице унешена преко царинске линије у нашу државу. Има на стотине таквих кола у нашој држави, па се о свима не може казати да су кријумчарена.

Да има у истини таквих кола у Прекомурју и на Мурском Пољу на стотине, моле жалиоци да се у том смислу врши извиђање путем свих жандармеријских станица у Прекомурју и на Мурском Пољу. Кад би било решење царинарнице правилно, морали би бити сви поседници овакових кола кријумчари. Жалиоци замолили су, да се саслушају и они сведоци који би утврдили, да су они робу која се сматра као кријумчарена купили у Вараждину. Сем тога није утврђен однос жалиоца, какав је био према граничарима. Ни у овом случају нема кривице, кад би у истини окривљеници унели робу у нашу државу, јер су је према саопштењу жандармеријске станице Тишина унели пред очима граничара, који су у овоме времену вршили царинску дужност.

Сходно чл. 145. цар. закона сматра се кријумчаром сваки, ко мимо царинарнице и преко царинске линије унесе у нашу државу какву робу из иностранства, што жалиоци нису учинили. Роба је стара, то се види из саме робе. Конфисковану робу смо купили у нашој држави па је нисмо унели преко границе.

Расправљајући овај конкретан случај по жалби, Државни Савет је поништио горње решење Министра Финансија односно Ген. Дирекције Царина, решењем својим од 24. новембра 1926. године бр. 13234 са ових разлога: по кривици окривљених Државни Савет је већ једном донео решење под бр. 1062 од 8. октобра 1924. године, поништивши дефинитивно и са разлога изнетих у решењу, првобитно решење Министра Финансија по казни под бр. 3611 од 1923. год.

Према томе није било места, нити је Министар имао ма каквог разлога да извршујући ово саветско решење наређује дослеђење у смислу саветских примедба, јер су оне наведене само као разлог за поништај његовога ранијег решења, без да

је говорено о накнадном дослеђењу, а ово у толико пре, што су саветска решења према чл. 201. цар. закона извршна«. Са тих разлога, а на основу чл. 201. цар. закона, надлежно одељење Државног Савета је решило да се горње решење Министра Финансија поништи као противно закону«.

II. Ф. Ш. из Осјека, изјавио је жалбу Државном Савету противу решења Министра Финансија (Ген. Дир. Царина) од 11 јуна 1926. године Ц. Бр. 19029, којим је оснажено решење царинарнице у Осјеку о казни по чл. 145. цар. закона. То решење гласи : Ф. Ш. жали се на решење царинарнице у Осјеку бр. 6396 од 13. II. 1926. године, којим је кажњен за дело увозног кријумчарења једнога аутомобила из Аустрије.

Наводи : 1. да је спорни ауто купио у Бечу, али га је пре дефинитивне куповине узео на тромесечну пробу у нашој земљи. С тога је био намеран да увозну царинску експедицију свога аутомобила изврши тек тада, када ће се решити да га купи. Продавац аутомобила прибавио је и триптик бечког ауто-клуба, па је на основу тога триптика несметано ушао у Краљевину С. Х. С., пријавивши се пограничној царинарници у Чаковцу, која га је по извршеним царинским формалностима пропустила без икаквих препрека. 2) да у овом случају нема дела кријумчарења, јер се са аутом пријавио нашој пограничној царинарници, која је на ауто ставила потребно царинско обележје. Оштећења државне касе нема, јер наш ауто-клуб гарантује царинарници за увозно царинење дажбине, ако се од увозника не би могле наплатити, па према томе у овом случају може се говорити само о злоупотреби бечког ауто-клуба а никако о каквој царинској кривици.

Расмотрио сам акта овога предмета и оценио, како истрагом прибављене доказе тако и жалбене наводе, па сам нашао, да је жалба благовремено поднета ; њени наводи неумесни а царинарничино решење правилно и на закону засновано са ових разлога : »што је окривљени Ф. Ш. у овом конкретном случају обмануо царинске власти тиме, што је као наш поданик, знајући да се као такав не може користити триптиком издатим од стране бечког ауто-клуба, већ се само са тим триптиком могу користити странци кад улазе у нашу земљу, ипак он то учинио, да би избегао плаћање редовних царинских дажбина.

Навод окривљеног, да је ауто увезен из иностранства редовним царинским путем, и да је над истим извршена редовна царинска експедиција код царинарнице у Чаковцу, а по ситничкој признаници бр. 18 од 1926. године, не може се узети у обзир, пошто наводне чињенице ни у чему не обеснажују постојање кривичног дела из чл. 145. царинског закона. На основи наведеног и чл. 199. цар. закона с погледом на закон о таксама, а по саслушању царинског савета решавам : да се решење царинарнице у Осјеку бр. 6396 од 13.IV. 1926. године оснажи као правилно и на закону основано а жалба одбаци као неумесна.«

Жалбени наводи су следећи : »У казненом решењу осјечке царинарнице, које је генерална дирекција царина, као правилно и на закону основано оснажила, констатовано је отворено и изречно, да случај који је овде подведен под кријумчарење и којим се ова жалба бави, није у царинском закону предвиђен ; да се услед тога мора допустити екстензивније тумачење царинског закона приликом примене казне. Већ по овоме основу јасно је без даљег доказивања, да је решење царинарнице противно царинском закону, јер се у њему изрично признаје, да казна није изречена по царинском закону који овакав случај није предвидео, већ да је царинарница сама, у потпуном сазнању, конструисала нову царинску кривицу. Основ довољан да се овакво решење поништи. Али поред тога оваквим решењем органи који су га донели, као и они који су га као исправно оснажили, извршили су повреду чл. 8. Устава Земаљског, по коме : »казна се може установити само законом, и применити једино на дела за која је закон у напред рекао, да ће се том казном казнити.« Према томе сама царинарница која је казну изрекла, признала је у своме осудном решењу, да у овоме случају нема дела кријумчарења из чл. 145., да поступак за који сам кажњен у царинском закону није предвиђен као кажњив, па ме у смислу цитираног члана устава није смела на казну осудити. Јер, ако би и могло бити спорно, да ли чин који сам ја извршио сачињава или не дело кријумчарења по царинском закону, јасно је и за сваку власт у овој земљи а и за сваки суд мора бити јасно, да не могу бити кажњен за онај чин, који по признању самих власти закон није квалификовао као кажњив.

Кад је дошла до сазнања, да се чин за који сам оптужен по закону не може квалификовати као кријумчарење, у место да је истрагу надамном прекинула, царинарница је, независно од царинског закона, ипак констатовала дело кријумчарења и осудила ме на казну као кријумчара.

Кријумчарење је кривица, која као и свака друга кривица, има своје правне елементе : она је предвиђена законом и она се састоји у оштећењу државне касе избегавањем плаћања царинских дажбина, увожењем или извожењем робе преко границе обилазећи царинске власти, странпутицом или у потаји ; слободним располагањем увезене робе било пре пријаве царинарници, било која у опште не подлеже плаћању царинских дажбина и царинском надзору.

Увоз аутомобила који сам ја извршио и који су царинске власти оквалификовале као кријумчарски, није као кријумчарење предвиђен у царинском закону. Чл. 145. царинског закона у шест својих тачака предвиђа све облике кријумчарења. Спорни увоз се не може ни под једну тачку тога члана подвести. Царинарница је то и сама констатовала па зато у своме решењу није ни навела тачку из које је ово дело, избегавајући на тај начин да констатује потпуну законску квалификацију дела. И кад би иначе мој поступак садржавао остале елементе кријум-

чарског дела, он не би ипак могао бити квалификован као кријумчарење из чл. 145. цар. закона, нити би против мене могла бити изречена казна за дело из тога члана, пошто га поменути чл. 145. не предвиђа. Противно тврдити значило би мимо сва правна начела, мимо царински закон, мимо устав, одобрити да царинарнице саме у конкретним случајевима пресуђују шта је и како кажњиво, узимајући на себе законодавну и судску власт истовремено.

За кријумчарење потребне су недопуштене радње у циљу да се не плати царина. Ја сам аутомобил увезо признатим царинским путем, преко царинарнице, после извршених царинских манипулација, по прописима царинског поступка за сувоземна моторна возна средства. Ја нисам ни царинске путеве обишао, ни царинске власти обмануо, ни плаћање царине недопуштеним начином избегао, ни плаћање царине у питање довео и т. д.»

Расматрајући овај предмет по жалби, Државни Савет је решењем својим од 20. новембра 1926. године бр. 28477 поништио горње решење Министра Финансија односно Ген. Дир. Царина као противно закону са ових разлога : »Из акта и истраге по овоме предмету вођене види се, да у овом представљеном случају не стоји дело које царински закон предвиђа и казни као кријумчарење. На против, јасно је, да у околностима у којима је дело представљено нема ниједног елемента по царинском закону кажњивог као кријумчарење, пошто је увоз спорног аутомобила извршен по прописима царинског поступка за сувоземна моторна возна средства у међународном путничком саобраћају од 19. IV. 1924. године Ц. Бр. 11260, увежени аутомобил остао под царинским обележјем, рок важења триптика није протекао, а државне дажбине у смислу чл. 20 ц. поступка биле обезбеђене за случај злоупотребе триптика до које није ни дошло. Према томе овде нема дела кријумчарења, те је решење противно закону. Са изложенога а на основу чл. 201. цар. закона, надлежно Одељење Државног Савета је решило да се напред поменуто решење Мин. Финансија поништи као противно закону.«

Одлука Државног Савета, донета по другом случају овде изложеном, и ако је у главном на закону основана, није по нашем мишљењу потпуна. Разлози изнети у тој одлуци Државног Савета непотпуни су зато, што се Савет ограничио само на то што је констатовао да овде не постоји дело из чл. 145. цар. зак. Међутим по нашем мишљењу то није довољно у овоме конкретном случају. Овде није само реч о томе, постоји ли дело или не из чл. 145. цар. зак., него и о томе, да ли је радња оптуженога као таква сама по себи у опште предвиђена казним законом. Према ислеђеним околностима, које су утврђене како исказом оптуженога, тако и сведоцима и исправама поднетим од стране оптуженога види се јасно, да у овоме конкретном случају постоји једна радња, која у опште није предвиђена као кажњива

по царинском закону. Слаба страна решења царинарнице у Осеку састоји се баш у томе, што је царинарница, констатујући да се дело за које се оптужени оптужује не може потпуно стриктно подвести под чл. 145. цар. зак., ипак зато наша да оптужени мора бити кажњен, пошто је његова радња недозвољене природе. Из овога излази, да је сама царинарница као једна врста фискалног суда, сама изнашла једну врсту царинског преступа која није предвиђена позитивним правом. На тај начин, управна власт се огрешила о чл. 8. Устава и Мин. Финансија разматрајући решење царинарнице морао је о овом водити рачуна, па је у главном зато и министарско решење противно закону, и то је један од најглавнијих разлога са којих је оно имало бити поништено.

Др. Д. Д.

Неколике напомене о питању наше валутне реформе

У првој половини ове године изашла је из штампе књига управника белгијске Националне Банке, Луја Франка, о новчаној стабилизацији у Белгији. Ближе изучавање историје ове новчане реформе намеће се не само са теоријског но и са практичног становишта. Као што је познато, Белгија је покушала два пута, да спроведе стабилизацију франка. Први од ових двају покушаја апсолутно није успео и нанео је само велике штете, док се за други покушај после нешто више од полугодишног трајања може признати да је успео. Историја ових покушаја показује јасно с једне стране учињене грешке приликом провођења стабилизације, а с друге оне неопходне услове који имају да обезбеде успех новчане реформе. Историја ове новчане реформе у Белгији мора јако заинтересовати све оне државе, које још нису коначно регулисале своју валуту. У таквом се положају налази и Краљевина С. Х. С. јер би требало да и она од послератних услова новчане привреде пређе на услове, који су основани на сталној новчаној јединици. Економска радиност земље може дати највеће резултате без излишних губитака своје снаге и богатства само на основи правилног новчаног важења.

Прво питање, на које се нису још сви сагласили јесте: да ли се мора тежити за ревалоризацијом динара или се динар може стабилизирати на сада утврђеном нивоу курса. Ово питање ревалоризације или стабилизације не може се решити подједнако за све земље. Његово решење зависи с једне стране од степена пада валуте дотичне земље а с друге стране од њених финансијских и економских услова и односа са другим земљама.

На пр. Енглеска је са методом, великом упорношћу која карактеришу англо-саксонску расу, и огромним жртвама повратила своју фунту стерлинга на њен златан паритет, али она то није урадила због апстрактне теорије, или ради самољубља, или престижа већ је имала циљ да сачува како свој огроман новчани капитал тако и свој положај светског клиринга, јер и једно и друго били су јој извори непрекидног богаћења.

Познате су и тежње Француске и Италије за ревалоризацијом, без обзира на већи пад њихових валута. Напори Италије на подизању вредности лире објашњавају се не толико економским, колико претежно политичким и националним тенденцијама фашистичке владе. Француска је била земља у којој су били скупљени велики капитали, и с обзиром на ово појмљива је њена тежња за ревалоризацијом франка. Белгија је, напротив, одлучно пошла другим путем — стабилизацијом свог франка, на много нижем нивоу, но што је била његова првобитна вредност.

Према мишљењу Луја Франка, аутора горепоменуте књиге, враћање валуте на ниво њене првобитне вредности омогућено је само ако је дотична валута изгубила 15—20% или највише 30% своје вредности, као што је био случај са Енглеском или са Америком после рата за ослобођење. Али није било примера да је валута враћена на свој паритет, ако је курс пао за 25—30% њене раније вредности и тај курс при том трајао дуже време. Па ако би то и било могуће, то би последице ревалоризације ових новчаних јединица које су тако ниско пале, особито под условом наглог провођења реформе, биле безбројне и недогледне. Оне би задирале у интересе сваког грађанина у мањој или већој мери те би биле од великог утицаја на цео привредни живот земље, на државне финансије и буџет, на поделу богатства и на социалан утицај појединих класа становништва. Као пример може се узети нагли скок француског франка у другој половини прошле године, који је скоро довео земљу до економске кризе, и ако је тај скок франка враћао само губитке франка, у току последњих месеци. Ради олакшања ових последица предложио је један познати финансијски публицист Лусјен Ромје политику стабилизације франка у етапама. Свакако да је целисходност овог начина доста сумњива.

Динар је изгубио од своје вредности више него белгијски и француски франак и италијанска лира, а с друге стране Краљевина С. Х. С. нема оне нарочите услове, код којих би морала бити претпостављена ревалоризација динара, и то баш с обзиром на велике жртве за државу и народну привреду, са којима је код несигурног успеха везана ова новчана реформа.

Друга питања која се морају решити јесу следећа :

1. Основни услов новчане реформе је равнотежа буџета, али стварна а не фиктивна равнотежа на хартији. После оних

година, које су још свима добро у успомени, када су буџетски дефицити код многих држава изазивали зајмове код емисионих банака, што је било узрок инфлације, не треба нарочито истакнути неопходност уређења државних финансија. Према подацима Министарства Финансија остварени приходи, почевши од 1923. год., нису само покривали стварне трошкове, него су давале остатке. Без завршних коначних рачуна тешко је казати у којој су мери ови трошкови, који нису били спроведени, представљали реалну штедњу, а не оптерећење следећих буџета или повећање летећег дуга. Дакле постизање стварно уравнотежених буџета стоји још као најтежи и најглавнији задатак будућности, али горе наведени неучињени трошкови прекидање са зајмовима код Народне Банке јесу без сумње велики успеси Министарства Финансија у овом правцу.

Питање буџета стоји у вези са још нерегулисаним ратним зајмовима и са зајмовима који су прешли на Краљевину СХС од бивше Аустро-Угарске Монархије. Краљевина С. Х. С. закључила је по питању ратних дугова споразум са Сјед. Амер. Државама.

Одређење коначне висине горе поменутих дугова и реда њихових исплата неопходно је ради обрачуна будућих годишњих исплата. Осим тога споразум, који би био постигнут у том погледу са Француском и Енглеском омогућио би Краљевини страни кредит. Како се види из реферата управника Народне Банке о његовом путу у Париз и Лондон, обратио је директор Енглеске Банке своју нарочиту пажњу на неопходност регулисања ових дугова.

Што се тиче летећег дуга то исти у Краљевини С. Х. С. нема исти значај као у Белгији и Француској, где се летећи дуг закључивао у краткорочним обвезницама државне благајне, које су били у промету у рукама грађана и могле бити презентирани на исплату. Када се поднесу велике количине ових бонова, постају неопходне ванредне емисије банкнота, што може упропастити целу новчану реформу, као што се десило у Белгији код њеног првог покушаја стабилизације франка.

И ако летећи дуг Краљевине С. Х. С. нема тог значаја, ипак мора бити регулисан и морају се наћи извори за његово покриће, јер ће иначе увек висити над буџетом као Дамоклов мач.

2. После уређења буџета и државних обавеза мора још бити решено питање одређивања курса стабилизације. Овај курс, како се то само по себе разуме, не може бити одређен самовласно. Одређење ниског курса изазвало би девалвацију новчаног капитала земље, што неби било правично. С друге стране одређивање високог курса изискивало би велике трошкове ради његовог одржавања, а у унутрашњости земље могло би изазвати привредну кризу, те на крају крајева упропастити целу реформу. Према томе уобичајено је да се пре легалне стабилизације прође предходно стадијум фактичке стабилиза-

ције, чији је смисао и значај у томе, да чисто емпиричким путем ревидира, пре законодавног утврђења вредности валуте : да ли изабрани стабилизациони курс одговара привредним и финансијским условима земље.

Ову периоду ревидирања већ је Краљевина С. Х. С. прошла. Од друге половине 1925. год. курс динара на Циришкој Берзи стоји између 9,10 и 9,20 шв. фр. за 100.— динара, тако да се, просечно узето, курс динара држао на висини 9.13 и овај курс према мишљењу Народне Банке (види извештај Народне Банке 1926. год.) одговарао је унутарњој вредности динара. У случају да се курс динара утврди на овом нивоу, динар не би могао остати као новчана јединица, која би се онда морала фиксирати нова. Ради избегавања поремећаја у ценама и обрачуна у земљи, желети је да се изабере нова јединица, која би била равна 10.— данашњих динара.

Од утврђивања курса зависи питање одговарајуће суме металне подлоге у Народној Банци, јер по њеном статуту Народна Банка мора имати покриће у висини $\frac{1}{3}$ издатих банкнота. Наравно обрачун металне подлоге при девалвацији мора се извршити по девалвираном курсу. Према обрачуну Др. И. Белина (види »Економист« за април 1927) покриће у Народној Банци на дан 1. јануара 1927. год. износила је, по данашњем курсу динара, 30.7%. Ако се одбије сребро (на 192 мил. динара) које се у данашње време може рачунати као сумњиво покриће, то се проценат покрића смањује приближно до 25%. За последње време метална подлога повећала се за 100 мил. зл. динара, који су били добијени од стране Министарства Финансија и Хипотекарне Банке по америчком зајму, и који су били унети у Народну Банку. Еквиваленат ових златних динара одобрен је рачуну Министарства Финансија и Хипотекарне Банке и када са овим динарима буде диспонирало у већим сумама повећаће се, у одговарајућој размери, и емисија банкнота.

У сваком случају метална подлога тражи допуну, при чему би неопходно било да би иста у прве године реформе износила 40% емитованих банкнота. Ради тога држава мора закључити зајам, чији ће се остварени износи предавати Народној Банци, исплаћујући на овај начин, у висини закљученог зајма, део свог дуга Народној Банци. Како се из горе наведеног рачунавања види овај зајам неће бити одвећ велики.

Као допуна овог обезбеђења служиће они интервенциони кредити, који су били приликом путовања управника Народне Банке у Париз и Лондон обећани Народној Банци од стране иностраних емисионих банака.

Приликом утврђења курса стабилизације у Белгији било је још узето у обзир, да обим новчаног важења после реформе одговара ономе који је постојао до рата. Постојала је опасност да у случају, ако количина банкнота буде прекорачила потребе становништва, да ће се овај вишак презентирати за раз-

мену Народној Банци, чиме би се ослабила њена метална подлога. Овај услов није апсолутан јер осим обичног срачунавања количине новчаница, неопходно је још узети у обзир и брзину њиховог циркулисања и постојање њихових сурогата као меница, чекова и т. д. Затим овакво сравнивање количина из времена пре и после рата могуће је само у земљама као што је Белгија, где се није променио карактер народне привреде у току последњих година. Друкчије је код држава које су младе у економском погледу као на пр. Краљевина С. Х. С., где су велике промене у народној привреди морале јако утицати и на новчани оптицај.

У периодама од 10 година у ранијој Србији било је у течају просечно новчаница

1893—1902.....	30,430.000.—
1903—1912.....	45,570.000.—

Из овог прегледа види се да се просечни контингент новчаница у течају у периодима од 10 година повећао са 50%. Просечно пак у 1912 год. било је новчаница у течају 62,340.000 а концем исте године 72,300.000.—. Полазећи од те највеће цифре а имајући у виду горе изражено периодично повећавање од 50%, може се рећи, да би у Србији године 1927. контингент новчаница у течају износио 126,500.000. Ако пак узмемо у рачун становништво у данашњој проширеној Краљевини С. Х. С., које је четири пута веће од становништва у предратној Србији, контингент новчаница у течају 1927. год. имао би да изнесе 506,000.000.

Ова је цифра близу оне коју стварно износи данашње стање новчаног оптицаја (1. јануара 1927.: 5.283 милиона динара), ако се иста сведе на предратну вредност динара, т. ј. подели са 11.

3. Али највећи значај за сталност валуте има стање платног биланса. За нашу Краљевину, чија је задуженост, осим последњих двају зајмова, спољна и која осим тога има доста велике трошкове ван земље, а узимајући у обзир и то, да Краљевина С. Х. С. нема капитала позајмљених иностранству, нити трговачке флоте, — трговачки биланс је од највећег значаја. Но на жалост после 1924 године, чији је биланс био повољан, идуће године давале су само мале вишкове.

Од других позиција активе у билансу морају се назначити приходи од туризма, пошилке новца од емиграната (прошле године 13 милиона динара) и прилив страних капитала. Стварање особито повољних услова ради развијања ових партија активе даће потпору курсу динара, па онда уласком страних капитала у трговину, индустрију и железнице ови ће капитали, повећавши производњу, бити од доброг утицаја и на трговински биланс.

Дим. Никифоров.

VIII. Zagrebački Zbor, 28.-VIII.—5.-IX. 1927. Zaključni izvještaj

Po broju izlagača bio je VIII. Zagrebački Zbor na visini svih dosadašnjih velikih sajmova. Od 710 izlagača bilo je 65% domaćih t. j. 465 i 35% stranih t. j. 245 izlagača. Među domaćim izlagačima najjači broj bio je iz Hrvatske i Slavonije (347), zatim iz Slovenije (56), Srbije (25) Vojvodine (10), Bosne i Hercegovine (8) iz Dalmacije (7). U uporedbi prema lani procenat stranih izlagača je pao, a domaćih se digao. Od stranih država najjače je bila zastupana Njemačka (73), zatim Austrija (53), Amerika (20), Švicarska (18), Francuska (16), Čehoslovačka (16), Mađarska (12), Italija (10), Švedska (9), Letonska (2) a Belgija, Grčka, Holandija, Poljska sa po 1 izlagačem.

Zagrebački Zbor u spoznaji, da u našoj prvenstveno agrarnoj zemlji pripada poljoprivredi najveća važnost, obratio je ovoj grani najveću pažnju i koncentrirao je sve napore u tom smjeru, da sistematski izgradi i kompletira *poljoprivrednu skupinu*, koja iz godine u godinu zauzima sve veće dimenzije i tako čini podlogu za buduće velike poljoprivredne izložbe. U tom smislu opet je znatno proširena grupa poljoprivrednih strojeva i tehničkih potreština, te su izlagači pokazali mnoge nove, u našoj zemlji do sada nepoznate strojeve, koji su interesantima na Zboru bili demonstrirani. Naročiti uspjeh imalo je *pokusno oranje*, održano u nedelju 4. IX. poslije podne i u ponedjeljak 5. IX. prije podne na fakultetskom dobru u Maksimiru pod vodstvom i nadzorom sveučilišnih profesora gg. O. Frangeša, R. Fantonia, S. Jurića i ravnatelja S. Skoka. Dok su prigodom prošlih pokusnih oranja pokazana najviše 2—3 tipa traktora, dotle je ove godine nastupilo 7 traktora od 6 raznih tipova sa velikim brojem različitih najmodernijih plugova i drljača. Ovi su strojevi radili svaki puta pred više stotina ozbiljnih interesenata, veleposjednika i zadrugara.

Zagrebački Zbor organizirao je u poljoprivrednoj skupini kod ovoga velikoga sajma prvi puta naročito novo odjeljenje za sjemenarstvo, vinogradarstvo, voćarstvo, mljekarstvo, pčelarstvo, umjetna gnojiva i gospodarske kemikalije. I ako za početak u skromnom obliku ipak je i ova grupa pobudila veliko zanimanje, te će Zagrebački Zbor i u buduće uložiti čitavo svoje nastojanje, da ovu grupu sistematski dalje proširi i upotpuni, a time će izaći u susret i često izraženoj želji samih interesenata, koliko izlagača, toliko i posjetilaca.

Zagrebački Zbor dao je poticaj i organizirao je ove godine prvi puta *zajednički posjet zadrugara*. Zadružni savezi, koji imaju svoje sjedište u Zagrebu, najpripravnije su surađivali u ovome cilju, tako, da uspjeh nije izostao. Zajednički sastanak od nekoliko stotina zadrugara na Zagrebačkom Zboru je dobar početak, koji će u buduće donijeti sigurno lijepih plodova. Osim razgledanja Zbora i prisustvovanja kod pokusnog oranja, priređena su bila za zadrugare *stručna predavanja* uz prikazivanje naročitih odgojnih i propagandističkih filmova. Uprava Zagrebačkoga Zbora može sa zadovoljstvom zabilježiti, da su njezina nastojanja u pogledu intenzivne izgradnje poljoprivredne skupine naišla na razumjevanje koli interesenata, toli javnosti, a to će biti podstrek, da Zagrebački Zbor nastavi rad u ovom smjeru.

Dok se na ovogodišnjem sajmu moglo zapaziti kako su neke grupe nastupile u velikom broju, kao n. pr. domaći tekstil (77), živežne namirnice (50), papir (44), kovinarstvo (58), zapazilo se je, da su se neke domaće velike industrije koža i drva abstinirale. Ovo je znak, da još nije kod svih naših industrija dovoljno sazrela spoznaja o općem značenju reprezentativnih sajamskih priredbi Zagrebačkoga Zbora za napredak naše narodne privrede općenito, a grada Zagreba kao industrijskoga središta napose. Po informacijama, koje je bilo moguće sabrati od samih izlagača, napravile su općenito sve grupe vrlo dobre poslove. Od stranih izlagača najbolje su uspjehe zabilježile tvornice strojeva za preradbu drva i kože, stabilni motori, mlinski i poljoprivredni strojevi. Potreba za moderniziranjem uređaja domaćih tvornica i pogona očito se u tome manifestirala.

Promet bio je dobar i dosegao je samo prema podacima koji su se mogli dobiti preko 60 milijuna dinara. Međutim može se računati, da je sveukupni promet, ubrojiv ovamo i one poslove, koji su na Zboru bili započeti, a tek kasnije dovršeni, bio još znatno veći, ali se ne mogu ustanoviti konkretne brojke, jer mnogi izlagači iz raznih razloga neće da priopće visinu svojega prometa.

Posjet zbora bio je znatno jači nego kod svih zborova posljednjih godina, a naročito porasao je broj vanjskih posjetilaca iz svih krajeva naše države i iz inozemstva.

Od struka bila je po broju izlagača najjače zastupana kovinarska skupina sa 117 tvrtki (58 domaćih i 59 stranih izlagača), zatim tekstil 83 (77 i 6), papir i grafika 61 (44 i 17), poljoprivreda 55 (30 i 25), živežne namirnice 54 (50 i 4), automobili i kola 51 (18 i 33), elektrotehnika 50 (17 i 33), uresna roba 46 (30 i 16), kemija 43 (31 i 12), glasoviri i razno 31 (19 i 12), zdravstvo 27 (12 i 15), građevinarstvo 23 (19 i 4), drvo 21 (domaćih), koža 20 (17 i 3), košaračtvo 14 (13 i 1), staklo 14 (9 i 5).

Prema pismenim iskazima samih izlagača bilo ih je vrlo zadovoljnih 70%, osrednje zadovoljnih 20% i manje zadovoljnih 10%.

Стање Народне Банке

За последњих месец дана осећа се извесно оживљавање новчаног тржишта. Поред свих песимистичких оцена овогодишње жетве, ипак је извоз цереалија, а нарочито унутрашња трговина храном врло активна. Од 14 септембра о. г. почео је и довоз сувих шљива. И ако принос неће бити онако обилан као ранијих година, ипак се очекује извоз до 1000 вагона само из Србије. У Босни је род много бољи.

После избора нарочито, кад се завршило са зборовима и зађевицама, привредници су се одали своје послу интензивније. Захтеви за кредит код Народне Банке појављују се

у јачој мери и већ крајем августа менични портфељ порастао је за 130,4 милиона динара. У септембру је тражња кредита још већа.

Што се тиче металне подлоге, она се за месец дана није скоро ништа променила. Државна интервенција на берзама је врло слаба и девизно је тржиште мирно. Осећа се, међутим, повећање циркулације новчаница. За месец дана оптицај се повећао за 106 милиона. Већа потреба за новцем огледа се и у смањивању потраживања по жиро рачунима (121,5 милион динара).

Све остале позиције су скоро без икакве промене или са незнатним одступањем према стању од 31. јула о. г.

У појединостима стање је било следеће :

АКТИВА

	31.-VII 1927.	31.-VIII 1927	За два месеца + или —
МЕТАЛНА ПОДЛОГА:			
у кованом злату.....	87,8	87,9	+ 0,1
у кованом сребру	17,5	17,5	—
у страниј монети.....	0,9	0,7	— 0,2
у депоима на страни у разним валутама	383,6	384,9	+ 1,3
Укупно	489,8	491,0	+ 1,2
ЗАЈМОВИ:			
на менице.....	1.086,8	1.217,2	+ 130,4
на хартије од вредности	230,4	232,0	+ 1,6
Укупно	1.317,2	1.449,2	+ 132,0
ДРЖАВНИ ДУГ:			
рачун за откуп крунских новчаница	1.102,6	1.102,6	—
рачун привр. и сталне размене.....	319,8	319,8	—
по зајму на бонове обрт. капитала	966,3	966,3	—
по зајму на бонове по ванр. кредитима	2.000.—	2000.—	—
Укупно	4.388,7	4.388,7	

ПАСИВА

Главница Дин. 50,000.000 у кованом злату			
од ове уплаћено.....	30,0	30,0	—
Резервни фонд.....	9,7	9,7	—
Новчанице у течају	5.522,0	5.628,1	+ 106,1
РАЗНЕ ОБАВЕЗЕ:			
по жиро рачунима.....	1,074,5	953,0	— 121,5
по разним рачунима	446,8	490,4	+ 43,6

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

D-r Ing. agr. Милан Грковић — Основи организације наше народне привреде

У предговору писац констатује код нас постојање привредне кризе не само у продуктној већ и општој форми. Ово базира баш на изјавама појединих привредних фактора, из којих избија брига само за своју привредну грану и то само за моментано покретање унапред, а губи се из вида, да је успех сваке привредне гране тесно везан за успех осталих привредних грана. Ослабити једну привредну грану, да би се друга ојачала, значи уништити обадве. У даљим излагањима констатује недостатак правог привредног програма. Политичка је слобода претеча привредне слободе и она нема вредности ако се не оствари привредна слобода. Будућност припада малим народима, рекао је Лојд Џорџ мислећи при томе, да ће ови за кратко време имати сразмерно највише привредно јаким друштвених јединица. Пре него што се и почне радити треба ставити све на своје место и знати чему има да служи. Ако се зна, шта треба да буде принцип привредног програма, онда ће се лако и изградити и сам привредни програм.

Као узрок наше привредне кризе писац наводи слабу примену и употребу производних средстава и нерационалну потрошњу добивене зараде. За документацију овога наводи многе чињенице у свима производним гранама као и о утрошку зараде, образовању и пласирању капитала.

Писац се не упушта у детаљну израду привредног програма али обрађује организацију фактора, који треба стално да делују на израђивање и провођење привредног програма и главне правце којима треба тај програм да иде. Целокупни материјал је овде подељен и разрађен у четири дела :

- A) Стручни Привредни Савет
- B) Организација капитала
 - a) Прометни капитал
 - б) Инвестициони капитал
- B) Организација производње
- Г) Организација радне снаге.

Хоћемо из целокупног материјала овога одељка нарочито да подвучемо став :

„ мали народи морају производити квалитативну робу која се базира на њиховом специјалном земаљском положају, у чему им велики народи не могу конкурисати, и морају ићи за тим, да се узајамно допуњују у веће привредне заједнице, које су кадре, да освоје положај у светској привреди и да га задрже.“

М. Ђ. Н.

ПРЕГЛЕД ШТАМПЕ

за месец јули 1927. год.

I. Пољопривреда и шумарство

1. Проф. О. Франгеш. Стање пољопривреде у Југоисточној Европи. Привр. Прегл. 3. VII.
2. Живиногојство у Словенији. Југ. Лојд, 1. VII.
3. М. Ђ. Николић. Пољопривредне Коморе. Привр. Прегл. 3. VII, 10. VII., 17. VII., 24. VII.
4. Наше сточарство (стат. податци). Трг. Гл. 6. VII.
5. Ђ. Муачевић, Осијек. Станица за селекцију биља на имању Беље. Југ. Лојд, 2. VII.
6. Јеврем Герасимовић. Срески кошеви. Привр. Пр. 3. VII, 10. VII, 17. VII.
7. Цене шпирита и трошарине у појединим државама. Југ. Лојд, 2. VII.
8. Кап. Драго Микасовић. Уређење морског рибарства. Трг. Гл. 7. VII
9. Г. Т. Младинов. Искоришћење свежег плода смокава. Југ. Лојд, 6. VII.
10. Хмељарска анкета у М-ву Пољопривреде. Трг. Гл. 10. VII.
11. Драгиша Лапчевић. Наша аграрна продукција. Трг. Гл. 13. VII.
12. А. Певц. Уредба о млекарнама. Млекарски Лист, бр. 6.
13. Блашко Штитић. Како да сачувамо млеко од кисељења. Млек. Лист. бр. 6.
14. Инж. Ф. Голоб. Индустрија и промет вештачких ђубрива у Краљ. С. Х. С. Пољопр. Гл. 13-14.
15. Фр. Л. Ранко. Рибарство на нашем Јадрану. Југ. Лојд, 19. VII.
16. Инж. агр. Богдан Ферлинац. Станица за селекцију биља. Пољопр. Гл. 13—14.
17. Драгиша Лапчевић. Суша у Србији. Трг. Гл. 23. VII.
18. К. Поповић. Практичне методе оплемењивања житарица. Пољопривр. Гл. 13—14.
19. Др. Јеврем Герасимовић. Шумска област Београдског Универзитета. Привр. Прегл. 24. VII.
20. Производња кудеље код нас (стат. податци). Полит. 29. VII.
21. П. С. Орловац. Употреба коњског меса. Привр. Прегл. 24. VII.
22. Производња шећерне репе код нас. Полит. 30. VII.
23. Др. Љ. Прохасна. Триумф и трагедија подизања сточарства. Пр. Прегл. 31. VII.
24. Драг. Лапчевић. Шта ћемо са Бељем. Трг. Гл. 28. VII.
25. Инж. Јос. Скубић. Неколико мјера за подизање воћарства. Југ. Лојд, 31, VII.

II. Индустрија и рударство

1. Инж. Фран Д. Подбрежник. Нови индустријски проблеми у будућности. Југ. Л. 29. VII.
2. Инж. Миленко Гавриловић. Питање пресног опанка. Пр. Прегл. 31. VII.
3. Пера Гњеч. Мале домаће пилане у Босни. Југ. Лојд, 16. VII., Сар. Веч. Пошта.
4. Д. Л. Првобитна индустрија. Трг. Гл. 8. VII.

III. Кредит, банке и осигурање

1. П. Јерковић. О зајмовима. Земљорадн. Задруга, бр. 6.
2. К. М. Љубисављевић. Пројекат међународног чековног закона. Трг. Гл. 5.
3. Др. Фране Павлић. Зашто нам треба Централа новчаних завода. Привр. Прегл. 10. VII.
4. М. Дивјак. Привредна криза и привредни проблеми (о хипотек. кредиту). Југ. Лојд. 31. VII.

IV. Финансије: буџет, порези, валута

1. Др. Иво Белин. Равнотежа буџета. Трг. Гл. 31. VII.
2. Стање државних монопола (изјава С. Тодорића). Југ. Л. 28. VII.
3. Др. Мошин Клејн. Наш таксени закон. Југ. Л. 24. VII. — 27. VII.
4. Др. Марко Жужић. Државни приходи у опадању. Југ. Л. 23. VII.

V. Трговина и царине

1. Пасивност нашег трговинског биланса (стат. податци). Трг. Гл. 7. VII. 27., Југ. Лојд, 10. VII.
2. Наш увоз у месецу априлу. Трг. Гл. и Привр. Прегл. 10. VII.
3. Золтан Зононфелд. За повратак к просторном метру приликом купопродаје огр. дрвета. Југ. Л. 13. VII.
4. Л. М. Костић. Реорганизација трговиске статистике. Трг. Гл. 29., VII.
5. Наш извоз у I полугод. 1927. г. Трг. Гл. 31. VII. и Пр. Пр. 31. VII.

VI. Саобраћај и тарифе

1. Др. Р. Сарделић. Јадранска Железница (одговор г. И. Белину). Трг. Гл. 30. VII.
2. Славко Сиришћевић. Пут на Јадран. Трг. Гл. 29. VII.
3. Речни саобраћај у 1926. год. (стат. податци). Трг. Гл. 27. VII.
4. Др. Иво Белин. Сплит или Котор. Трг. Гл. 27. VII., 28. VII.
5. Др. Р. Сарделић. Грађење Јадранске пруге. Трг. Гл. 19. VII., 20, 21, 22. VII.
6. Славко Ј. Сиришћевић. Поморство и буџет. Привр. Прегл. 17. VII.
7. Кап. Иван Габелић. Како се врши класификација бродова. Јадранска Стр., јули.
8. Мих. В. Илић. Којим путем за Јадран. Трг. Гл. 13. VII., 14. VII. — 17. VII.

9. Др. Иво Белин. Нове железничке везе с Јадраном. Јадр. Стр., јули.
10. Правац Јадранске пруге. Коминике Мин. Саобраћаја. Трг. Гл., Време и др. од 12. VII. и Привр. Прегл. 17. VII.
11. Славко Ј. Сиришћевић. Унапређење нашег поморства. Јадр. Стр., јули.
12. Инж. Кирило Савић. Пред. крупним јавним радовима, Време 7. VII.

VII. Занат и кућевна радиност

1. Др. Љ. Олић. Наша стручна настава. Трг. Гл. 27. VII.

VIII. Радничко законодавство

1. Бранимир Хаберле. Зашто се не спроводе ефикасно хигијенске и техничке заштитне мере. Радн. Заштита, бр. 7.
2. Др. Едо Дајч. Болести звања мишића и костура. Радн. Зашт. бр. 7.
3. Правилник Болесничке Благајне Беогр. Тргов. Омладине. Трг. Гл. 20. VII.
4. Драгиша Лапчевић. Поводом једног извештаја. Радн. Покрет, јуни.
5. Проф. Пав. Јушић. Развој научне организације рада. Југ. Лојд., 10. VII.
6. Д. Грчевић. Зашто су у пољском радничком осигурању лекови јефттинији него код нас. Радн. Зашт. бр. 7.

IX. Социјална и комунална политика

1. Задружни дан — говор д-ра Фрагнеша и д-ра Прохаске, резолуције — Трг. Гл., Пр. Прегл. 3. VII.
2. Љубљански електр. трамвај. Југ. Лојд, 1. VII.
3. Вој. В. Ђорђевић. Кооперативизам. Полит. 5. VII.

4. Е. Гринвалд. Привреда и градски избори у Загребу. Југ. Лојд, 8. VII.
5. Обрен В. Милосавлић. Киррија и камата. Привр. Прегл., 10. VII.
6. Лазар Стипић. Инострани зајмови за градове. Југ. Лојд, 14. VII.
7. Др. Иво Белин. Контрола зајмова самоуправних тела. Трг. Гл. 17. VII.
8. Инж. Антон Бајлони. Питање Београдске Електричне Централне. Привр. Пр. 24. VII.
9. Др. Божидар Аџија. Неколико поглавља из социјалне политике. Радн. Зашт. бр. 7.

Х. Економска политика

1. Положај Војводине у нашој народној привреди (из Извештаја Новосадске Коморе). Трг. Гл. 22. VII.
2. Задатци и будућност осигуравања (извештај о конгресу у Лондону). Југ. Лојд. 29. VII.
3. Миливоје Савић. Требају ли нам заиста страни капитали и странци. Нар. Одбрана, 15. VII.
4. Ник. Станаревић. И. будућа Народна Скупштина без привредника. 29. VII. »Правда«.
5. А. Николић. Привредна смотра. Радн. Покрет, јуни.
6. Драгиша Лапчевић. Економско стање у Војводини. Трг. Гл. 14. VII.
7. Јосип А. Краљић. Наша поморска места: Крк. Јадр. Стр., јули.
8. Лазар Стипић. Проблем колонизације у Војводини и Славонији. Југ. Лојд, 12. VII.
9. Др. Крунослав Бего. Национална вредност јадранске обале. Јадр. Стр., јули.
10. Миливоје М. Савић. Привредно стање варошице Кратова. Привр. Прегл. 3. VII.

ПРЕГЛЕД ШТАМПЕ

за месец август 1927. г.

I. Пољопривреда и шумарство

1. Стање усева — реферати на седници Трг. Коморе — дневни листови од 31. VII и 1. VIII, Удр. извозника — Полит. 8. VIII. и Трг. Гл. 9. VIII.
2. Б. Милутиновић. Основи ђубрења (вештачка ђубрива) Земљор. Задр. јули 27. г.
3. Др. Инж. А. Вербер. Велики значај исушења панчевачких ритова. Време 9. VIII.
4. Марко-Маша Тодоровић. Земљорадничка жена. Привр. Прегл. 7. VIII.
5. Др. Р. Сарделић. Извоз нашега жита. Трг. Гл. 10. VIII, 11. VIII, 12. VIII.
6. А. Махник. Алармантне вести о овогодишњој жетви. Југ. Лојд 5. VIII.
7. Др. Љ. Прохаска. Остварење Дирекције за Пољопр. Кредит. Трг. Гл. 17. VIII.
8. Наша производња и прерада шећерне репе (стат. под.) Југ. Лојд 5. VIII.
9. Драгиша Лапчевић. Пољопривреда Босне. Трг. Гл. 18. VIII.
10. Петар Ј. Миовић. За успешно повећање наше пољопривредне производње. Југ. Л. 14. VIII.
11. Жетвени принос. Изјава Мин. Пољопривреде Св. Станковића. Полит. 19. VIII, Пр. Прегл. 21. VIII.
12. Драгиша Лапчевић. Суша. Зем. Задр. авг. 1927. и Трг. Гл. 26. VIII.
13. Миливоје М. Савић. Појачање пољопривредне производње и трговци. Привр. Прегл. 21. VIII.
14. Др. Вел. Н. Стојковић. За повећање пољопривредне производње у идућој години. Трг. Гл. 23. VIII.

15. Др. Д. М. Да ли постоје резерве од прошлостишње жетве. Полит. 24. VIII.
16. Др. Вел. Н. Стојковић. За већу производњу кукуруза у идућој економској години. Трг. Гл. 24. VIII, 25. VIII.
17. Ј. М. Кена. Идеална и стварна помоћ рибогојству у Далмацији. Југ. Л. 25. VIII. и сл.
18. Др. Вел. Н. Стојковић. Пред овогодишњом шљиварском кампањом. Трг. Гл. 30. VIII, 31. VIII.

II. Индустрија и рударство

1. Dr. Josip Butoras, Production du fer et du manganèse dans le Royaume SHS Rev. Econ. de Belgr. 7-8
2. Joško Rot. L'industrie minière et les fonderies dans le Royaume SHS en 1926. Rev. Ec. de B. 7-8.
3. Чедомир М. Јоксимовић. Војна Одећа. Привр. Прегл. 28. VIII.
4. Чедомир М. Јоксимовић. Лесковачка текстилна школа. Привр. Прегл. 21. VIII.
5. Инж. хем. Новак Поповић. Поткопавање хемијске индустрије. Трг. Гл. 16. VIII.
6. Антон Шталцер. Угљеник Белокрајина. Кокс и наша железна индустрија. Југ. Л. 13. VIII.
7. Инж. Мирослав. Б. Маршићанин. Електрична Централа у Београду. Савр. Општ.

III. Кредит, банке и осигурање

1. П. Јерковић. О зајмовима (код кредитних задруга). Земљор. Задруга, јули 27. г.
2. Др. Фране Павлић. Новчани саобраћај. Привр. Прегл. 7. VIII.
3. Др. Бранко Александер. Питање понуде капитала и иноземство. Ј. Лојд. 21. VIII.
4. Е. Деметровић. Индустријске облигације. Југ. Л. 27. VIII.
5. Др. Марко Зужић. Загребачко новчарство у прошлој години. Привреда бр. 7-8.

IV. Финансије: буџет, порези, валута

1. Prof, Dr. Mil. Nedeljković. Prédominance des problèmes financiers et économiques. Rev. Econ. de Belgrade 7-8.
2. Dr. Ivo Belin. Les emprunts extérieurs et le problème du dinar. Rev. Econ. de Belgr. 7-8.
3. М. Дивјак. Држ. Хипотек. Банка и њезине филиале. Југ. Лојд, 20. VIII.
4. М. Дивјак. Валоризација. Југ. Лојд 19. VIII.
5. Јеврем Герасимовић. Златан динар. Привр. Прегл. 14. и 21. VIII.
6. Ђ. А. Боди. Општински буџети (Београда). Савр. Општ.
7. Мил. Б. Тошић. Контрола зајмова самоуправних тела. Трг. Гл. 1. VIII.

V. Трговина и царине

1. Наш увоз у мају месецу 1927. г. Трг. Гл. и Пр. Прегл. 7. VIII., Југ. Лојд, 9. VIII.
2. Реорганизација трговинске статистике. Одговор Ген. Дир. Царина. Трг. Гл. 10. VIII.
3. Драгиша Лапчевић. Торбареше. Трг. Гл. 7. VIII.
4. Др. Р. Сарделић. Јадранска железница. Извоз нашега жита. Трг. Гл. 10. VIII — 14. VIII, 16. VIII, 17, 18. VIII.
5. Prof. L. Taubert Projet de la loi sur les Chambres de Commerce, d' Industrie et des Métiers. Rev. Econ. de Belgr. 7-8

VI. Саобраћај и тарифе

1. N. Guiatcintoff. Les fleuves internationalisées du Royaume SHS- Rev. Econ. de Belgr. 7-8
2. Мих. В. Илић. Јадранска железница. Ипак Которски Залив. Трг. Гл. 30. VIII. и 31. VIII.
3. Др. Р. Сарделић. Јадранска железница и извоз стоке. Трг. Гл. 27. VIII.

4. Др. Р. Сарделић. Јадранска железница и искоришћење шума. Трг. Гл. 21. VIII, 23. VIII.
5. Др. Р. Сарделић. Јадранска железница и извоз воћа. Трг. Гл. 25. VIII, 26. VIII.
6. Др. Р. Сарделић. Монументална мрежа. Време, 11. VIII.
7. Прометни биланс Сушачке луке. Информ. однос Загребачке Коморе. Ј. Лојд, 21. VIII.
8. Др. Р. Сарделић. Шта је Јадранска железница. Трг. Гл. 4. VIII, 5. VIII, 6. VIII, 7. VIII, 9. VIII.

VII. Занат и кућевна радност

1. Кућна индустрија Војводине (из извешт. Новосадске Коморе). Трг. Гл. 4. VIII.
2. Лазар Стипић. Отварање занатске изложбе у Бачком Врбасу. Југ. Л. 14. VIII.
3. Милутин Мајер. О реорганизацији шегртских школа. Привреда, бр. 7-8.

VIII. Радничко законодавство

1. А. Vegner. Les ouvriers et leurs salaire dans le Royaume SHS. Rev. Econ. de Belgr. 7-8
2. Филип Уратник. Наше делавско заваровање в штевилких. Радн. Покрет, јули 27. г.
3. Богослав К. Јошт. Колективни уговори код нас и у свијету. Радн. Покрет, јули 27. г.

IX. Социјална и комунална политика

1. Др. М. Богдановић-Томић. Лепи и поучни примери из задругарско-привредног живота Српских земљорад. задруга и Привредника у Славонији. Земљор. Задр. јули 27. год.
2. Драгиша Лапчевић. О беспослици. Радн. Покр. јули 27. г.
3. Др. Милослав Стојадиновић. Самоуправе као пионири напретка. Савр. Општ. бр. 6-7.

4. Др. Л. М. Костић. Становништво Београда. Савр. Општ. бр. 6-7.
5. Грађевинска делатност у Београду. Трг. Гл. 18. VIII. (стат. податци).
6. Коста П. Манојловић. Културни Београд. Савр. Општ. бр. 6-7.
7. Арх. Драг. В. Миленковић. Развијање Београда. Савр. Општ. бр. 6-7.
8. Арх. Јан Дубави. Будући велики Београд. Савр. Општ. бр. 6-7.
9. Владимир Тодић. Проблеми наше емиграције. Време, 22. VIII.
10. Арх. Бранко Максимовић. Регулација дунавске падине Београда. Савр. Општ. бр. 6-7.
11. Арх. Дан. Томић-Милосављевић. О изграђивању Београда. Савр. Општ. бр. 6-7.
12. Васа Лазаревић. Социјално старање у Беогр. Општини. Савр. Општ. бр. 6-7.
13. Др. К. Јовановић. Још неколико установа, које ће Београд ускоро добити. Савр. Општ. бр. 6-7.
14. Мил. М. Милисављевић. Пожарна чета Београда. Савр. Општ. бр. 6-7.
15. Инж. Дим. Стевановић. Београдски водовод. Савр. Општ. бр. 6-7.
16. Инж. Миливој Бркић. Канализација Београда. Савр. Општ. бр. 6—7.
17. Mil. В, Тошић. Division du Royaume SHS. en régions et régions financières. Rev. Econ. de Belgr. 7-8

X: Економска политика

1. Prof. Alexic Šenšin. Le malaise économique en Yougoslavie. Rev. Econ. de Belgr. 7-8
2. Прослава јубилеја Трг. и Обртн. Коморе у Загребу. Југ. Л. 29. и 30. VIII.
3. Милан Добровић. Поучни примери из задругарско-привредног живота у Славонији. Земљорад. Задр., бр. 8.
4. М. Дивјак. Трговац као привредник. Југ. Лојд, 25. VIII.

5. Инж. Фран Подбрежник. »Горњи Дом« и привреда. Југ. Л. 17. VIII.
6. Н. Станаревић. Београд као привредни центар. Савр. Општ. бр. 6-7. и Југ. Лојд, 3. IX.
7. А. Николић. Привредна смотра. Радн. Покрет. јули 27. г.
8. С. Мародић. Конгрес Међ. Тргов. Коморе у Штокхолму-реферат Беогр. Тргов. Коморе — дневн. листови 1. VIII.
9. Миливој М. Савић. Политика страначких привредних предузећа се ретко поклапа са политиком наше земље. Нар. Одбрана, бр. 15.
10. Slavko Sirišcević. Doubrovnk. Rev. Econ. de Belgr. 7-8

НОВА КЊИГА

Živ. St. Devečerski: Zakon o taksama, izdanje Gese Kopa, Beograd, 1927., — са Правилником и свима допунама и изменама које су биле на снази 1. маја 1927. год., објашњен и протумачен одлукама Држ. Савета Касационог Суда, Генер. Дирекције Пореза, и т. д.

Наш сарадник г. Жив. Девечерски био је по своме положају, дугогодишњем раду и стручности, тако рећи, предестиниран за овај посао и пружио нам је сада ово најновије издање Закона о Таксама, при чијој је изради узео у обзир не само све важеће измене и допуне како самога Закона тако и Правилника за његово извршење, него и аутентична и проверена тумачења и објашњења Генералне Дирекције Пореза (и раније Генер. Дирекције Посредних Пореза), Државног Савета, и т. д., од којих је знатан број сасвим нових и до сада мало познатих, као и, најзад, своје личне напомене и гледишта, на које такође треба обратити пажњу, јер долазе са позване стручне стране, од лица које већ годинама ради на таксеним пословима у нашем Министарству Финансија. На тај се начин добио текст и коментар који представљају најпотпуније од свих досадашњих издања.

Овде бележимо само до сада изишло издање латиницом, док смо обавештени да се издање ћирилицом доштампава. Ово издање латиницом намењено је поглавито крајевима ван Србије и Цр. Горе, и оно је добрим делом распродато у претплати, што доказује да је постојала стварна потреба за оваквом књигом. За разлику од њега, издање ћирилицом биће у толико другојачије, што ће у њему бити још обрађене и таксе за општинске власти у Србији и Цр. Гори.

Власник за Друштво, Председник
Миле Радовановић
Јованова, 77

Одговорни уредник
Никола Станаревић
Цар Урошева ул. 17

ГРАФИЧКИ ЗАВОД »МАКАРИЈЕ« А. Д. БЕОГРАД—ЗЕМУН

ПРВО КРАЉ. ПОВЛАШЋЕНО БРОДАРСКО ДРУШТВО
ДИРЕКЦИЈА У БЕОГРАДУ
КАРАЂОРЂЕВА УЛ. БР. 6

Телефонски бројеви : 4-95, 30-75, 37-37

Врши све послове **ТРАНС-ПОРТА ПУНОТЕРЕТНИХ ШЛЕПОВА** натоварених сваковрсном робом са — и за све станице на Дунаву, Сави, Тиси, Драви и Каналима Краља Петра и Краља Александра

Има своје агенције у земљи и на страни у Бечу, Будим Пешти, Коморану, Букурешту и Браили.

РЕЧНА ПЛОВИДБА КРАЉЕВИНЕ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА

КАРАЂОРЂЕВА УЛИЦА БРОЈ 30

Комерцијални телефон 40-74 — Саобраћајни телефон 90

Врши превоз путника у границама као и пренос денчане и шлепарске робе у границама и ван граница Краљевине С. Х. С.

Има своја заступништва (Агенције) у земљи и то :

Бездан, Апатин, М. Аљмеш, Вуковар, Илок, Черевин, Беочин, Н Сад, Срем. Карловци, Сланкамен, Земун, Београд, Панчево, Гроцка, Смедерево, Ковин, Дубравица, Вел. Градиште, Голубац, Добра, Д. Милановац, Текија, Кладово, Брза Паланка, Михајловац, Прахово, Радужевац, Умка, Забрешје, Шабац, Ср. Митровица, Бос. Рача, Бос. Брод, Брчко, Б. Шамац, Сл. Брод, Градишка, Сисак, Книћанин, Тител, Нови Бечеј, Ст. Бечеј, Мол, Ада, Сента, Осек, В. Бечкерек.

АГЕНЦИЈЕ У ИНОСТРАНСТВУ:

Регенсбург, Пасава, Линц, Беч, Брајислава, Будимпешта, Мохач, Оршава, Турн-Северин, Ћурђево и Браила.

HRVATSKO-SLAVONSKA ZEMALJSKA
HIPOTEKARNA BANKA

ZAGREB
Zrinjski Trg 7

*Podružnica: OSIJEK, ugao Trg Kralja Petra broj 8
i Štrosmajerove ulice broj 1*

*Osnovana godine 1892. — Uplaćena dionička glavnica Din. 60,000.000
Pričuve Din. 23,000.000*

BANKOVNI ODIO

Inostrani odio koji pruža osobite polakšice našim iseljenicima u Sjevernoj i Južnoj Americi, kao i u svim drugim prekomorskim krajevima. — Devizni odio kupuje i prodaje uz najpovoljnije uvjete devize i valute, te izvršuje doznaku istih u sve države najbrže

OVLAŠTENI HIPOTEKARNI ODIO

Podijeljuje hipotekarne i amortizacione zajmove na nekretnine. — Izdaje 4¹/₂% založnice koje uživaju pupilarnu sigurnost i jamčevnu sposobnost.

UKAMAĆUJE ULOŠKE NAJPOVOLJNIJE

ФИЛИЈАЛ

ПРАШКЕ КРЕДИТНЕ БАНКЕ
У БЕОГРАДУ

у сопственој згради на углу Краља Милана и Сремске улице
ЦЕНТРАЛА У ПРАГУ

Акц. Капитал Кч 100,000.000 - Рез. фондови Кч 67,000.000

Филијале у Чехословачкој Републици: Братислава, Брно, Чешке Буђејовице, Колин, Кошице, Кралупи н/Влт, Литомјерице, Мост, Наход, Оломмоуц, Мор. Острава, Писек, Плзењ, Раковњик, Роуднице н/Л., Чешка Требова, Ухерске Храдиште, Усти н/Л., Хруђим. — У Бугарској: Софија. — Обавља све банкарске послове; врши дознаке на сва места у Краљевини С. Х. С., Чехословачкој Републици и иностранству

Даје под закуп сефове у челичном трезору

УВОЗНО ОДЕЛЕЊЕ

ИЗВОЗНО ОДЕЛЕЊЕ

ТЕЛЕФОНИ БРОЈ: 1980, 81, 82 и 83

Рачун код Поштанског Чековног Завода у Београду број 51005
у Загребу 39,081

ГРАФИЧКИ ЗАВОД „МАКАРИЈЕ” А. Д. БЕОГРАД—ЗЕМУН